

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра дошкільної і початкової освіти

Деменшикова Наталія Олександрівна

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТВОРЧОГО ПІДХОДУ ДО РОЗВИТКУ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПРИРОДИ У
КОНТЕКСТІ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ**

Спеціальність: 013 Початкова освіта

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник
_____ С. Л. Парфілова,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри дошкільної і початкової освіти
«__» _____ 2021 року
Виконавець _____ Н.О. Деменшикова
«__» _____ 2021 року

Суми 2021

Зміст

Вступ	3
Розділ 1. Проблема творчого підходу до розвитку молодших школярів засобами природи в контексті освітніх інновацій в теорії і практиці	8
1.1. Роль природи в розвитку молодших школярів: історико-педагогічний аспект	8
1.2. Створення інноваційного освітнього середовища як передумови ефективного розвитку молодших школярів	13
1.3. Сучасний стан творчого підходу у процес розвитку молодших школярів (за результатами констатувального етапу експерименту)	18
Висновки до розділу 1	27
Розділ 2. Реалізація педагогічних умов творчого підходу до розвитку молодших школярів засобами природи в інноваційному освітньому середовищі	29
2.1. Педагогічні умови ефективної реалізації творчого підходу до розвитку молодших школярів засобами природи в контексті освітніх інновацій .	29
2.2. Стимулювання пізнавальної активності молодших школярів шляхом виконання природничо спрямованих завдань творчого характеру	34
2.3. Розвиток творчої уяви молодших школярів засобами екологічної естетики та екологічних ситуацій в процесі практичної діяльності	42
2.4. Динаміка результативності впровадження творчого підходу до розвитку молодших школярів засобами природи	65
Висновки до розділу 2	70
Висновки	73
Список використаних джерел	77
Додатки	84

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах трансформації суспільних процесів, що спостерігаються нині у світі й Україні зокрема, здійснюється реформування системи освіти, перегляд її стратегічних орієнтирів. Одним із перспективних завдань сталоного розвитку освіти, задекларованих Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, визначено забезпечення фізичного, морально-духовного, культурного розвитку дитини, формування соціально зрілої творчої особистості. Спрямованість освіти на розкриття творчих потенцій особистості, утвердження її життєтворчої концепції диктують необхідність у вдосконаленні існуючих і розробці нових підходів до організації навчально-виховного процесу, які б забезпечували підвищення його якості та інтенсивності в даному напрямі.

До ефективних засобів, які забезпечують творчий розвиток учнів, учені відносять природу. Природа з її могутньою силою впливу на свідомість дитини нині розглядається не тільки як джерело виховання (екологічного, естетичного, розумового, морального, фізичного), а також як універсальний механізм розвитку її творчого потенціалу та мислення. Збагачуючи уяву та фантазію школяра, актуалізуючи мисленнєві процеси, природа здатна продукувати нові образи, стимулювати прагнення дитини до дослідництва, вивільняти бажання творити.

Проблема розвитку творчих здібностей школярів засобами природи привертає закономірну увагу дослідників й активно вивчається в педагогічній теорії і практиці. В умовах оновлення сучасної освіти здійснюється пошук невивільнених резервів, які б сприяли ефективному її вирішенню. До таких, зокрема, відносять використання інноваційних освітніх технологій, що мають на меті організацію безпосереднього чи опосередкованого спілкування дитини з природою, забезпечують її чуттєво-логічне пізнання, передбачають залучення школяра до предметно-практичної діяльності в природному довкіллі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексність, теоретична і практична значущість проблеми розвитку творчих здібностей особистості засобами природи в контексті освітніх інновацій визначили широту та інтенсивність її дослідження у педагогіці та психології. Значна кількість наукових праць вітчизняних і зарубіжних психологів присвячена дослідженню творчого процесу (В. Андрєєв, О. Запорожець, А. Лук, В. Моляко, В. Николко, Я. Пономарьов, В. Роменець та ін.), загальних проблем розвитку творчих здібностей та формуванню творчої особистості в різних видах діяльності (Г. Балл, Д. Богоявленська, Г. Костюк, С. Максименко, Д. Ніколенко, К. Платонов, В. Рибалка, С. Рубінштейн, Б. Теплов, С. Сисоєва та ін.). Аналіз педагогічних досліджень, виконаних протягом останніх років, свідчить про посилений інтерес науковців до проблеми творчого розвитку особистості (О. Грушко, Н. Гузій, Г. Костюшко, Л. Руденко, Н. Слюсаренко, І. Теплицький, Н. Терентьєва та ін.).

Природа як засіб розвитку особистості стала предметом досліджень багатьох науковців. Так окремі аспекти творчого освоєння дітьми природного довкілля розкриті в працях таких вітчизняних дослідників, як М. Артеменко, Е. Белкіна, Н. Горобець, С. Жупанин, О. Костюшко, Н. Миропольська, З. Плохій, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт, Г. Тарасенко, Г. Шевченко та ін. Останнім часом з'явилися дослідження, що торкаються впровадження інноваційних технологій у процес творчого розвитку особистості молодшого школяра засобами природи (К. Гуз, В. Ільченко, Т. Пушкарьова, Г. Тарасенко та ін.).

Таким чином, означена нами проблема активно й різноаспектно досліджується науковцями. Однак спостереження за навчально-виховним процесом школи І ступеня свідчить про недостатню увагу до неї зі сторони вчителів-практиків. Як правило, педагоги не розуміють цінності природи для творчого розвитку учнів, не використовують потенційних можливостей інноваційних освітніх технологій для творчого пізнання дітьми природного довкілля. Таким чином, актуальність заявленої проблеми, суперечності, які існують між теоретичною її розробленістю і практичним втіленням, спричинили

зацікавлення нею й обумовили вибір теми дослідження: *«Педагогічні умови творчого підходу до розвитку молодших школярів засобами природи у контексті освітніх інновацій»*.

Мета дослідження: визначити та експериментально перевірити педагогічні умови творчого підходу до розвитку молодших школярів засобами природи в контексті освітніх інновацій.

Завдання дослідження:

1. Вивчити теоретико-методологічні основи розвитку молодших школярів засобами природи в контексті освітніх інновацій.
2. Здійснити дефінітивну характеристику ключових понять дослідження: «розвиток», «творчість», «творчий розвиток», «освітня інновація».
3. Діагностувати сучасний стан творчого підходу у розвитку молодших школярів.
4. Визначити та експериментально перевірити педагогічні умови творчого підходу до розвитку молодших школярів засобами природи в контексті освітніх інновацій та експериментально перевірити їх ефективність.

Об'єкт дослідження: процес розвитку молодших школярів у навчально-виховній роботі школи першого ступеня.

Предмет дослідження: педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів засобами природи у контексті освітніх інновацій.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння, класифікація, конкретизація, узагальнення в процесі опрацювання наукових джерел з проблеми дослідження; *емпіричні* – педагогічний експеримент, цілеспрямоване спостереження, опитування, тестування, аналіз продуктів дитячої творчості, кількісний та якісний аналіз експериментальних даних.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягають у тому, що: *уперше* визначено, обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови ефективної реалізації творчого підходу до розвитку молодших школярів засобами природи у руслі освітніх інноваційних процесів (створення сприятливого

емоційно-психологічного клімату для творчого самовираження особистості молодшого школяра в навчально-виховному процесі; активізація миследіяльності під час опанування молодшими школярами змісту природничої освіти; посилення імажинативної складової процесу пізнання молодшими школярами природного довкілля; стимулювання молодших школярів до творчого вирішення практико-орієнтованих завдань природничого спрямування); *уточнено* сутність понять «розвиток», «творчість», «творчий розвиток», «природа як засіб творчого розвитку», «освітня інновація»; критерії та їх показники (комунікативний: послідовність думок, зв'язність мовлення, емоційність мовлення, завершеність думок; інтелектуальний: швидкість мисленнєвих процесів, оригінальність мислення, гнучкість мислення, розробленість мислення; імажинативний: цілісність образу, оригінальність думки, варіативність думки) та рівні (низький, середній, високий) розвитку творчих здібностей молодших школярів співвідносно до проблеми дослідження; *подальшого розвитку* набули теоретичні підходи до творчого розвитку молодших школярів засобами природи в контексті освітніх інновацій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці й упровадженні педагогічних умов творчого підходу до розвитку молодших школярів засобами природи в контексті освітніх інновацій та її практичного інструментарію.

Матеріали дослідження можуть бути використані в практиці роботи вчителів початкових класів та вихователів груп продовженого дня; у закладах вищої освіти для студентів спеціальності 013 Початкова освіта при викладанні методики «Я досліджую світ»; у системі післядипломної освіти педагогічних працівників.

Апробація результатів та публікації. Апробація результатів дослідження здійснювалася на Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Розвиток гнучких умінь (soft skills) у процесі освітньої діяльності: теорія і практика» м. Глухів (25.02.2021р.)

Результати дослідження відображені в 2 публікаціях:

1. «Інновації в освіті як передумова ефективного розвитку молодших школярів».
2. «Педагогічні умови ефективної реалізації творчого підходу до розвитку молодших школярів засобами природи в контексті освітніх інновацій».

Структура і обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (85 найменувань) та 13 додатків. У магістерській роботі міститься 6 таблиць, 12 рисунків. Основний обсяг магістерської роботи – 76 сторінок, загальний обсяг – 150 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ПРОБЛЕМА ТВОРЧОГО ПІДХОДУ ДО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПРИРОДИ В КОНТЕКСТІ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ

1.1. Роль природи в розвитку молодших школярів: історико-педагогічний аспект

Проблема розвитку дитини – одна із важливих у педагогіці. Адже саме розвиток школяра, його здібностей і нахилів визнано нині головною метою сучасної освіти. А відтак, вона потребує глибокого наукового обґрунтування.

Насамперед з'ясуємо сутність поняття «розвиток». У словнику сучасної української мови знаходимо таке його визначення: розвиток – процес, в результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого; ступінь освіченості, культурності, розумової, духовної зрілості [67, с. 631].

З філософських позицій загальний зміст досліджуваного поняття характеризується незворотною, спрямованою, закономірною зміною матеріальних та ідеальних об'єктів, тоді як звичайним змінам притаманні зворотність, циклічність, відтворюваність.

У педагогіці досліджуване поняття використовується досить широко. Зокрема, В. Галузяк, М. Сметанський тлумачать розвиток як розгорнутий у часі процес кількісних і якісних змін в організмі та психіці людини, її мисленні, почуттях і поведінці, що є результатом біологічних процесів в організмі та впливів навколишнього середовища [51, с. 28]. Дослідники зазначають, що, як правило, ці зміни прогресують і накопичуються, призводячи до посилення організації й ускладнення функцій. Так, наприклад, навіть недосвідчений спостерігач помітить, що моторний розвиток дитини починається з безладного руху руками і ногами.

Незабаром дитина вже прагне щось схопити, тягнеться до предметів, учиться пересуватися поповзом і, нарешті, робить перший крок. Використання символів, особливо слів, – переломний момент на шляху до читання, лічби, якісного ускладнення мислення. Розвиток останнього йде від здатності дитини впізнавати конкретні предмети до уміння підлітка формулювати складні поняття і мислити абстрактними категоріями [59, с. 28].

Більшість сучасних дослідників схиляється до думки, що процес і результати людського розвитку детермінуються спільним впливом трьох генеральних факторів – спадковості, середовища (стихійного та організованого) й активності самої людини.

Складність і багатоаспектність розвитку особистості обумовило появу різних концепцій.

Узагальнюючи результати аналізу психолого-педагогічної літератури, щодо поняття «творчість», то воно визначається як ефективна форма активності та самостійності особистості, а її продуктом є наукові відкриття, винаходи [5, с.4; 10, с. 324; 16, с.3;53, с.74; 56, с.129; 549, с. 32]. Творчість – складний процес можливий за умови розвитку особливих здібностей, що дасть в подальшому продуктивний результат. Варто відмітити, що більшість науковців розглядають творчі здібності як явище взаємопов'язаних мисленнєвих, комунікативних та імажинативних вмінь особистості [21, с. 8;34, с. 499; 44, с. 5; 80, с. 256].

Для того, щоб процес формування і розвитку творчості учнів мав міцну опору, вчитель має діяти також творчо. Необхідний особливий творчий підхід. На це вказував О.Цибуля, зазначаючи, що «якщо вчитель володіє творчими можливостями, то його обдаровані учні домагаються блискучих результатів. Якщо ж викладач сам знаходиться внизу шкали «творчі здібності», навчальні успіхи менш здібних учнів виявляються більш високими. У цьому випадку обдаровані школярі не розкриваються, не реалізують своїх можливостей» [62, с. 50].

Справа в тому, що вчитель, який має низький рівень розвитку творчих здібностей, не може організувати справді творчу діяльність, у процесі якої, як ми

з'ясували при теоретичному аналізі робіт С. Рубінштейна, Б. Теплова і Р. Немова, розвиваються творчі здібності. Якщо вчитель не володіє такою властивістю, як спрямованість на творчість, то й від своїх учнів він буде вимагати тільки знань репродуктивного рівня. Якщо ж учитель сам є людиною творчою, то він прагне і вміє організувати творчу діяльність своїх вихованців.

Отже, на сьогоднішній день немає однозначного визначення творчих здібностей та єдиного підходу до їх структурування. Творчість для молодшого школяра в навчальному процесі передбачає наявність у нього здібностей, мотивів, знань і умінь, завдяки яким створюється продукт, що вирізняється новизною, оригінальністю, унікальністю. Вивчення цих властивостей особистості виявило важливу роль уяви, інтуїції, неусвідомлюваних компонентів розумової активності, а також потреби особистості в самоактуалізації, в розкритті і розширенні своїх творчих можливостей.

Розвиток дитини у природі став предметом багатьох педагогічних досліджень. Означеній проблемі присвячені праці таких видатних педагогів минулого, як А. Дістервег, Я. Коменський, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо. В Україні увага до неї загострюється, починаючи з XVII століття (С. Полоцький, Е. Славинецький, Г. Сковорода та ін.).

Ж.-Ж. Руссо також надавав особливого значення природному вихованню, яке, як стверджував він, полягає у необхідності врахування природи самої дитини та її вікових особливостей. Таке виховання, на думку педагога, повинно відбуватися на лоні природи, у тісному контакті з нею.

Основними факторами впливу на розвиток дітей Ж.-Ж. Руссо вважав природу, людей та предмети оточуючого світу. Основне завдання виховання, яке здійснюється людьми і речами, полягає у тому, щоб узгодити свої впливи з природним розвитком дитини. У такому контексті слід розуміти трактування Ж.-Ж. Руссо принципу природовідповідності: природне виховання допомагає вільному розвитку дитини, який відбувається через самостійне накопичення нею життєвого досвіду [38, с. 369].

Природне середовище становить основу в опануванні дітьми азів науки, власного розвитку та вдосконалення. Саме цю позицію відстоював Й.Песталоцці. Він розглядав природу як основний засіб перебудови суспільства на розумних і справедливих началах [38, с. 371].

На думку педагога, для розвитку мислення і мовлення дитини необхідні багатий чуттєвий досвід, отриманий нею під час сприймання світу природи. Природа оточує дитину з ранніх років. Головним методологічним положенням у поглядах Й. Песталоцці виступає його твердження, що моральні, розумові та фізичні сили людської природи (за його термінологією, сили серця, розуму і руки) мають властивість до саморозвитку, до діяльності. Виховання ж покликане допомогти саморозвитку і спрямувати його у потрібному напрямку.

Це засновано на принципі природовідповідності. Властиві кожній дитині від народження задатки сил і здібностей треба розвивати, вправляючи їх у тій послідовності, яка відповідає природному порядку та законам розвитку дитини, тобто починати з найпростішого і поступово підніматися до дедалі складнішого.

Метою виховання, за Й. Песталоцці, повинен бути різнобічний і гармонійний розвиток усіх природних сил та здібностей дитини.

Особливу роль природи в розвитку логічного мислення та зв'язного мовлення підкреслював К.Ушинський. Він вважав логіку природи самою доступною, наочною і корисною для дитини. Щоб удосконалювати думки і слово дитини, необхідно збагачувати її душу повними, реальними, яскравими образами природи, тому що все, «що є в мові логічного ... виникає зі спостережень людини за природою ...».

Інтерес до педагогічних аспектів розвитку дітей і молоді засобами природи у вітчизняній і зарубіжній педагогіці постійно зростав. У радянський період дослідження проблеми збагатилися працями Є. Тихєєвої, яка розглядала природу як одну з умов або елементів середовища, в якому діти живуть своїм природним життям.

Природа, на думку дослідниці, – невичерпне джерело, з якого діти можуть обирати предмети для спостережень, ігор, праці. Збагачуючи здорові інстинкти дитини, природа задовольняє її основний інтерес до діяльності та творчості. Є.Тихеєва особливо підкреслювала значення природи у вихованні в силу досконалої наочності. Адже розвиток дитини в ранню пору життя відбувається на основі планомірного розширення кола її уявлень, які вона сприймає за допомогою зовнішніх відчуттів.

Є. Тихеєва стверджувала, що «педагогічна безпека» природи пояснюється перш за все тим, що дитина інстинктивно сприймає природу перш за все як одне ціле, але свою увагу та інтерес дитина цілком віддає предмету, який зацікавив її, активно вивчає його.

Природа має важливе значення для розвитку естетичних почуттів дитини, бо вона, за словами Є. Тихеєвої, – вищий та непогрішний естет, який висуває форми, колір, розмір, матеріали в тій різноманітності та гармонії співвідношення, в тій споконвічній красі, яка доступна для сприймання [77, с. 166]. Природа відіграє важливу роль в розвитку зовнішніх відчуттів. Окремі предмети природи разом зі спеціальним дидактичним матеріалом використовуються педагогом для розпізнання форми і кольору, для орієнтування у просторі, для розрізнення пахощів та розвитку термічного відчуття.

Творчий розвиток дітей засобами природи є однією з провідних ідей педагогічної концепції В. Сухомлинського. У спадщині педагога ми знаходимо відповідь на це запитання. Зокрема, на думку В.Сухомлинського, найважливішою ознакою є спостережливість.

На думку вчених, спостереження за живою та неживою природою сприяють естетичному та моральному розвитку дитини. Ні що так не радує дитину, як спостереження за домашніми улюбленцями – рослинами та тваринами. Кожний новий листочок, або квітка на рослині, кожний рух тварини викликають у дитини почуття радості.

Цікавим є те, що більшість психологів і педагогів вважають, що період дитинства має суттєво важливе значення для формування творчих здібностей. Саме в дитячому віці ми починаємо творчо мислити, оскільки кожна нова ситуація потребує нашого нового мислення. Але з віком велика кількість вироблених стереотипів робить наші вчинки стандартними, мислення – ординарним, ми втрачаємо творчий підхід до справ. Лише за тих умов, що з раннього дитинства розвивається й активізується ініціатива дитини, коли вона оточена відповідним середовищем і системою відносин, творчий підхід не втрачається.

Отже, проблема розвитку дітей засобами природи була і залишається надзвичайно актуальною та важливою на всіх етапах становлення освіти. Природа розглядалася педагогами як джерело пізнавального, естетичного, морального, фізичного розвитку особистості, як засіб, що живить почуття, емоції, розум, волю людини.

1.2. Створення інноваційного освітнього середовища як передумови ефективного розвитку молодших школярів

Сучасні зміни у нашій країні викликали суперечності, що пов'язані з проблемами діяльності і функціонування закладів освіти та реальними потребами суспільства, що і призвело до розвитку інноватики в Україні та спричинило масовий науково-педагогічний рух.

Пошук та впровадженні нових щонайбільше продуктивних педагогічних технологій, які мають адаптувати особистість до оновлених умов життя, навчити бути активною у своїй пошуковій діяльності, вміти аналізувати, відстоювати власну думку, долати перешкоди, мати творчий підхід до справи, вміти володіти своїми емоціями.

Метою освітньої інноватики є не просто пошук нового, вона передбачає спрямування результатів свого продукту на задоволення вимог суспільства. У нестабільному соціумі, яке постійно змінюється, зміст навчально-виховних

технологій вимагає неодмінного оновлення і разом з тим прискіпливого ставлення до усього нового.

Дослідження джерельної бази дефінітивного терміну «нове» трактується як вперше відкрите, створене або завершене, яке з'явилося нещодавно замість попереднього [19, с. 19].

Наукові розвідки щодо питань педагогічної інноватики вимагають співставити сучасне у педагогіці з корисним, передовим, ствердливим, новим, прогресивним. У педагогіці, стверджує В.Загвязинський, нове, це не просто переконання, технології, підходи, методи, які у таких поєднаннях ще не використовувались чи не поєднувались, а й набір складових чи поодинокі частини освітнього процесу, які ґрунтувалися на оновленому змісті, що дає змогу в динамічних умовах і станах ефективно вирішувати задачі навчання і виховання. Інновати загалом розрахована на вирішення конкретних, актуальних для певного закладу, питань, з метою позитивних змін у ньому, досягнутих шляхом їхньої експериментальної перевірки [19, с. 20].

Створення, утвердження, буття нового як цілісного феномену є стрижнем, ядром інноваційного процесу, базовий компонент якого становить інновація.

Інновація (лат. *innovatio* – оновлення, зміна) – нововведення, зміна, оновлення; новий підхід, створення якісно нового, використання відомого в інших цілях [19, с. 23].

Іноді інновацію розуміють як використання відомого із незначною модифікацією. Інновації є предметом особливої діяльності людини, яка не задоволена традиційними умовами, технологіями, методами і прагне не лише новизни змісту реалізації своїх зусиль, а передусім якісно нових результатів.

Поняття «інновація» вперше було вжито понад століття тому в культурології та лінгвістиці для позначення процесу трансфера (лат. *transfere* – переносу, переміщую) – проникнення елементів однієї культури в іншу і набуття при цьому нових, не властивих раніше якостей. Таке проникнення розглядалось як

вирішальний фактор розвитку культур. У сучасному світі ним активно послуговуються в різних галузях знань, особливо у сфері економіки.

У педагогіці поняття «інновація» вживають у таких значеннях:

- форма організації інноваційної діяльності;
- сукупність нових професійних дій педагога, спрямованих на вирішення актуальних проблем виховання і навчання з позицій особистісно зорієнтованої освіти;
- зміни в освітній практиці;
- комплексний процес створення, розповсюдження та використання нового практичного засобу в галузі техніки, технології, педагогіки, наукових досліджень;
- результат інноваційного процесу.

З цим пов'язані і значні розбіжності у тлумаченні поняття «інновація» у науковій літературі.

Глибокий методологічний аналіз поняття «інновація» зробила І.Кулакова. Не погоджуючись із ототожненням інновації з категоріями змінення і розвитку, дослідниця виступає проти обмеженого, на її погляд, розуміння інновації, яке зводить останню до новації. Інновація, на думку автора, – предмет і результат нововведення, яке виступає як процес реалізації новацій, що складається з послідовних етапів [33, с. 91].

Отже, вважаючи за доцільне розгляд інновації у двох аспектах – широкому (як процес) і вузькому (як результат), – будуть правомірними такі визначення:

Інновація – цілеспрямований і керований процес внесення змін в освітню практику шляхом створення, розповсюдження та освоєння новацій;

Інновація – кінцевий результат інноваційної діяльності.

Для тих, хто займається впровадженням інновацій у практику школи, особливе значення має класифікація нововведень за їх інноваційним потенціалом. Згідно даної класифікації виділяють модифікаційні, комбінаторні та радикальні інновації (В.Загвязинський, О.Лоренсов, В.Пінчук, М.Поташник та ін.).

Модифікаційні нововведення пов'язані з удосконаленням, раціоналізацією, модернізацією, видозміненням того, що має аналог (програми, методики, структури, технології, розробки) [83, с. 20]. При цьому модернізація може мати різну спрямованість: як на технологічну, так і на особистісну сторону засобу, який оновлюється. Так, можна видозмінити відому методику, можна застосувати її до нового предмету, а можна через особистісні якості інакше її виконати, збагатити і тим самим підвищити її ефективність.

Комбінаторні нововведення передбачають нове конструктивне поєднання елементів раніш відомих технологій, які в даному сполученні до цього не використовувались. Як зазначає М.Поташник, мова йде не про еклектичне сполучення фрагментів якихось технологій, програм, а саме про конструктивне сполучення, тобто про таке, при якому з'являються нові, раніш не існуючі системні властивості, що породжують новий інтеграційний ефект [83, с. 16]. Прикладів комбінаторних нововведень можна навести чимало. Це, зокрема, модульно-розвивальне навчання, методика колективних творчих справ І.Іванова, тощо.

Радикальні нововведення призводять до народження принципово нових засобів. Так було при введенні класно-урочної системи. Окремі дослідники вважають, що саме радикальні новації виступають інноваційними. Ми не зовсім погоджуємось з цією точкою зору, адже всі три розглянутих типи новоутворень мають ознаки інновації.

Створення й упровадження в освітній процес інновацій тісно пов'язано з творчістю. Творчість і інновації, зауважує О.Скубашевська, не можуть існувати окремо, адже творчість – це діяльність людини, що створює щось нове, що відрізняється неповторністю, оригінальністю [65].

Інноваційна освіта стосується не лише розроблення й впровадження нововведень (які, до речі, часто-густо заміняють термінами «осучаснення», «удосконалення», «оптимізація», «модернізація викладання» тощо), а й процесу всебічного реформування освіти, якісних змін у способі діяльності особи, стилі її

життя. Динаміка перетворень у технологіях виробництва, соціальних і економічних структурах, яка сьогодні стала значно випереджати динаміку зміни людських поколінь, змушує сучасну людину твердо і рішуче робити вибір не лише певного різновиду діяльності й способу його досягнення, а й подальшого особистісного розвитку. Для цього кожна людина повинна мати особистий суверенітет, бути вільною і творчою, здатною безперервно самовизначатись не тільки і не стільки за цілями діяльності, скільки за загальнолюдськими цінностями, «спрямованою бути» в повноті своєї людської сутності самоздійснюватися, самоактуалізовуватися. Один із творців української освітньо-виховної системи Г.Ващенко доводив, що дитині потрібні «логічне мислення і творча фантазія» [8, с. 61].

Психологи вважають творчість важливою умовою людського існування, найбільшим здобутком людини і, водночас, звичайним явищем – оскільки творчість властива кожній людині, не лише окремим індивідам.

Таким чином можемо стверджувати, що на сучасному етапі розвиток інноваційних процесів у навчально-виховному процесі є об'єктивною необхідністю, викликаною розвитком сьогоденних інформаційних технологій у всіх сферах діяльності; оновленням сутності освітньої практики, необхідною умовою якої є людиноцентризм; демократично побудованою взаємодією всіх учасників освітнього процесу; необхідністю відповідальності вчителя за свою фахову діяльність, спрямованість на формування творчої особистості адаптованої до нових економічних умовах та соціально активну. Тому можемо стверджувати, що забезпечує ефективний творчий розвиток учнів саме інноваційний підхід до організації навчально-виховного процесу.

1.3. Сучасний стан творчого підходу у процес розвитку молодших школярів (за результатами констатувального етапу експерименту)

В умовах оновлення сучасного суспільства проблема розвитку творчих здібностей набуває все більшої актуальності. Психолого-педагогічна складова освіти наразі має багатовекторність у дослідженнях проблеми педагогічної творчості, значно зросла кількість публікацій. Хоча питань багато лишається актуальними і вимагають розвідок.

З метою виявлення дійсного стану впровадження творчого підходу та виявлення рівня розвитку творчих здібностей молодших школярів в сучасній школі I ступеня нами був проведений констатувальний експеримент. Експериментальне дослідження проводилося на базі Комунальної установи Лебединської загальноосвітньої школи I-II ступенів № 4, м. Лебедин. Усього експериментом було охоплено 40 учнів початкових класів (24 учні 3 класу та 16 учнів 4 класу).

У процесі констатувального експерименту передбачалося розв'язати такі завдання:

- 1) визначити критерії та рівні творчого розвитку молодших школярів;
- 2) дослідити рівень розвитку творчих здібностей у єдності трьох компонентів: комунікативного, інтелектуального, імажинативного;
- 3) з'ясувати основні умови для розвитку творчості в дітей.

Для комплексного дослідження творчості нами були визначені наступні критерії (вони аналогічні складовим творчих здібностей) і показники (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Критерії та показники розвитку творчих здібностей учнів

Критерії	Показники	Діагностична методика
1. Комунікативний критерій	Послідовність думок; зв'язність мовлення; емоційність мовлення; завершеність думок.	Творча робота (твір) на тему «На кого перетворилися хмаринки».
2. Інтелектуальний критерій	швидкість мисленнєвих процесів; оригінальність мислення; гнучкість мислення; розробленість мислення.	Тест Е.Торренса.
3. Імажинативний критерій	Цілісність образу; оригінальність думки; варіативність.	Творча робота на складання з трійки слів речень.

На основі визначених критеріїв нами схарактеризовані рівні розвитку творчих здібностей молодших школярів: низький, середній, високий.

Низький рівень характеризується тим, що учні не виявляють інтересу до чогось нового, вони зосереджені на пасивному спогляданні чи роботі за конкретною схемою, їх висловлювання бідні, емоційно не забарвлені. Відсутнє вміння нестандартно мислити, варіювати, пропагувати ідеї, описувати власні відчуття та побачене.

Середній рівень характерний для дітей, що мають інтерес до чогось нового, але конкретно, за власними уподобаннями. Мовленнєвий компонент в них розвинений достатньо, у мовленні вживають багато порівнянь, йому властива емоційна насиченість. Процеси аналізу поверхові, переважно здійснюються за схемою, поданою раніше. Творча уява проявляється ситуативно, у випадках, що

зацікавили дитину. Відкриття нового, незвичайного викликає інтерес, а нестандартні ситуації породжують низку гіпотез. Вміють нестандартно мислити, але іноді їм важко висловити свою думку.

Високий рівень мають учні, які проявляють вміння правильно, повно, глибоко аналізувати, логічно поєднувати, описувати явища і процеси, яскраво демонструвати творчу уву, створювати нові, нестандартні, а іноді й парадоксальні образи і поняття. Уява таких учнів визначається нешаблонністю, яскравістю та оригінальністю образів, їх новизною, розвиненою фантазією, що виявляється, наприклад, при розв'язуванні творчих задач. На високому рівні здатні генерувати ідеї, висувати гіпотези навіть в умовах обмеженої інформації.

Для виявлення *рівня сформованості комунікативної складової* творчих здібностей ми запропонували учням написати твір на тему «На кого перетворилися хмаринки?».

Відповіді певної частини учнів були конкретними й чіткими, носили точний характер, думки висвітлювалися широко. Дехто з дітей навіть проілюстрував свою роботу. Однак здебільшого роботи, написані не дуже розбірливо, в них не було лаконічності й точності викладення думки, конкретної відповіді не прослідковувалося (див. додаток А).

Таким чином, із наведених розповідей видно, що були учні, які більш образно, точно, лаконічно виконали роботу, а були ті, що впоралися із завданням гірше. Зокрема, з опитуваних 91% учнів послідовно описали свої думки, зв'язно виклали думки на папері – 54%, розповідь 96% дітей носила емоційний характер, 68% робіт були логічно завершені.

Узагальнені результати дослідження представлені на рис. 1.1

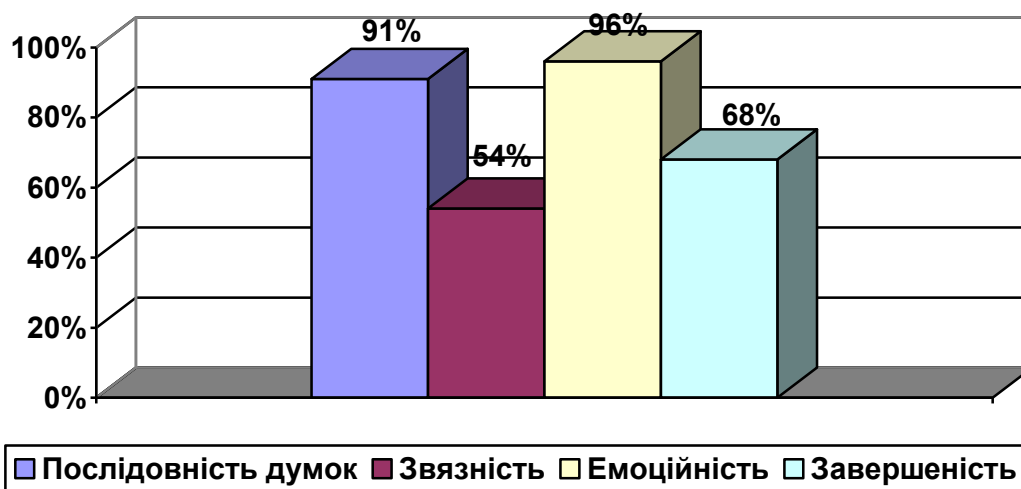

Рис. 1.1. Розвиток комунікативної складової творчих здібностей учнів

Обрахуємо рівень розвитку даної складової по кожному учневі окремо. Рівні визначені у співвідношенні зі шкалою:

Високий рівень – 4 б.;

середній рівень – 3 б.;

низький рівень – до 2 б.

Узагальнені рівні розвитку комунікативної складової творчих здібностей учнів представлені на рис. 1.2.

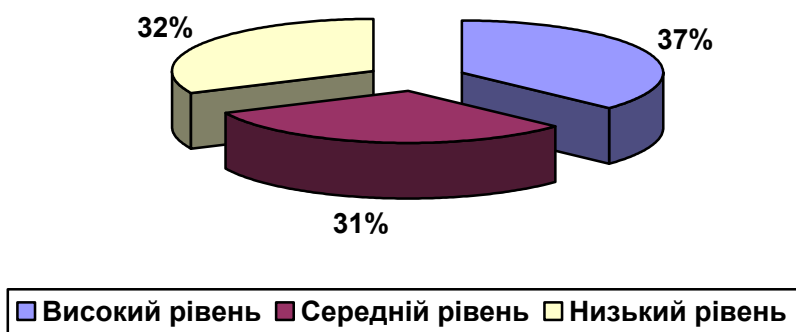

Рис.1.2. Рівні розвитку комунікативної складової творчих здібностей молодших школярів

Для діагностування інтелектуальної складової творчих здібностей нами була використана методика «Тест креативності» Е.Торренса (див. додаток Б).

Відповідно до методики показниками розвитку творчих здібностей визначено:

1) *швидкість* – розкриває бистроту творчого мислення й відзначається загальною кількістю відповідей.

2) *гнучкість* – визначає гнучкість творчого мислення, здатність до швидкого переключення й визначається числом класів (груп) даних відповідей.

3) *оригінальність* – характеризує оригінальність, своєрідність творчого мислення, незвичайність підходу до проблеми й визначається числом відповідей, що наводяться рідко, незвичайним вживанням елементів, оригінальністю структури відповіді.

4) *розробленість* – характеризує кількісний показник розробленості малюнку.

Для визначення загального рівня розвитку інтелектуальної складової творчих здібностей дітей потрібно знайти суму всіх отриманих результатів по кожному критерію і співвіднести їх зі шкалою (табл. 1.2):

Таблиця 1.2

**Бальна оцінка рівнів розвитку творчого мислення школярів за
означеними показниками**

	Швидкість	Гнучкість	Оригінальність	Розробленість
Високий рівень	7-10	7-10	10-15	26 і більше
Середній рівень	4-6	4-6	5-9	13-25
Низький рівень	0-3	0-3	0-4	0-12

Аналіз отриманих результатів показав, що 100% учнів виявили високий рівень *швидкості творчого мислення*.

Високий рівень *гнучкості творчого мислення* показали всього 4% дітей, середній – 21%, низький – 75%.

У процесі дослідження високий рівень *оригінальності* виявили 43% учнів, середній – 57%.

Досліджуючи *розробленість*, нами з'ясовано, що лише 13% дітей мають високий рівень за цим критерієм, 69% дітей – середній рівень і 18% учнів – низький.

На основі отриманих результатів визначаємо особисту формулу кожного учня, надавши високому рівню значення 2, середньому – 1, низькому – 0 (додаток Д).

Узагальнені результати дослідження подано на рис 1.3.

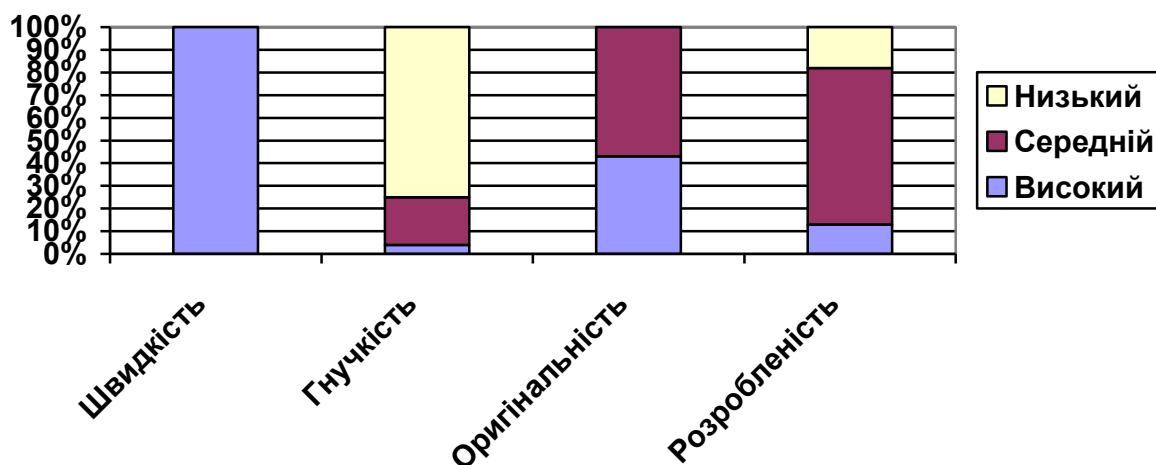

Рис. 1.3. Рівні розвитку творчого мислення учнів за досліджуваними критеріями

Зробивши відповідні розрахунки, виводимо узагальнені рівні розвитку інтелектуальної складової творчих здібностей (рис. 1.4).

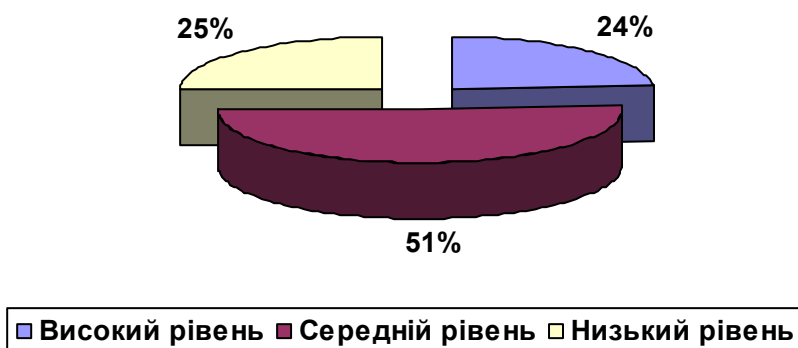

Рис. 1.4. Рівні розвитку інтелектуальної складової творчих здібностей учнів

Для дослідження *імажинативної складової* ми запропонували учням скласти якомога більше речень з трійки слів так, щоб у кожному з них були наявні усі три слова (додаток Е). Для цього ми використали такі слова: *капелюх, дорога, дощ*. Таке завдання допомогло нам виявити розвиток творчої уяви та вміння фантазувати.

При зарахуванні речень ми керувалися такими показниками: *цілісність, оригінальність, варіативність*. На основі узагальнення даних маємо такі результати: високий рівень показали 10% учнів, середній – 71%, низький – 19%.

Результати дослідження представлені на рис. 1.5:

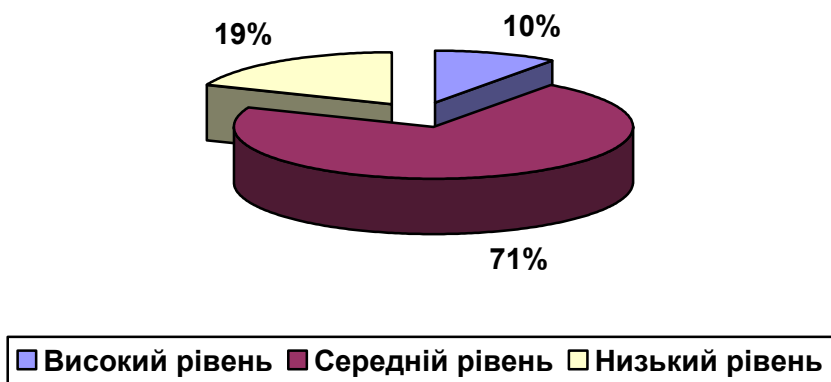

Рис.1.5. Рівні розвитку імажинативної складової творчих здібностей учнів

Проведене дослідження дозволило визначити **рівні розвитку творчих здібностей молодших школярів** (узагальнені дані наведені у таблиці 1.3).

Таблиця 1.3

Узагальнені результати дослідження творчих здібностей учнів

	Комунікативний критерій	Інтелектуальний критерій	Умажинативний критерій
Високий рівень	37%	24%	10%
Середній рівень	31%	51%	71%
Низький рівень	32%	25%	89%

Дані, наведені в таблиці 1.3, наочно представлені на рис. 1.6:

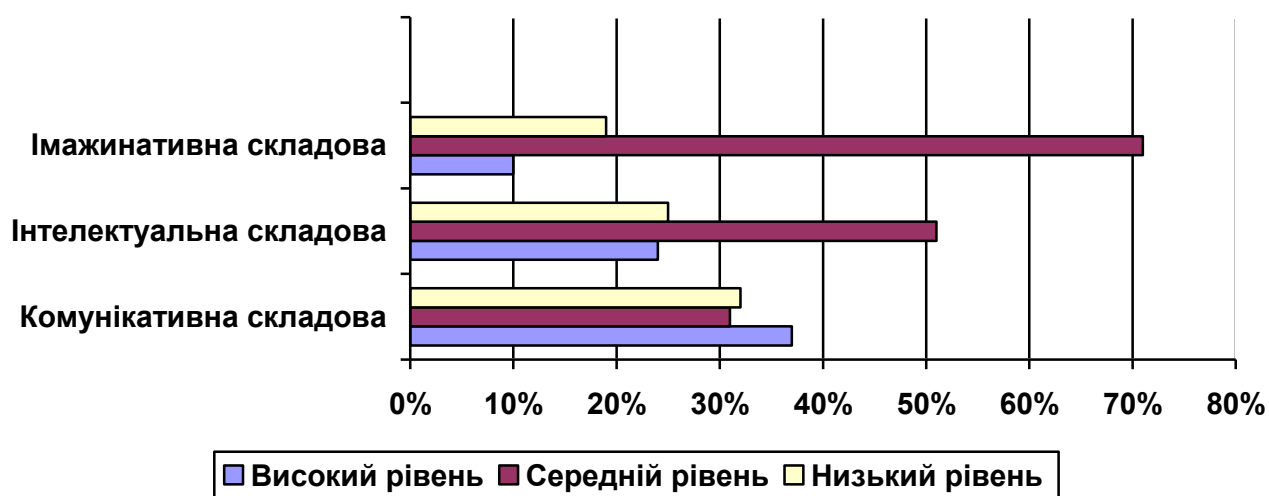

Рис. 1.6. Рівні розвитку творчих здібностей молодших школярів за означеними критеріями

Узагальнивши всі дані, маємо: 23% учнів показали високий рівень розвитку творчих здібностей, 51% – середній, 26% – низький. Узагальнені дані дослідження представлені на діаграмі (рис. 1.7).

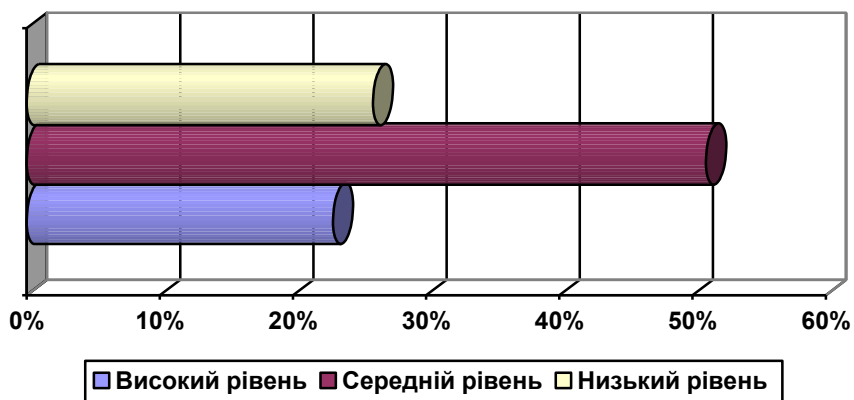

Рис.1.7. Рівні розвитку творчих здібностей молодших школярів за результатами констатувального експерименту

З рисунку видно, що серед молодших школярів переважає середній рівень розвитку творчих здібностей (51%). Решта учнів поділяють між собою високий (23%) та низький рівень (26%).

Отримані результати дозволяють зробити висновок про те, що діагностовані учні, як правило, мають середній рівень розвитку творчих здібностей. Це доводить необхідність цілеспрямованого розвитку в них творчого мислення, формування вміння обґрунтовувати свою думку, зв'язно висловлювати її, навчання фантазувати. У цьому, на наш погляд, може допомогти використання інноваційних технологій, як-от: ТРВЗ-технологій, технології колективної творчої діяльності, проектної технології, технології еколого-естетичного виховання. Ефективним засобом творчого розвитку молодших школярів вважаємо природу.

Провівши дослідження, ми переконуємося, що проблема розвитку творчих здібностей школярів нині є досить актуальною. Від педагога залежить, чи здійснюватиметься розвиток у дітей творчості спонтанно і призведе до непрогнозованих результатів, чи супроводжуватиметься вмілим педагогічним керівництвом і працюватиме на формування творчої особистості дитини. У своїй педагогічній діяльності вчитель повинен мудрим поводителем і знаючим професіоналом, супроводжуючи дітей на шляху, який веде до творчих відкриттів.

Висновки до розділу 1

У ході теоретико-експериментальної складової дослідження уточнено сутність понять «розвиток», «творчість», «творчий розвиток», «природа як засіб творчого розвитку», «освітня інновація».

Встановлено, що більшість психологів і педагогів вважають, що період дитинства має суттєво важливе значення для формування творчих здібностей. Саме в дитячому віці починається творче мислення, оскільки кожна нова ситуація потребує нового мислення. З віком велика кількість вироблених стереотипів робить вчинки людей стандартними, мислення – ординарним, втрачається творчий підхід до справ. Лише за умов, що з раннього дитинства розвивається й активізується ініціатива дитини, коли вона оточена відповідним середовищем і системою відносин, творчий підхід не втрачається.

З'ясовано, що проблема розвитку дітей засобами природи була і залишається надзвичайно актуальною та важливою на всіх етапах становлення освіти. Природа розглядалася педагогами як джерело пізнавального, естетичного, морального, фізичного розвитку особистості, як засіб, що живить почуття, емоції, розум, волю людини.

Аналіз науково-методичної літератури довід, що об'єктивною необхідністю у навчально-виховному процесі на сучасному етапі є розвиток інноваційних процесів, викликаних розвитком сьогоденних інформаційних технологій у всіх сферах діяльності; оновленням сутності освітньої практики, необхідною умовою якої є людиноцентризм; демократично побудованою взаємодією всіх учасників освітнього процесу; необхідністю відповідальності вчителя за свою фахову діяльність, спрямованість на формування творчої особистості адаптованої до нових економічних умов та соціально активну. Тому можемо стверджувати, що забезпечує ефективний творчий розвиток учнів саме інноваційний підхід до організації навчально-виховного процесу.

У ході констатувального етапу експериментального дослідження визначено критерії та їх показники (комунікативний: послідовність думок, зв'язність мовлення, емоційність мовлення, завершеність думок; інтелектуальний: швидкість мисленнєвих процесів, оригінальність мислення, гнучкість мислення, розробленість мислення; імажинативний: цілісність образу, оригінальність думки, варіативність думки). На основі визначених критеріїв нами схарактеризовані рівні розвитку творчих здібностей молодших школярів: низький, середній, високий.

Провівши дослідження, ми переконуємося, що проблема розвитку творчих здібностей школярів нині є досить актуальною. Від педагога залежить, чи здійснюватиметься розвиток у дітей творчості спонтанно і призведе до непередбачуваних результатів, чи супроводжуватиметься вмілим педагогічним керівництвом і працюватиме на формування творчої особистості дитини. У своїй педагогічній діяльності вчитель повинен мудрим поводителем і знаючим професіоналом, супроводжуючи дітей на шляху, який веде до творчих відкриттів.

Узагальнивши всі дані, маємо наступні показники: 23% учнів показали високий рівень розвитку творчих здібностей, 51% – середній, 26% – низький. Отримані результати дозволяють зробити висновок про те, що діагностовані учні, як правило, мають середній рівень розвитку творчих здібностей. Це доводить необхідність цілеспрямованого розвитку в них творчого мислення, формування вміння обґрунтовувати свою думку, зв'язно висловлювати її, навчання фантазувати. У цьому, на наш погляд, може допомогти використання інноваційних технологій, як-от: ТРВЗ-технологій, технології колективної творчої діяльності, проектної технології, технології еколого-естетичного виховання. Ефективним засобом творчого розвитку молодших школярів вважаємо природу.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ТВОРЧОГО ПІДХОДУ ДО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПРИРОДИ В ІННОВАЦІЙНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

2.1. Педагогічні умови ефективної реалізації творчого підходу до розвитку молодших школярів засобами природи в контексті освітніх інновацій

Зважаючи на те, що діти з раннього дитинства відкривають і досліджують навколишній світ, тягнуться до красивого, яскравого, відчують радість спілкування з природою, завдання педагога – уміло організувати таку діяльність, щоб не втратити тієї взаємодії, а натомість розвинути творчий потяг дитини, пробудити в дітей емоційне ставлення до природного довкілля.

Щоб досягти бажаного результату, необхідно використовувати специфічні прийоми, форми роботи, давати дітям завдання, пов'язані з безпосереднім чи опосередкованим сприйняттям природи, причому задіюючи всі аналізатори: зоровий, за допомогою якого дитина бачить розміри, колір досліджуваного об'єкта; слуховий, який допомагає дитині почути шум вітру, плескіт води в річці, стукіт крапель дощу, шелест листя, дзюрчання струмочка. Смак дозволяє тонко розрізнити солодкий смак меду і солоний смак морської води, смак джерельної води. Дотик – це другі очі дитини. Відчуваючи предмети природи, дитина відчуває всі шорсткості кори дерев, крупинки піску, лусочки шишок. Запахи так само хвилюють уяву дитини. Тому створення педагогічно доцільного середовища сприятиме правильній організації творчої діяльності дітей молодшого шкільного віку.

Насамперед розглянемо сутність поняття «педагогічна умова». У психолого-педагогічній літературі воно трактується по-різному. Так, умова у «Великому

тлумачному словнику сучасної української мови» – це «сукупність положень, що лежать в основі чого-небудь як необхідна обставина, що робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або чомусь сприяє». Педагогічні умови Н.Посталюк розглядає як педагогічні обставини, які сприяють (або протидіють) виявленню прояву педагогічних закономірностей, зумовлених дією певних чинників. У свою чергу, визначаючи зміст педагогічних умов, Є. Хриков зазначає, що вони створюються педагогами, а чинники існують об'єктивно, незалежно від діяльності. Тому зміст педагогічних умов доцільно визначати через обставини, а не чинники. Отже, педагогічні умови – це обставини, які зумовлюють певний напрям розвитку педагогічного процесу [66, с. 12].

Ми погоджуємося з думкою, що педагогічні умови є сукупністю об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів, засобів педагогічної діяльності. Умови можна розділити на зовнішні (умови середовища, що спрямовані на особистість ззовні) та внутрішні (умови, що виходять від самої особистості: ступінь її активності, здібності, потреби тощо). Педагогічні умови забезпечують реалізацію змісту навчально-виховного процесу, оптимізують форми, методи, підходи, технологію його організації як цілісної системи. Таким чином, під педагогічними умовами ми розуміємо сукупність положень, дотримання яких забезпечує досягнення поставленої мети, у нашому випадку – сприяє реалізації творчого підходу до розвитку молодих школярів засобами природи.

На основі вище обґрунтованого, ми виділили основні **педагогічні умови**, що забезпечать творчий процес розвитку молодшого школяра:

1. Створення сприятливого емоційно-психологічного клімату для творчого самовираження особистості молодшого школяра в навчально-виховному процесі.
2. Активізація миследіяльності під час опанування дітьми змісту природничої освіти.

3. Посилення імажинативної складової процесу пізнання молодшими школярами природного довкілля.
4. Стимулювання дітей до творчого вирішення практико-орієнтованих завдань природничого спрямування.

Так як дитина молодшого шкільного віку входить у новий статус – статус учня, *забезпечення сприятливого емоційно-психологічного клімату* відіграє важливу роль у її розвитку, зокрема й у творчому. Вона включається у широке коло різноманітних груп, які впливають на неї з різною силою. Найбільш значущими людьми для молодших школярів є вчитель, шкільний клас, батьки, колектив в системі позашкільної освіти. Тому завдання вчителя – створити такі умови для розвитку дитини, щоб не перешкождали, а сприяли піднесенню набутих здібностей на новий щабель.

Будь-яка творча діяльність має відповідати наступним вимогам: а) мати добровільний характер; б) включати поєднання особистого і суспільно значущого інтересу; в) бути цікавою, захоплюючою, викликати бажання працювати. Зазначимо, що мінімальне творче самовираження або повна його відсутність відбувається в колективі, в якому дитина приймає позицію конформного поведіння.

Більшість молодших школярів потребують як заохочення своєї діяльності, так і презентації її результатів. Через досягнення визнання своїх успіхів зі сторони дорослих і однолітків школяр визначає своє місце в колективі й в суспільстві в цілому. Схвалення, висловлене сім'єю, колективом, підносить дитину у власних очах, стверджує в ній гордість [56, с. 284]. Необхідно підтримувати творчі прояви дітей молодшого шкільного віку. Саме тому однією з істотних психолого-педагогічних умов розвитку творчого потенціалу дитини можна вважати реалізацію принципів гуманістичної психології (А.Маслоу, Г.Оллпорт, К.Роджерс): розвитку, цілісності, активності, репрезентативності. Вона здійснюється за допомогою дотримання наступних положень:

- захоплюватися кожної ідеєю учня;

- створити клімат взаємної довіри;
- забезпечити незалежність у виборі і прийнятті рішень з можливістю контролювати особистісний розвиток.

Створення сприятливого мікросередовища для творчого самовираження особистості молодшого школяра передбачає:

- врахування специфіки школи при забезпеченні процесу творчого самовираження молодшого школяра;
- розширення діапазону форм організації творчої діяльності молодшого школяра;
- організацію роботи з батьками як учасниками процесу успішного творчого самовираження молодшого школяра;
- здійснення взаємодії з іншими установами.

У роботі вчителя необхідним є урахування особливостей психіки дитини, психологічних закономірностей побудови навчально-виховного процесу. Вчителі та психологи можуть активно впливати на розвиток школяра як творчої індивідуальності. Уроки в школі не повинні зводитися тільки до засвоєння знань та умінь, треба вчити учнів застосовувати вивчене у нестандартних ситуаціях, відчувати радість від відкриття нового.

Невід'ємною частиною розвитку є *активізація миследіяльності під час опанування дітьми змісту природничої освіти дітей*. Так як в основі творчих здібностей лежить вміння нестандартно мислити, то саме творче мислення є їх головною складовою.

У працях Д.Богоявленської, Л.Божович, В.Давидова, Г.Люблінської, Я.Пономарьова, В.Ротенберга та ін. наголошується на важливості інтелектуальних процесів для загального (в тому числі й творчого) розвитку особистості. Так, у психологічних дослідженнях Я.Пономарьова підкреслюється принципова відмінність людського мислення від «мислення» машинного, яка полягає у здатності людини оперувати суб'єктними вторинними моделями дійсності,

вирішувати творчі задачі. Це все, на думку дослідника, потребує здатності «діяти в умі», що в свою чергу вимагає високого рівня розвитку внутрішнього плану дій.

Педагог зауважував, що дати знання – це лише одна сторона справи. Він вважав, що треба розробити систему навчання мислити, яку розумів як школу думки, без якої не уявляється повноцінної, ефективної розумової праці. Така школа має стати фундаментом для розвитку творчих розумових сил, необхідних для формування у дітей умінь користуватися поняттями, отриманими в процесі навчання: визначати причину, наслідок, послідовність, схожість, відмінність та ін., оскільки це відіграє дуже важливу роль як у розвитку абстрактного мислення, так і в аналізі явищ навколишньої дійсності [69, с. 93].

Посилення імажинативної складової процесу пізнання молодшими школярами природного довкілля як умова творчого розвитку включає в себе розвиток творчої уяви.

З позицій діяльнісного підходу ефективність розвитку творчих здібностей дитини обумовлюється активним її включенням у різні види продуктивної діяльності. Тому важливим аспектом є *стимулювання дітей до творчого вирішення практико-орієнтованих завдань природничого спрямування.*

У процесі аналізу психолого-педагогічної літератури нами з'ясовано, що повноцінний розвиток творчих здібностей молодших школярів може забезпечити така організація навчання, яка передбачає залучення учнів до наукового пошуку, діяльності та використання отриманих знань на практиці безпосередньо у природному середовищі.

При цьому, практико зорієнтована творча діяльність має включати наявність ціннісних життєвих орієнтирів, соціальної спрямованості особистості на засвоєння знань, умінь, навичок, потреби в знаннях, інтерес, самостійність, відповідальність, творчий підхід до розв'язання завдань, володіння засобами творчої діяльності, умінь самостійно мислити, виділяти головне, аналізувати, повідомляти, складати план, прагнути знайти «свій» підхід до нового завдання, проявляти ініціативу,

бажання ділитися своїми знаннями і досвідом з іншими учнями, допомагати їм в організації власної творчої діяльності [9].

Проаналізувавши основні аспекти проблеми, можна визначити такі особливості творчих здібностей молодших школярів, які і потрібно стимулювати під час організації діяльності серед природи:

- високу пізнавальну активність;
- допитливість, прагнення створити нове;
- самостійність в розв'язанні нових завдань, у пошуку оригінальних рішень;
- швидкість засвоєння нової інформації, висока швидкість перебігу розумових процесів;
- схильність до широкодіапазонного використання своїх знань, швидке опанування вміннями, навичками, прийомами;
- фантазування, схильність до творчої інтерпретації.

2.2. Стимулювання пізнавальної активності молодших школярів шляхом виконання природничо спрямованих завдань творчого характеру

Для розвитку творчих здібностей школярів важливим є те, на основі чого складене завдання. Природничий матеріал має значні потенційні можливості для цього. Адже в процесі безпосереднього чи опосередкованого спілкування з природою виникає безліч проблемних питань, під час пошуку відповідей на які активізуються мисленнєві процеси (аналіз, порівняння, класифікації тощо), уява, пам'ять тощо, що в свою чергу стимулює творчу діяльність.

У підручниках з природознавства вміщено невелику кількість творчих завдань. У процесі вирішення вони передбачають використання переважно методів, побудованих на інтуїтивних процедурах (як-от, метод перебору варіантів,

морфологічний аналіз, аналогія та ін.). Активно використовуються також моделювання, деякі прийоми фантазування.

Однак, як показує практика, запропоновані завдання використовуються вчителями ситуативно, їх кількість значно обмежена – її не вистачає для системного і цілеспрямованого розвитку творчих здібностей молодших школярів. Зважаючи на це, ми пропонуємо серію творчих завдань, які допоможуть учителю розширити можливості природознавства як навчального предмета в творчому розвитку учнів (додаток Ж).

Безперечно, найбільші можливості в організації практико-зорієнтованої творчої діяльності мають уроки природознавства. Тому, ми будемо керуватися основними аспектами при вивченні саме цього предмету.

Мета курсу природознавства в початковій школі – виховання гуманної, творчої особистості, формування дбайливого ставлення до багатств природи і суспільства [54, с. 246]. На таких уроках важливо наявний пізнавальний матеріал розглядати в нерозривній, органічній єдності з розвитком творчих здібностей дитини, формувати цілісне уявлення про світ і місце в ньому людини.

Програмою з природознавства відведено небагато часу на цілеспрямований розвиток творчих здібностей учнів. У ній вказується на використання в навчальній діяльності частково-пошукового методу, як творчого, та проектної діяльності для вироблення нестандартного мислення, вираження та захист власних думок; у кожному класі передбачена частина завдань творчого характеру, що вирішуються за допомогою дослідів, практичних робіт, екскурсій. Основними методами, що сприяють творчій діяльності, є метод спостереження, дослідницький, проблемний, евристичний. Програма передбачає виконання учнями фронтальних, групових, парних, індивідуальних завдань творчого спрямування.

Аналіз підручників для початкової школи з природознавства показав, що творчі завдання, які містяться в них, в основному відносяться до «умовно творчих», продуктом яких є твори, розповіді, малюнки, вироби і т. п.

Зокрема, підручник «Я і Україна. Природознавство» за редакцією В.Ільченко, К.Гуза, О.Ільченко виділяє окремо низку творчих завдань, які позначені на сторінках підручника та на форзаці «знаком запитання». Але ці завдання спрямовані скоріше на узагальнення раніше виконаних, що містять творчий задум або на наведення власних прикладів, спостережень, роздумів. Наприклад: *«Наведіть приклади перетворення енергії. Чи може енергія виникнути з нічого і зникнути без сліду?»* [28, с. 72].

В цьому ж підручнику окремо виділені завдання, які також мають творче спрямування. Вони позначені значками «Пофантазуй» та «Намалюй, змодельуй». Такі завдання спрямовані, в основному, на написання оповідань, творів, складання розповідей, створення ілюстрацій до них. Наприклад: *«Склади розповідь «Портрет осені». Намалюй ілюстрацію до неї»* [28, с. 33].

У підручнику «Я і Україна. Природознавство» за редакцією Т.Байбари, Н.Бібік спектр завдань, спрямованих на розвиток творчих здібностей школярів, дещо вужчий. Тут представлені переважно завдання на міркування, доведення власної думки, складання творів. Наприклад: *«Поміркуй, чому рослини є незамінними помічниками людини в очищенні повітря. Доведи свою думку»* [88, с. 91]. У цьому підручнику представлені також завдання на самостійний пошук відповіді. Такі завдання дещо нагадують проблемні ситуації, які вчитель ставить на уроці учням. Однак, починаючи з цього, діти звертаються до творчого, нестандартного рішення завдання. Зокрема: *«З'ясуй, чому хвойні рослини завжди зелені? Назви рослину в якій восени опадає вся хвоя»* [88, с. 119].

Запропоновані завдання обох підручників передбачають використання в творчій діяльності молодших школярів переважно методів, заснованих на інтуїтивних процедурах (таких, як метод перебору варіантів, морфологічний аналіз, аналогія та ін.). Активно використовуються моделювання, робота з натуральними об'єктами, деякі прийоми фантазування.

У зв'язку з цим перед педагогом ставляться такі завдання:

- організація роботи по збільшенню завдань, що вимагають від дитини другого і третього рівнів творчої уяви;
- розширення інформаційного фонду дитини, що дозволить уявити той чи інший об'єкт з різним ступенем конкретизації;
- організація тривалих спостережень об'єкта або процесу з детальним обговоренням;
- створення умов для сприймання об'єкта всіма органами почуттів.

Значною мірою вирішенню проблеми розвитку творчих здібностей сприяє наукова технологія творчості ТРВЗ (теорія розв'язання винахідницьких задач). Основи цієї технології розроблені інженером і письменником-фантастом Г.Альтшуллером. ТРВЗ будується як точна наука, що має свою галузь дослідження, свої методи, свої інструменти. Основний постулат ТРВЗ: технічні системи розвиваються за об'єктивно існуючими законами; ці закони можна пізнати, їх можна виявити та використати з метою свідомого розв'язання винахідницьких задач.

Високорозвинена уява – це особливість творчої людини. Л.Виготський писав, що творча діяльність робить людину «істотою, зверненою в майбутнє» [13]. Чим вищий рівень уяви, тим ефективніша творча діяльність. Уява – це звичка до самостійних рішень, відкриттів, пошуку, це відхід від зразка і робота за власним задумом, створення нового образу, якого до цих пір у свідомості не було.

За оцінкою психологів, педагогіка творчості, яка здійснюється за технологією ТРВЗ, сприяє розвитку у школярів таких розумових здібностей, як:

- вміти аналізувати ситуацію і передбачати розвиток;
- розмірковувати і вміти обґрунтовувати свою думку;
- швидко та оригінально мислити;
- активно використовувати уяву;
- бачити протиріччя, ставити і вирішувати задачі;
- робити висновки і синтезувати нову інформацію.

В основі даної технології лежать:

- методики і технології, які дозволяють оволодіти способами зняття психологічної інерції;
- методологія вирішення проблем, в основі якої лежать закони розвитку систем, загальних принципів розв'язку суперечностей та механізми застосування їх для розв'язання конкретних творчих задач;
- виховна система, яка побудована на теорії розвитку творчої особистості.

У процесі організації пізнання дітьми природного довкілля, використовуючи ТРВЗ-технологію, доцільно пропонувати учням наступні завдання.

1. Для розвитку творчого мислення

Завдання на класифікації

Використовують завдання, пов'язані з класифікацією об'єктів навколишнього світу. Вони базуються на єдності розумових дій: аналізі, синтезі, порівнянні, узагальненні. Від рівня їх розвитку залежать класифікаційні навички людини.

2. Для розвитку творчої уяви

«Фантастична тварина»

У таблиці по вертикалі позначені різні тварини, по горизонталі – частини їх тіла і місце, де вони живуть. Необхідно заповнити клітинки перетину й вказати всі ознаки в кожній з тварин. Після того, як таблиця заповнена, можна вибірково взяти деякі значення і придумати фантастичну тварину, в якій голова буде від зайця, тулуб – від крокодила, хвіст – від лисиці, а ноги – від жирафи.

Можливі інші комбінації. Показники в таблиці залежать від цілей творчого завдання. Обговорюються способи збереження фантастичних тварин у незвичних умовах. Виводяться правила існування, виживання цих об'єктів у незвичних умовах. Організовується продуктивна діяльність за змістом обговореного (малювання, ліплення, складання казки тощо (додаток 3).

Таблиця 2.1

Збереження фантастичних тварин у незвичних умовах

Тварина					Місце, де мешкають
	Голова	Тулуб	Хвіст	Лапи	
Заєць					
Жираф					
Лисиця					
Крокодил					

«Подорож рослин»

Мета:

- уточнити знання дітей про умови життя рослин;
- вчити описувати фантастичні ситуації, які виникли в результаті взаємодії об'єкта з навколишнім світом.

По горизонталі – назви рослин, по вертикалі – назви природних зон.

Завдання: вибрати рослину і розказати, де вона росте і чому саме там.

Фантастичне завдання: вибрати рослину і помістити її у незвичне місце.

Розповісти про те, що або хто допоможе цій рослині вижити.

Історії, про які не написано в книгах

1. Запропонувати дітям уявити який-небудь об'єкт.

Наприклад: кімнатна рослина – фіалка.

2. Обговорити об'єкт зі звичайної точки зору.

Наприклад: зовнішній вигляд, залежність росту від догляду за квіткою, емоційний стан людини, коли вона сприймає фіалку різними органами.

3. Запропонувати пофантазувати (перетворитися на даний об'єкт в заданій ситуації та розказати про свої почуття в даний момент).

Наприклад:

Ти – фіалка, яку забули полити і на три дні залишили зовсім одну на підвіконні, освітленому яскравим сонцем. Розкажи про те, що ти відчуваєш при цьому.

4. Організувати продуктивну діяльність дітей: малювання, ліплення, аплікація, складання казок (зразки дитячих робіт подано в додатку ІІ).

«Машина часу»

Мета: вчити дітей фантазувати, познайомити з прийомами універсализації.

Хід: вихователь пропонує перенестися за допомогою машини часу у майбутнє чи у минуле, у жарку країну чи на північ, пофантазувати про те, що можна там побачити, які труднощі доведеться подолати під час подорожі.

«Біном фантазії»

Два учні записують слово з різних сторін дошки: один – живий об'єкт, інший – неживий. Наприклад: муха – камінчик. За допомогою різних прийменників діти складають різні словосполучення (муха на камінчику, камінчик з мух, камінчик без мухи, муха під камінчиком). Завдання: придумати історію з відповідним заголовком.

Окрім власне ТРВЗ-технології в процесі експериментальної роботи нами використовувалися творчі завдання, які містили елемент дослідження, спонукали дітей робити припущення, фантазувати. Ось окремі з них:

Задачі дослідницького характеру

— *Як ви вважаєте, чи однаково шурхотить ліс хвойний, листяний та мішаний?*

Можлива відповідь. Шум вітру в лісі змінюється залежно від породи дерев. Сосни та ялини розбивають вітер на вихори, що часто налітають один за одним; при цьому утворюється свистячий звук високого тону. У листяному лісі постійно стоїть шум, тому що широка поверхня листків розбиває вітер на невеликі струмки. Листя, дрижачи, труться одне об одного, шелестять. Навесні, коли листя молоде та ніжне, їхнє шелестіння м'яке; грубішає воно восени, коли листки стають жорсткішими.

— *Для лісу характерне тріарусне розташування рослин. Вирубали рослини верхнього ярусу. Назвіть можливі наслідки. Перерахуйте фактори, дія яких зміниться.*

Можлива відповідь. Зміняться умови життя інших ярусів: частина рослин загине, частина – пристосується до нових умов. У першу чергу зміниться освітленість нижніх ярусів, а також – водний режим ґрунту і частково – мінеральний склад (за рахунок зміни кількості «споживачів»). Все це призведе до зміни рослинного співтовариства на цій ділянці. Велика ймовірність того, що загинуть тіньолюбні рослини, що опинилися на світлі. Світлолюбні, навпаки, зростатимуть краще. Під їх пологом розвинеться нове покоління тіньолюбних рослин.

— *Розповісти про природний світ лісу. Один учень показує маршрут подорожі за планом місцевості і повідомляє через які природні спільноти він проходить, другий називає тварин і птахів, яких він зустріне на своєму шляху, третій розповідає про рослини, які він побачить в дорозі.*

«Лист зеленому другу»

Учні вводяться в наступну ситуацію: «Уявіть, що десь в глибині лісу росте невелике деревце. Іноді його поливає дощик, іноді похитує вітер. Буває, що на деревце прилітає зграйка птахів – співають, метушаться, б'ються і відлітають. Це деревце сказало по секрету, що йому дуже хочеться мати друга – людину, краще школяра, ніж дорослого. І що спочатку йому хочеться отримати від нього листа...».

Учитель пропонує дітям: «Напишіть деревцю. Може статися, що хтось із вас виявиться саме тим другом, якого воно чекає. Подумайте, про що йому хотілося б прочитати у вашому листі, на які питання відповісти, що ви могли б запропонувати деревцю, щоб воно з радістю погодилося дружити з вами?»

Робота може бути організована як написання невеликого твору, краще – з ігровими елементами: лист вкладається в конверт, супроводжується малюнками, вказується адреса.

Отже, залучення дітей до вирішення різноманітних творчих завдань, зокрема пропонованих ТРВЗ-технологією, набуває особливого значення у

контексті нової освітньої парадигми, оскільки значною мірою сприяє реалізації актуальної проблеми розвитку творчого потенціалу школярів.

2.3. Розвиток творчої уяви молодших школярів засобами екологічної естетики та екологічних ситуацій в процесі практичної діяльності

Створенню нових образів в уяві дитини сприяє емоційно забарвлене сприймання природного довкілля. Взагалі, про цінність природи та її вплив на всебічний розвиток дитини висловлювалися чимало педагогів. Так, ними досліджувалися різні аспекти означеної проблеми: сприймання об'єктів природи за участі різних аналізаторів (Я. Коменський, Й. Песталоцці, К. Ушинський, В. Сухомлинський); сприймання естетичної виразності об'єктів і явищ природи, пізнання їх внутрішньої сутності через зовнішні характеристики, а саме: форму, звук, запах, світло, колір, пропорцію, симетрію, ритм тощо (Г. Тарасенко); понятійна конкретизація сприйняття в площині еколого-естетичної сприйнятливості до різних форм об'єктивного вираження реалій природи (О. Ткаченко) тощо.

У своєму дослідженні ми активно використовували технологію естетико-екологічного виховання школярів як таку, що забезпечує накопичення естетично забарвлених позитивних емоцій та вражень під час споглядання природи, формує досвід безпосереднього спілкування дітей з природними об'єктами на основі організації систематичних спостережень, активізації мислетворчості, дієвого перетворення довкілля в напрямку його охорони і збереження.

Технологія естетико-екологічного виховання спрямована на узгодження розвитку природи та природного потенціалу дитини, розвиток у дітей бажання тягнутися до нового, помічати прекрасне і вміти аналізувати його, отримувати від цього задоволення, творчо та нестандартно мислити, формувати естетичний світогляд.

Великого значення Г. Тарасенко надає творчому досягненню побаченого, відчутого, пережитого. Вона зауважує, що естетичне відношення до природи, функціонуючи в сфері формування естетичного світогляду, реалізується як оцінно-творчий акт. Творча природа естетичних відношень відкриває широкі можливості для формування екологічно цінних орієнтацій особистості, адже творчість завжди залишається найяскравішим способом реалізації індивідуальної культури, найвищою формою людської поведінки. Творчий потенціал будь-якої людини закономірно шукає діяльнісного втілення, адже особистість не може розвиватися лише в межах споживання – її розвиток передбачає заміщення потреб на творіння [74, с. 19].

Психофізична схильність до творчості допомагає людині розвинути екологічно цінні особистісні орієнтації, адже саме творчість є універсальною передумовою набуття духовної цілісності. В той же час споживання ніколи не виходить за межі одномірної, орієнтованої на окремі сторони природи діяльності. Творчість протистоїть споживацькій психології, оскільки є самовіддачею, саморозкриттям сутнісних сил людини.

Дослідниця зауважує, що творчу суть природи не можна досягнути завдяки простому кумулятивному накопиченню інформації про неї. Творче освоєння природи є надзвичайно складним процесом філософського і психологічного досягнення сенсу її життєтворчості. Під час осмислення об'єктно-суб'єктних зв'язків у природі людська свідомість активно присвоює раніше неусвідомлені закономірності буття як свої власні елементи. Ці глибоко персоніфіковані елементи суб'єктивної реальності входять у самосвідомість особистості, відкривають людині її власний духовний космос, допомагають усвідомити своє існування і життя природи як цілісне утворення. Такий підхід до осмислення причинно-наслідкових та інших зв'язків у навколишньому активно сприяє формуванню екологічного світогляду та творчої особистості [74, с. 20].

Творчий потенціал обумовлює повноцінний акт самовираження власної позиції. В його межах реалізується естетичне досягнення екологічної цінності

життєтворчості. Найкраще він виражається в художній творчості, коли необхідно створювати певні образи. Саме на цьому етапі відбувається формування творчої уяви. Така позиція значно наближує індивіда до природи. Саме уява об'єднує уявлення, що виникли в результаті чуттєвого осягнення дійсності, з роздумами про неї [74, с. 92].

Спираючись на попередній досвід пізнання природи, уява створює екологічно ціннісні знакові системи, адже є механізмом продуктивної трансформації колишнього сприйняття дійсності шляхом створення нових зв'язків. Ці зв'язки допомагають особистості ще раз, по-іншому, осмислити сутність природи, співставити своє колишнє ставлення до неї і нові ціннісні орієнтири.

Творча уява не реалізується поза процесом споглядання природи, що і народжує необхідний емоційний фон для подальшого розгортання творчих механізмів. Споглядання дає необхідний чуттєвий матеріал для творчої уяви. До утворення конструктів додаються емоційні враження, народжені суб'єктивним світом почуттів – і все це опредмечується в художньому образі природи. Момент самореалізації творчої уяви, таким чином, великою мірою залежить від необхідних умов – багатства чуттєвого досвіду і достатнього рівня розвитку емоційної культури. Внутрішній же зміст художнього образу (провідна концептуальна ідея, оцінне відношення до природи, переживання дійсності як результат життєтворчості) втілюється в чуттєво існуючу знакову форму.

Отже, творче освоєння природи має яскраво виражений екологічний характер, що зумовлено такими моментами:

1. Цей спосіб осмислення світу є самодіяльним, неутилітарним, емоційним за своєю суттю;
2. Ціннісні підходи до природи, інтеріоризовані в процесі різних типів аксіологічної діяльності, щонайперше екстеріоризуються в продуктах творчості. Причому, творча діяльність, матеріалізуючись в певних знакових системах, визначає стиль і напрямок загальної поведінкової

реакції індивіда на природу, утворює креативність як резервуар духовно-практичного відношення до дійсності;

3. Знакова система, створена в процесі художньо-творчого освоєння природи, карбує світопереживання індивіда. Художній образ, як правило, є органічним цим переживанням, адже передача змісту почуттів найбільш адекватно здійснюється через образну мову;
4. Творче освоєння природи не лише тренує гнучкість почуттів та збагачує емоційні зв'язки з нею, але й концентрує увагу на особливо виразному в об'єктах і явищах навколишнього світу, допомагаючи втілити це в образному змісті і підкреслити специфікою його форми;
5. Процес творчого осмислення зв'язків в природі значно наближує людину до неї, знімає ціннісний «бар'єр» між особистістю і навколишнім світом, активізує механізми емпатії і тим обумовлює умовно-узагальнену форму «злиття» з природою;
6. В межах накопичення художньо-творчого досвіду могутньо зростає розуміння цінності життя, адже процес художньої творчості є своєрідним артефактом життєтворчості природи – саме тут людина намагається наслідувати її «творчу манеру» впорядкування буття. Це підсилює зацікавлену увагу до найменших проявів життєдайної сили природи і, водночас, екологізує мотиви ставлення до результатів її творчих зусиль [74, с. 94].

На основі вищеописаних аспектів, орієнтуючись на початкову школу, Г.Тарасенко розробила систему уроків милування природою. Милуватися природою, на думку дослідниці, – означає задіяти всю сенсорику та почуття при її сприйманні, забезпечуючи належну гостроту колірної зору, слуху, тонку диференціацію запахів, тактильних і смакових відчуттів [74, с. 229].

Серед основних вимог до проведення уроків милування природою в початковій школі педагог виокремлює такі:

Технологія таких уроків повинна відрізнятись від звичайного уроку або навчальної екскурсії *способом інформативного домінування* – в уроці милування має переважати не стільки номінативна, скільки емоційно-образна інформація про природу на фоні постійного звертання вихователя не стільки до інтелектуальної, скільки до емоційно-чуттєвої сфери школярів;

Під час уроку милування потрібно повсякчас турбуватися про *активізацію чуттєвих аналізаторів* учнів (приклад установок на сприймання: Якого кольору весна? Чим пахне літо? Назви звуки зими; Знайди оксамитовий листочок; Вгадай квітку за запахом; Відшукай листочок навпомацьки; Знайди дерево за корою, Назви ягідку за смаком тощо);

Слід підносити дитяче сприймання на належний емоційно-образний рівень, вправно організовуючи оцінну діяльність учнів.

Методичні особливості проведення уроків милування природою:

Варто вийти за межі статичного споглядання природи, надавши цьому процесу необхідного динамізму. У цьому значно допоможуть активні форми емоційно-естетичного пізнання природи (ігри, змагання, конкурси, трудові справи тощо);

Важливу роль відіграє експресія світоглядної позиції самого вихователя. Вирішального значення тут набуває його яскраве емоційне слово та виразність пантомімічних реакцій. Педагогу варто турбуватися про потужну трансляцію власного ставлення до природи, необхідне емоційне зараження, доречну сугестію – все це уможливить результативність особистісного впливу на вихованців;

Не можна перетворювати милування у щоденні «чергові» вправляння. Внаслідок цього дитячі оцінки неминуче втратять свіжість, природність і будуть приречені на умисну пишномовність, що врешті-решт приведе до фальші, нудьги та байдужості.

Уроки милування доречно проводити «презентативно», тобто пов'язуючи їх із своєрідним станом природи, як-от: листопад, перший сніг, ожеледиця, іній, відлига, льодохід, капіж, перші струмки, повінь, квітування садів, райдуга, мжичка

та ін. Тривалість уроків милування повинна враховувати вікові можливості дитячого сприймання – від десяти хвилин для першокласників і до двадцяти для дітей 10 років.

Приклади таких уроків та дитячих робіт наведені у додатку К та Л.

Таким чином, розділяючи думку Г.Тарасенко, доходимо висновку, що творчі механізми освоєння неутилітарного значення природи допомагають досягнути самоцінності кожної людської особистості; вчать бачити в собі людину не лише сильну, але й великодушну. Дійсно гуманістична позиція не може розвиватися лише в межах споживання – потрібне зміщення потреб на творення. Саме таку можливість надає морально-естетичне ставлення до природи. Воно пропонує найвищу форму людської поведінки – творчість, яка є універсальною передумовою набуття духовної цілісності, засобом розкриття сутнісних сил особистості.

З позицій діяльнісного підходу розвиток творчих здібностей школярів ефективно здійснюватиметься лише в творчій діяльності. Саме тому педагогічно доцільними формами роботи з розвитку в дітей творчості є такі, які власне й передбачають цю творчість. До них насамперед ми відносимо колективні творчі справи.

Колективні творчі справи (КТС) посідають чільне місце в системі позакласної виховної роботи з природознавства. Основна їх мета: стимулювання у дітей колективної творчості, формування навичок співжиття і співтворчості засобами природи.

Колективна творча справа – форма роботи, яка спрямована на [85, с. 202]:

- розвиток творчих здібностей;
- розвиток інтелектуальних здібностей;
- реалізацію комунікаційних потреб;
- навчання правилам і формам спільної роботи.

Основний акцент у процесі роботи слід робити на зацікавлення в реалізації власних здібностей – так як це найбільш простий у досягненні мотив не заснований на негативних емоціях [85, с. 80].

Існує три основних типи колективних творчих справ [84, с. 78]:

1. Вистава.
2. Мала творча справа.
3. Велика творча справа.

Велика творча справа вимагає попередньої підготовки як від організаторів цієї справи, так і від її учасників. Як правило, організатори дають завдання учасникам [31, с. 79].

Мала творча справа не вимагає попередньої підготовки від учасників – всі завдання, які дають їм організатори, повинні бути здійсненні безпосередньо під час проведення справи [84, с. 79].

Вистава взагалі не має на увазі видачі учасникам завдань. Учасників справи правильніше в даному випадку називати глядачами [31, с. 80].

Таким чином, мала творча справа й справа-вистава є колективними творчими справами тільки для їх організаторів [84, с. 79]. Варто наголосити, що вистава – це тип колективної творчої справи, а не її форма [85, с. 21].

Колективні справи можуть бути різними за тривалістю підготовки і проведення, обсягом роботи, здійснюваної учасниками. За характером провідної діяльності їх поділяють на організаторські, трудові, пізнавальні, художні, спортивні.

У структурі будь-якої колективної творчої справи наявні п'ять обов'язкових етапів, які співвідносяться з управлінською схемою діяльності (рис. 2.1):

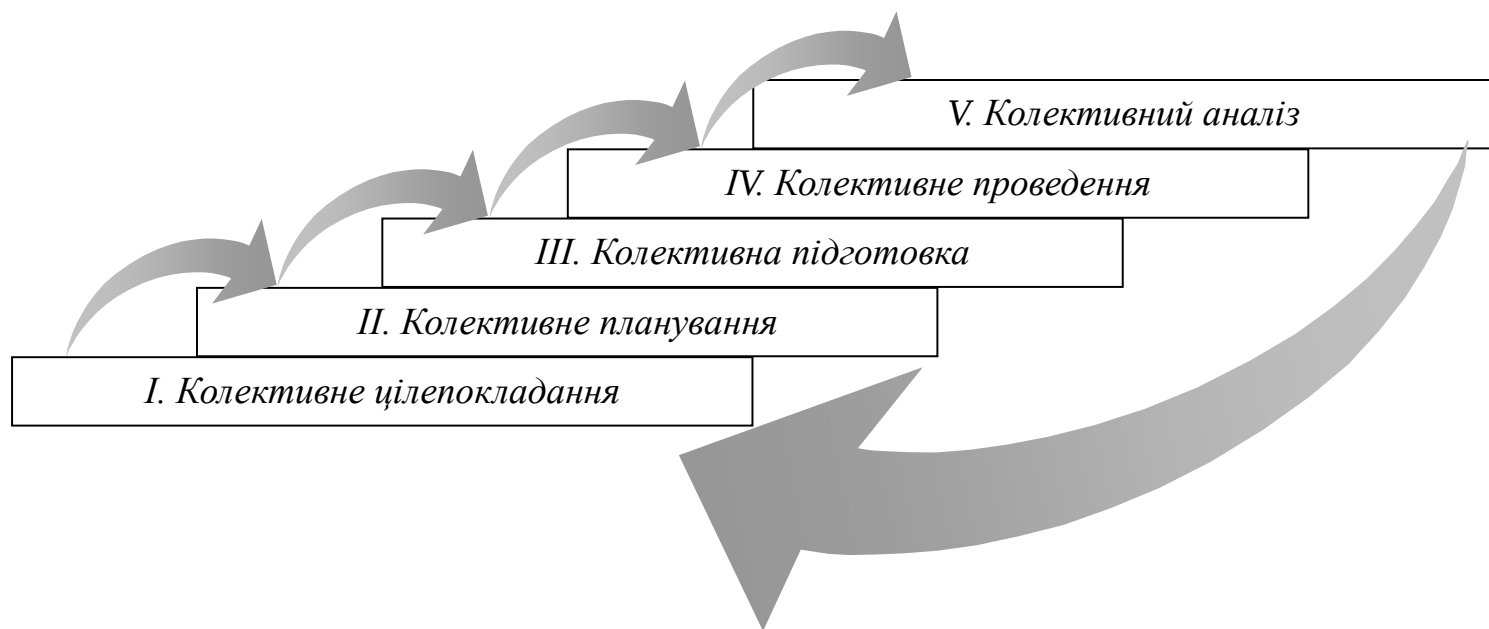

Рис. 2.1. Технологічні етапи колективної творчої справи

колективне цілепокладання, колективне планування, колективна підготовка, проведення КТС та колективний аналіз. Це своєрідний технологічний ланцюжок, в основу якого закладені потужні психологічні механізми. Серед них С.Поляков виділяє змагальність, ігровий характер діяльності, імпрровізацію, включення учнів у повну структуру діяльності (від рішення до аналізу), наявність рефлексивного акту (на етапі колективного аналізу). Кожен із зазначених механізмів має неабияке значення в досягненні результату – досвіду позитивної спільної активності.

Етап I. Колективне цілепокладання: визначення теми, мети, завдань майбутньої діяльності, висування перспектив перед учнями, формування у них переконання в особистісній і суспільній значущості діяльності, захоплення всіх загальною справою. Починається будь-яка колективна творча справа з попередньої роботи педагога. Він визначає завдання КТС, намічає вихідні дії для розробки оптимального проекту майбутньої КТС. У ході стартової бесіди іде обговорення: що можна зробити? Для кого? Де? Коли? Хто братиме участь? З ким разом? Кому бути організатором?

Етап II. Колективне планування справи. Етап повинен забезпечити розробку програми діяльності класного колективу відповідно до визначеної мети. Від якості планування залежить успіх КТС, бо саме план спрямовує діяльність на визначений курс, головні завдання і комплексне їх вирішення.

Складні справи, що охоплюють багатьох учасників, плануються методом сіткового графіка. На ньому наочно зображаються цілі, завдання, шляхи («маршрути») їх досягнення, розподіляються учасники, визначаються форми і методи роботи, проміжні етапи («станції»), подається інша інформація, необхідна для розуміння цілі.

Важливою умовою педагогічної ефективності цього етапу є колективний характер планування. КТС є власною справою школярів, тому у ній повинен брати участь весь колектив. У практиці роботи виникли нові форми, що сприяють колективному плануванню: анкети-скарбнички «Думаю, мрію, пропоную», «Хочу, щоб було так», конкурс між мікрогрупами на кращу пропозицію до плану, ділові ігри «Програма», «Ми прогнозуємо своє завтра», «Мозковий штурм» тощо.

Складання плану, програми майбутньої діяльності – справа непроста і відповідальна. Формуванню у школярів конструктивних умінь і навичок сприяє спеціальна робота педагога, спрямована на:

- осмислення змісту майбутньої діяльності, виділення її етапів, окремих дій;
- самостійне визначення завдань, засобів і способів їх вирішення;
- уточнення зовнішніх і внутрішніх умов досягнення наміченого результату;
- озброєння учнів методикою складання наочних і зрозумілих графічних планів, сіткового планування.

Етап III. Колективна підготовка справи, що включає: розподіл доручень між учасниками, визначення завдань мікроколективам, вибори відповідальних, проведення анкети, організація контролю за виконанням завдань. Створений спільно проект колективної творчої справи уточнюється та конкретизується спочатку радою справи, яку спрямовує керівник колективу, після цього – у мікроколективах, які самі планують виконання справи і починають роботу зі

втілення окремих частин загального задуму, враховуючи пропозиції, висловлені й обговорені на загальному зборі-старті. При цьому вихованці застосовують не тільки досвід, здобутий під час колективного планування, а й ті знання, вміння і навички, що набули в навчальному процесі або в позаурочний час.

Етап IV. Колективне проведення справи. Передбачає виконання наміченого плану, враховуючи зміни у ньому. Педагог створює та підтримує гарний настрій, підбадьорює і надає впевненості у власних силах. Кожна дитина має можливість проявити себе, самоствердитися в колективі. Важливо, щоб ніхто не боявся невдач, панували доброзичлива атмосфера, загальний порив. Це сприятиме творчому зростанню дітей, їх умінню долати труднощі.

Етап V. Колективне підбиття підсумків КТС. Охоплює аналіз на рівні мікроколективів, де кожний висловлюється, що і завдяки чому вдалося зробити із запланованого, що варто використовувати надалі, перетворити в традицію, а від чого слід відмовитися. Узагальнені думки мікроколективів виносять на загальний збір, де формується колективна думка. Підбиття підсумків відбувається у формі збору-вогника, за допомогою анкети-оцінки із запитаннями: «Що більш за все сподобалось і чому?», «Чого вдалося навчитися?», «Чого і кого навчили самі?». Збір спонукає до аналізу помилок, вироблення загальної думки, формування традицій. Спираючись на той позитивний досвід, який учасники КТС набули в організації колективної творчої справи, враховуючи уроки з помилок, дорослий по дружньому переконує вихованців в необхідності подальшої роботи з поліпшення навколишнього життя. Слово дорослого – це роздум вголос, це нова ідея, нове завдання, нова пропозиція.

У процесі здійснення колективних творчих справ слід враховувати вік школярів. Так, форми КТС для молодших школярів мають вводити їх у світ казки, фантазії, формувати трудові навички, перші уявлення про колективні справи й уміння, навчити проектувати їх (трудові десанти, операції «Золота фантазія», «Фабрика», «Птахам нашу турботу», «Святковий сюрприз», «Естафета улюблених занять», казка- естафета тощо).

Особливого значення в процесі організації КТС набуває соціометричне дослідження. З його допомогою здійснюється найбільш вдалий розподіл дітей на творчі пошукові групи, вдається правильно обрати керівників цих груп та не залишити осторонь дітей, з різних причин «ізольованих» у цьому колективі.

Сучасна педагогічна практика нагромадила чималий арсенал пізнавальних КТС, які доцільно використовувати в позакласній роботі природознавства в початковій школі. Зокрема, це:

- ігри-подорожі («У царство рослин», «Сторінками книги Природи», «У світ тварин» тощо);
- прес-конференції («Збережемо Землю нашу чистою!», «Природа кричить про небезпеку» та ін.);
- турніри ерудитів і знавців предмета («Найрозумніший», «Брейн-ринг», «Що? Де? Коли» тощо);
- усні журнали («Юні природолюбів», «Осінь різнобарв'я» та ін.);
- конкурси, вікторини;
- аукціони народної мудрості про природу;
- пізнавальні ігри («Кімната таємниць і загадкових явищ», «Академія природничих наук»);
- відкриття природознавчого музею;
- створення природничої енциклопедії (тлумачного словника);
- захист фантастичних проєктів;
- концерти-«блискавки»;
- свята та ін.

Наведемо приклад КТС з природознавства – організація усного журналу «Лікарські рослини».

І етап КТС

Стартова бесіда

На цьому етапі вчитель за допомогою бесіди актуалізує знання дітей про рослини, їх значення в житті людини, підводить дітей до думки про необхідність

з'ясування, якими рослинами можна лікувати. Важливо, аби діти самостійно висунули цю ідею. Після визначення тематики справи доцільно провести «Аукціон творчих ідей» щодо пошуку назви справи, а також можливих способів реалізації означеної мети.

II етап КТС

Збір-старт

На загальних зборах обговорюються всі дитячі пропозиції, визначається зміст «сторінок журналу», за бажанням, а також, ураховуючи результати соціометрії, здійснюється розподіл учнів на мікрогрупи (4-5 учнів), що презентуватимуть кожен напрямок дослідження, обираються командири.

До початку збору командирів кожна мікрогрупа визначається зі своєю назвою, формою представлення напрацьованих матеріалів, встановлює часову регламентацію роботи, здійснює пошук можливих джерел інформації, необхідного обладнання, атрибутів.

Можливий зміст:

1. Корисні рослини (*форма представлення: пізнавальна гра «Вгадай рослину за описом»*).
2. Театр природи (*форма представлення: гра-інсценізація «Знімаємо кіно», пластичні етюди*).
3. Таємниці рослин (*форма представлення: уявна екскурсія до заповідника*).
4. Симфонія рослинного світу (*форма представлення: імітаційна гра «Оркестр», концерт-«блискавка»*).

III етап КТС

Засідання ради КТС (збір керівників мікрогруп)

На цьому етапі кожен «редактор» «сторінки» (керівник мікрогрупи) робить звіт про стан підготовки матеріалів. Уточнюються назви мікрогруп. Аналізуються труднощі, з якими стикнулися творчі групи в процесі підготовки, відбувається

спільний пошук шляхів їх подолання. Приймається остаточне рішення щодо представлення «номера» журналу.

Можливі назви мікрогруп співвідносно до визначеної тематики «сторінок»:

- 1.Квітникарі.
- 2.Артисти.
- 3.Екскурсоводи.
- 4.Ерудити.

IV етап КТС

Звіт мікрогруп з підготовки усного журналу «Лікарські рослини»

Це етап представлення творчих здобутків кожної із мікрогруп. Здійснюється «огляд» усного журналу за його «сторінками». Учитель виконує роль головного редактора журналу, бере безпосередню участь у його презентації.

V етап КТС

Збір-вогник (підсумки КТС)

Під час обговорення діти висловлюють свої враження від побаченого та почутого на звіті-огляді усного журналу, аналізують свою роботу і роботу інших, відзначають позитивні сторони колективної творчої справи, наголошують на труднощах, які виникали у процесі її підготовки та представлення. На цьому етапі визначається проблематика перспективних КТС.

За результатами КТС доцільно скласти довідничок для учнів школи I ступеня (див. додаток М).

Отже, пізнавальна колективна творча справа з природознавства – це не запланований заздалегідь учителем захід природничого спрямування. Це діяльність, основу якої становить імпровізація, творчість, фантазія. Її завдання – розкрити здібності й таланти дитини, створити умови для творчого самовираження особистості, формувати пізнавальний інтерес до предмета, збагатити досвід спілкування в спільній діяльності.

Слід також зауважити, що формування навичок поведінки, вміння взаємодіяти з людьми, моральний і соціальний розвиток дитини забезпечуються

активним її залученням до постійної і різноманітної діяльності. Як зазначають дослідники, модель КТС працює лише за певних умов: необхідна моральна й психологічна атмосфера, яку характеризує віра у можливості дітей, у позитивні цінності, ідеали (скажімо, добро), у перспективу зробити своє життя кращим. Таку атмосферу може створити лише педагог-лідер, педагог, який сам є яскравою особистістю.

Одним із різновидів організації колективної творчої діяльності дітей є організація проектів. Це метод організованого навчання, за якого учні набувають знань і вмінь у процесі планування й виконання теоретико-практичних завдань, що поступово ускладнюються. Вперше цей метод був упроваджений американським педагогом та психологом наприкінці XIX сторіччя Джоном Дьюї. Теоретичне підґрунтя означеного методу складає положення про те, що діяльність учня може бути спрямована на формування його мислення, в основі якого лежить власний досвід.

У методі проектів як педагогічній технології знайшов своє втілення комплекс ідей педагога. Вчений разом зі своїми колегами стверджував, що дитинство – це не період підготовки до майбутнього життя, а повноцінне життя. Отже, освіта повинна базуватися не на тих знаннях, що колись йому знадобляться в майбутньому, а на тому, що необхідно йому сьогодні, на проблемах його реального життя. З цього положення випливає необхідність побудови колективної діяльності з дітьми (у тому числі й навчання) з урахуванням їх інтересів, потреб та особистого досвіду. Основною метою навчання є дослідження дітьми разом з вчителем оточуючого життя. Бажано, щоб діти самі (або з групою, педагогом, іншими людьми) мали можливість планувати, виконувати, аналізувати та оцінювати власну діяльність [82, с. 87].

Під проектами на той час розумівся цільовий акт діяльності, в основі якого лежить інтерес дитини, послідовне розв'язання учнями життєвих проектів. Учень Дж.Дьюї, У.Кілпатрик визначив чотири типи проектів, що відповідають життєвим інтересам дитини шкільного віку: творчий проект, споживчий; розв'язання

проблеми (або будь-яких інтелектуальних утруднень, які можуть бути супровідними і в творчому проекті, але в цьому – виступати провідними); проект-вправа. Американський педагог розширив поняття «проект» до будь-якої цільової діяльності учнів [42, с. 57]. Метод проектів набув поширення в Європі, Росії, Україні.

В 1923 році термін «метод проектів» з'явився у працях Н.Крупської, яка вказала на такі переваги застосування методу проектів: розвиває ініціативу, привчає до планової роботи, до обміну всіх видів труднощів, формує вміння розраховувати свої сили в процесі навчальних занять, а також до самостійної роботи [31, с. 27-28].

Інтерпретація методу проектів неоднозначна. Наприклад, А.Овчиннікова визначає проектування як «особливий тип інтелектуальної діяльності, характерною основою якого є перспективна орієнтація, практично спрямоване дослідження» [49, с. 11]. Розуміння сучасного дидакта І.Чечеля сутності проекту полягає у тлумаченні його як дидактичного засобу пізнавальної діяльності, розвитку креативності мислення і, водночас, формування певних особистісних якостей [84, с. 13].

Цікаве визначення сутності проекту запропоновано Є.Новолодською, яка розуміє його як «спосіб організації педагогічного процесу, основою якого є взаємодія педагога і вихованця між собою і навколишнім середовищем під час реалізації проекту – поетапної практичної діяльності для досягнення поставлених завдань» [47, с. 31].

Наведенні визначення ілюструють варіативність поглядів на це поняття. У нашому дослідженні ми будемо послуговуватися визначенням, даним Є.Полатом [48, с. 67], сутність якого полягає в розумінні означеного методу як сукупності навчально-пізнавальних прийомів, що дозволяють розв'язати ту чи іншу проблему внаслідок самостійних дій учнів з обов'язковою кінцевою презентацією результатів.

Педагогічна цінність методу проектів полягає в тому, що він, будучи методом практичної цілеспрямованої дії, відкриває можливості формування особистого життєвого досвіду дитини у взаємодії з довкіллям. Це педагогічна технологія, яка активізує суб'єктивну позицію дитини в педагогічному процесі, виходячи з дитячих потреб та інтересів, вікових й індивідуальних особливостей учня, стимулює дитячу самодіяльність і творчість.

Метою навчального проектування є створення педагогом таких умов, за яких індивідуальний і колективний досвід проектної діяльності учнів буде її результатом.

Під час виконання проекту в дітей розвиваються пізнавальні навички, формується вміння орієнтуватися в інформаційних джерелах, вміння самостійно впорядковувати свої знання, активно формується критичне мислення, творчий підхід до вирішення певних завдань.

Основними завданнями проектної технології є:

- 1) навчити учня здобувати знання самостійно, вміти застосувати їх для розв'язання нових завдань;
- 2) спонукати учнів до колективної праці у різноманітних групах, виконуючи в них соціальні ролі;
- 3) розширити кругозір дітей, знайомство з іншими культурами, збільшити коло спілкування;
- 4) сформувати в школярів уміння користуватися дослідницькими прийомами: шукати необхідну інформацію, вміти її аналізувати, вміти робити висновки.

Розрізняють такі типи проектів:

Творчі проекти – не потребують конкретно визначеної структури діяльності учнів, головне – прийти до кінцевого результату, який напрацьовується спільно та задовольняє інтереси учасників проекту. Наперед визначаються заплановані результати і форма їх представлення.

Дослідницькі проекти – мають чітко визначену структуру, поставлену мету, продуманість методів роботи і обробки результатів. Предмет дослідження має бути актуальним й значущим як для учасників проекту, так і для соціуму. Структурою такого проекту є: визначення теми, доведення її актуальності, визначення предмета й об'єкта, постановка завдань, підбір методів, складання гіпотези та варіантів її вирішення.

Практико-орієнтовані проекти – вимагають складання плану всієї діяльності над проектом та визначення ролі кожного учасника. З самого початку роботи визначається результат напруцювань, який неодмінно орієнтований на інтереси учнів необхідним є поетапне обговорення роботи та представлення результатів, які можна запровадити у практичну діяльність.

Ігрові проекти – мають в основі ігровий та креативний підхід. Учні мають змогу вільно обирати певну роль, обумовлену змістом проекту. Вони можуть обігравати реально існуючих особистостей, казкових героїв, вигаданих та літературних персонажів. Виконуючи кожен свою роль в ігровій формі, учні вирішують важливі й цікаві для них завдання.

Інформаційні проекти – необхідна обдумана структура: визначення мети, доведення актуальності, підбір джерел для отримання інформації, встановлення способів обробки матеріалу, представлення результату. Під час виконання проекту відбувається активний збір інформації про об'єкт чи явище, яке цікавить учнів, аналіз та узагальнення матеріалу.

За термінами реалізації можуть бути

- мініпроекти – тривають один урок, а інколи його частину;
- короткочасні – займають від 4 до 6 уроків;
- тижневі – можливе поєднання класних та позакласних форм роботи;
- довготривалі – найчастіше виконуються в позаурочний час.

За кількістю учасників та характером контактів у проекті:

- індивідуальні,
- групові,

- колективні,
- шкільні,
- міські,
- всеукраїнські,
- міжнародні

За тематикою проекти досить різноманітні: екологічні, народознавчі, сільськогосподарські, соціальні, інженерні тощо.

Курс «Я і Україна» в початковій школі має широкі можливості для застосування технології проектування. У контексті нашого дослідження зупинимося на розгляді творчих проектів, основу яких становить колективна творча діяльність учнів.

Наводимо приклад творчого проекту природничого спрямування «Земля – наш дім» (4 клас).

ПРОЕКТ «ЗЕМЛЯ – НАШ ДІМ»

Паспорт проекту

Актуальність. Дана тема є цікавою для дітей. Так, як на сьогоднішній день гостро постає проблема про захист рідного краю, низький рівень екологічної ситуації, то даний проект дасть змогу дітям побачити глибину проблеми та можливості власного внеску для її вирішення.

Мета проекту: формувати уявлення про природу; розвивати цілісне сприймання навколишнього світу; розширити поняття учнів про довкілля; формувати вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, прищеплювати уміння користуватися дослідницькими прийомами: збирати необхідну інформацію, вміти її аналізувати; розвивати пізнавальну активність, мовлення, спостережливість, творчі здібності учнів; виховувати любов до природи, екологічну грамотність та усвідомлення того, що Земля – наш спільний дім.

Тип проекту: *за метою* – змішаного типу (дослідницько- інформаційний, творчий);

за складом учасників – індивідуально-груповий;

за характером міжпредметних зв'язків – міжпредметний;

за тривалістю – середньої тривалості (2 тижні).

Форма реалізації: колективна, групова.

Кінцевий продукт: стінгазета, словничок, театр за власним задумом.

Форма представлення результатів проектної діяльності учнів: нестандартний урок з природознавства.

Освітні результати: у дітей розширяться уявлення про Землю як планету, її екологічні проблеми, у них сформується ціннісне ставлення до неї.

ЕТАПИ РОБОТИ НАД ПРОЕКТОМ

I. ПІДГОТОВКА

Ознайомлення учнів із задумом, визначення теми і мети. Учні обговорюють вдалий вибір теми, обґрунтовують її актуальність.

II. ПЛАНУВАННЯ

Разом з дітьми обговорили, над якими саме питаннями будемо працювати, спланували дії учнів, обрали форми роботи, визначили критерії групової оцінки та самооцінки проектної діяльності учнів і визначили засоби представлення інформації.

Завдання і методи:

збір інформації про планету Земля
розробка стінгазети;
написання казки та її презентація.

Об'єкт дослідження:

загальні відомості про планету;
основні небезпеки;
Земля – очима дітей.

Джерела:

робота з літературою;
сторінки Інтернету;
засоби масової інформації (ЗМІ).

Засоби представлення інформації:

доповідь;
реферат;
Стінгазета
Театр.

Картка-опора учня-1

Мій план	
Наш проект	«Земля наш дім»
Підтема	Загальні відомості про планету
Що хочу зробити	
З якою метою	

Що буде головним результатом	
До кого буду звертатися	

Картка-опора учня-2

Мій план	
Наш проект	«Земля наш дім»
Підтема	Основні небезпеки
Що хочу зробити	
З якою метою	
Що буде головним результатом	
До кого буду звертатися	

Картка-опора учня-3

Мій план	
Наш проект	«Земля наш дім»
Підтема	Яким я бачу наш спільний дім
Що хочу зробити	
З якою метою	
Що буде головним результатом	
До кого буду звертатися	

Картка-опора учня-4

Мій план	
Наш проєкт	«Земля наш дім»
Підтема	Казка «Безпека нашої Землі»
Що хочу зробити	
З якою метою	
Що буде головним результатом	
До кого буду звертатися	

Критерії оцінки проєктної діяльності учнів:

1. Завершеність.
2. Ясність, грамотність і чіткість.
3. Якість обробки інформації.

Чи правдива?

Чи важлива?

Чи конкретна?

Чи розкриває тему?

4. Оформлення (охайність, наявність фотоматеріалів, схем, таблиць).

Критерії оцінки роботи у групі:

Таблиця 2.2

Критерії оцінки проєктної діяльності молодших школярів

Критерії оцінки	
Назва групи _____	5 – готувався до збору групи. Активно співпрацював з іншими. 3 – іноді готувався до збору групи. Найчастіше співпрацював з іншими. 1 – рідко був готовий, іноді з ним важко співпрацювати, недостатньо допомагав.

Члени групи	За що відповідав	Само- оцінювання	Оцінювання членами групи	Оцінювання вчителем
		5 3 1	5 3 1	5 3 1
		5 3 1	5 3 1	5 3 1
		5 3 1	5 3 1	5 3 1
		5 3 1	5 3 1	5 3 1
		5 3 1	5 3 1	5 3 1
		5 3 1	5 3 1	5 3 1

III. ЗБІР ІНФОРМАЦІЇ

Об'єднання у дослідні групи: «Пізнайки», «Творчий пензлик», «Юні екологи».

IV. АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЇ

Аналіз інформації відбувається за визначеними критеріями та за ключовими питаннями. Робота з кожною групою.

V. ПРЕЗЕНТАЦІЯ РОБОТИ Й ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ

Результатом цього проекту є колективно складена інформаційна стінгазета і словничок. Представлення роботи здійснюється під час проведення нестандартного уроку з природознавства. Сценарій представлення подано в додатку Н.

Отже, виконання колективних творчих справ на природничу тематику, за допомогою яких здійснюється діяльність, основу якої становить імпровізація, творчість, фантазія, а також природознавчих проектів дає можливість розкрити здібності й таланти дитини, створити умови для творчого самовираження особистості, формувати пізнавальний інтерес до предмета, збагатити досвід спілкування в спільній діяльності.

2.4. Динаміка результативності впровадження творчого підходу до розвитку молодших школярів засобами природи

З метою виявлення результативності творчого підходу до розвитку молодших школярів нами було проведено підсумковий експеримент, в якому взяли участь учні базової школи визначених за результатами констатувального етапу експерименту контрольної та експериментальної груп.

Для виявлення рівнів розвитку творчих здібностей ми скористалися тими ж критеріями, показниками, рівнями, які були виділені на констатувальному етапі експерименту, а також раніше застосованими діагностичними методиками.

Під час з'ясування динаміки розвитку комунікативної складової творчих здібностей учнів контрольної групи з'ясувалося, що на початку експерименту високий рівень означеної якості був притаманний 37% дітей. Після експерименту цей показник становив 39%, середній рівень – 31% до та 34% після експерименту, низький рівень – 32% до та 29% після експерименту. Показово, що діти не виявили вміння чітко, структуровано, образно висловлювати свої думки. Їм необхідна для цього додаткова підготовка.

Учні експериментальної групи показали кращий результат. Так, збільшилися показники високого рівня з 38% до 48%, середнього рівня стало 35%, низький зменшився до 17%, що свідчить про те, що систематично проведена робота сприяє кращому розвитку творчих здібностей учнів. Отже, потрібно працювати з молодшими школярами для підвищення рівня комунікативної складової творчих здібностей, а саме пропонувати висловлювати свої думки безпосередньо в природному середовищі, складати казки серед природи, спостерігати та описувати навколишню красу. Саме такі форми роботи дають плідний і бажаний результат у навчальній діяльності кожного, хто навчається.

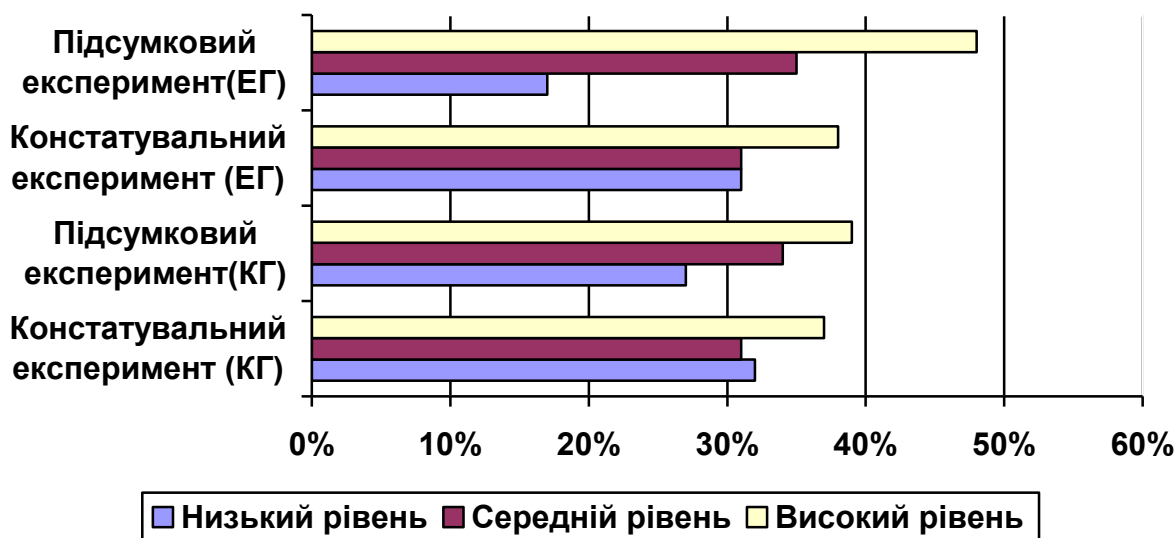

Рис 2.2. Визначення динаміки розвитку комунікативної складової творчих здібностей молодших школярів

Щоб виявити рівень **розвитку творчого мислення дітей** ми запропонували дітям тест Е.Торренса «Незавершені фігури». Досліджуючи, ми спиралися на те, на скільки швидко, оригінально, детально діти зуміють справитися з цим завданням. Показовим було те, скільки фігур встигли домалювати діти за 10 хвилин, на скільки вони оригінальні, неповторні та яку кількість деталей на них зображено.

Отримані результати подані на рис. 2.4.

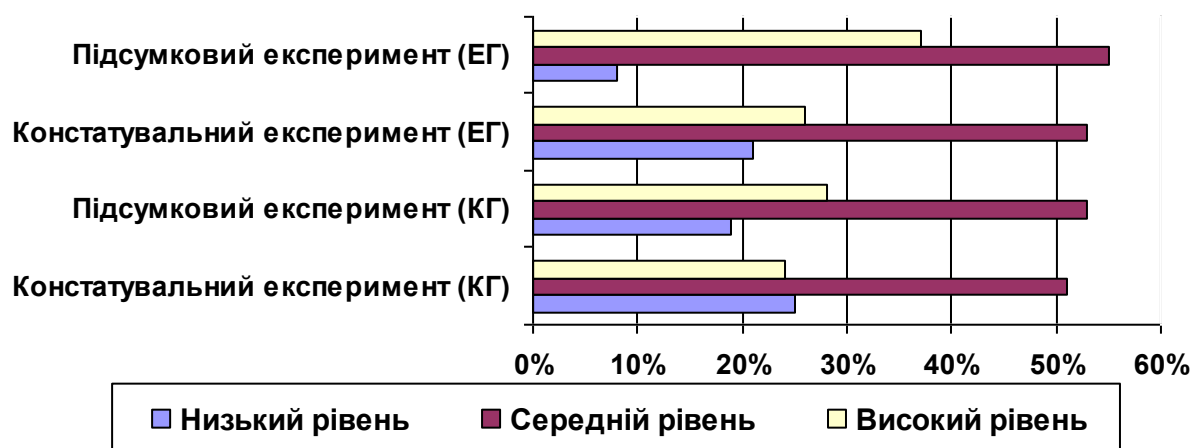

Рис. 2.3. Виявлення рівня розвитку творчого мислення молодших школярів

З діаграми видно, що на початку дослідження в учнів контрольної групи лише 24% дітей показали високий рівень розвитку творчого мислення у порівнянні з 26% після експерименту. Середній рівень – 51% до та 53 % після експерименту. Низький – 25% до і 19% після експерименту.

Учні експериментальної групи виявили кращі показники, зокрема, збільшилися показники високого рівня з 26% до 37%, середнього рівня стало 55%, низький зменшився з 21% до 8%.

Такі результати засвідчили результативність роботи щодо розвитку в школярів творчого мислення. Зокрема, цьому сприяло вирішення учнями нестандартних завдань, виконання ТРВЗ-вправ, застосування прийомів фантазування для підвищення рівня інтелектуальної складової творчих здібностей.

Для дослідження **імажинативної складової творчих здібностей**, ми запропонували учням вже знайому методику складання речень з трійки слів. Оцінювалося вміння точно і правильно із запропонованих слів об'єднати їх смисловим зв'язком так, щоб у кожному реченні були наявні всі три слова та запропонувати якомога більше варіантів таких речень. Проаналізувавши дитячі роботи, ми помітили, що діти правильно, багатопланово, з різним змістом, сюжетом та героями складали речення. У сукупності такі речення складають враження написаної невеликої історії. Яскраво прослідковується фантазування, казковість та варіативність виконаного завдання.

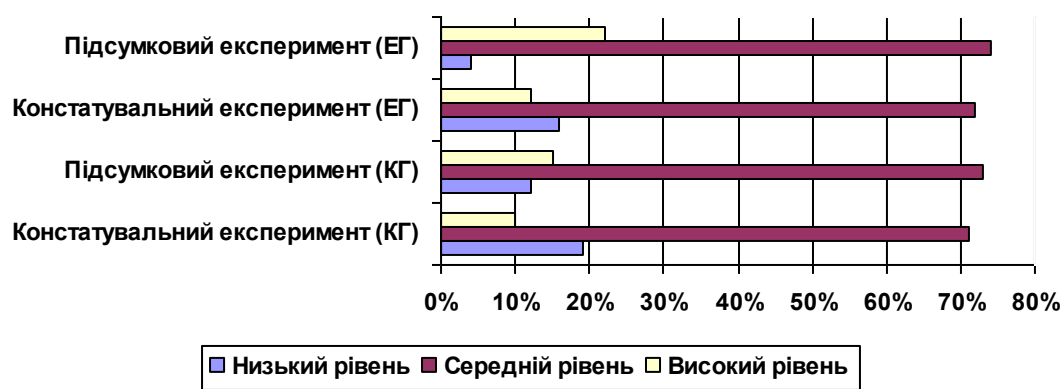

Рис 2.4. Визначення динаміки рівня розвитку імажинативної складової творчих здібностей молодших школярів

Кількісний аналіз дитячих робіт засвідчив, що на початку дослідження в учнів контрольної групи високий рівень розвитку творчої уяви виявили 10% у порівнянні з 12% дітей після експерименту. Середній рівень мали 71% учнів до та 73% дітей після експерименту. Низький рівень показали 19% учнів до і 15% дітей після експерименту.

Учні експериментальної групи виявили такі показники: збільшилась кількість дітей, яким притаманний високий рівень з 12% до 22%, середнього рівня стало 74% (проти 72%), низький зменшився з 16% до 4%.

Отже, як бачимо з результатів експерименту, пропонована робота, пов'язана із стимулюванням проявів творчої уяви, фантазування, що мала місце під час уроків милування природою, виконання практико орієнтованих завдань у процесі колективних творчих справ, колективного проектування дала змогу кожному учневі на індивідуальному рівні творчо розвиватись, фантазувати, шукати власні шляхи вирішення завдань, а також працювати у колективі, доповнювати один одного. Все це сприяло підвищенню рівня розвитку імажинативної складової творчих здібностей молодших школярів.

Проведене дослідження дозволило визначити узагальнені рівні розвитку творчих здібностей молодших школярів КГ і ЕГ та прослідкувати їх динаміку у порівнянні з констатувальним етапом експерименту. Результати представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.3

Рівні розвитку творчих здібностей молодших школярів

Рівні	ЕГ		КГ	
	Констатувальний експеримент, %	Підсумковий експеримент, %	Констатувальний експеримент, %	Підсумковий експеримент, %
Високий	25	36	23	27
Середній	52	54	51	53
Низький	23	10	26	20

З таблиці видно, що під час констатувального експерименту в учнів контрольної групи лише 23% дітей показали високий рівень продуктивності навчальної діяльності у порівнянні з показниками підсумкового експерименту – 27%, решта – 51% під час констатувального експерименту та 53% після підсумкового експерименту – середній рівень та 26% під час констатувального експерименту і 20% після підсумкового експерименту – низький. Учні експериментальної групи виявили такі показники: збільшилися показники високого рівня з 25% до 36%, середнього рівня стало 54% (проти 52%), низький зменшився з 23% до – 10%, що свідчить про те, що систематичне залучення дітей до творчої, нестандартної роботи на уроках, а саме використання вчителем технології еколого-естетичного виховання, колективних творчих справ, творчих проєктів, ТРВЗ-вправ, що сприяє покращенню рівня творчих здібностей молодших школярів.

На основі проведеного дослідження можна виділити рівні такі розвитку творчих здібностей молодших школярів (рис. 2.6):

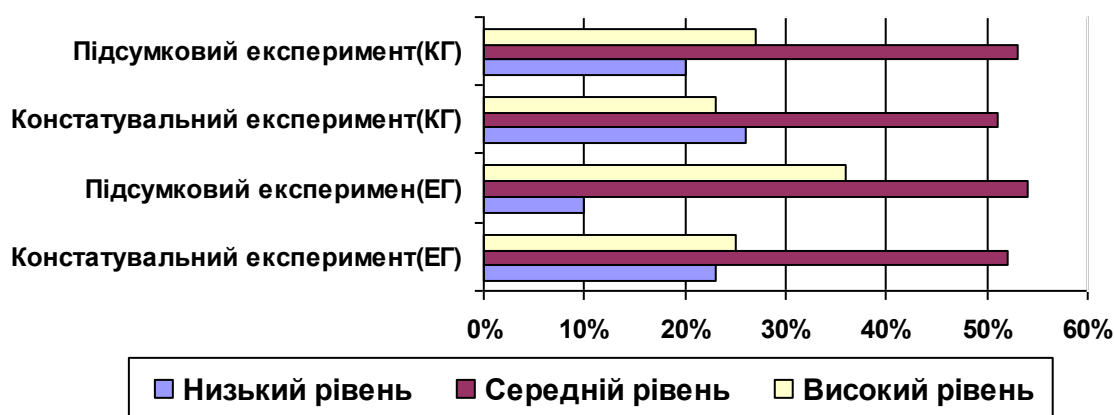

Рис. 2.5. Узагальнені рівні розвитку творчих здібностей молодших школярів
КГ і ЕГ

Спираючись на опис рівнів в пункті 1.4, маємо:

Низький рівень розвитку творчих здібностей – було 26%, стало 20% в КГ та 23% до і 10% після експерименту в ЕГ.

Середній рівень розвитку творчих здібностей – було 51%, стало 53% в КГ та було 52%, стало 54% в ЕГ.

Високий рівень розвитку творчих здібностей – було 23%, стало 27% в КГ; та було 25%, стало 36% в ЕГ.

Таким чином, проаналізувавши отримані результати, можна зробити висновок, що експериментальна робота сприяла якісним та кількісним змінам у розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі реалізації нами творчого підходу.

Висновки до розділу 2

На основі проведеного дослідження нами виділено основні *педагогічні умови*, що забезпечать творчий процес розвитку молодшого школяра: створення сприятливого емоційно-психологічного клімату для творчого самовираження особистості молодшого школяра в навчально-виховному процесі; активізація мислєдіяльності під час опанування дітьми змісту природничої освіти; посилення імажинативної складової процесу пізнання молодшими школярами природного довкілля; стимулювання дітей до творчого вирішення практико-орієнтованих завдань природничого спрямування.

Встановлено, що значною мірою вирішенню проблеми розвитку творчих здібностей сприяє наукова технологія творчості ТРВЗ (*теорія розв'язання винахідницьких задач*), оскільки значною мірою сприяє реалізації актуальної проблеми розвитку творчого потенціалу школярів.

Забезпечує накопичення естетично забарвлених позитивних емоцій та вражень під час споглядання природи, формує досвід безпосереднього спілкування дітей з природними об'єктами на основі організації систематичних спостережень, активізації мислєтворчості, дієвого перетворення довкілля в напрямку його охорони і збереження технологія *естетико-екологічного виховання школярів*, яка спрямована на узгодження розвитку природи та природного

потенціалу дитини, розвиток у дітей бажання тягнутися до нового, помічати прекрасне і вміти аналізувати його, отримувати від цього задоволення, творчо та нестандартно мислити, формувати естетичний світогляд.

Для виявлення рівнів розвитку творчих здібностей використовувалися тіж критерії, показники, рівні, які були виділені на констатувальному етапі експерименту, а також раніше застосовані діагностичні методики.

Під час з'ясування динаміки розвитку комунікативної складової творчих здібностей учнів контрольної групи з'ясувалося, що на початку експерименту високий рівень означеної якості був притаманний 37% дітей. Після експерименту цей показник становив 39%, середній рівень – 31% до та 34% після експерименту, низький рівень – 32% до та 29% після експерименту. Показово, що діти не виявили вміння чітко, структуровано, образно висловлювати свої думки. Їм необхідна для цього додаткова підготовка.

Учні експериментальної групи показали кращий результат. Так, збільшилися показники високого рівня з 38% до 48%, середнього рівня стало 35%, низький зменшився до 17%, що свідчить про те, що систематично проведена робота сприяє кращому розвитку творчих здібностей учнів.

Виявлення рівня розвитку творчого мислення молодших школярів показало, що на початку дослідження в учнів контрольної групи лише 24% дітей показали високий рівень розвитку творчого мислення у порівнянні з 26% після експерименту. Середній рівень – 51% до та 53 % після експерименту. Низький – 25% до і 19% після експерименту.

Учні експериментальної групи виявили кращі показники, зокрема, збільшилися показники високого рівня з 26% до 37%, середнього рівня стало 55%, низький зменшився з 21% до 8%.

Визначення динаміки рівня розвитку імажинативної складової творчих здібностей молодших школярів надало наступне: кількісний аналіз дитячих робіт засвідчив, що на початку дослідження в учнів контрольної групи високий рівень розвитку творчої уяви виявили 10% у порівнянні з 12% дітей після експерименту.

Середній рівень мали 71% учнів до та 73% дітей після експерименту. Низький рівень показали 19% учнів до і 15% дітей після експерименту.

Учні експериментальної групи виявили такі показники: збільшилась кількість дітей, яким притаманний високий рівень з 12% до 22%, середнього рівня стало 74% (проти 72%), низький зменшився з 16% до 4%.

Встановлено, що під час констатувального експерименту в учнів контрольної групи лише 23% дітей показали високий рівень продуктивності навчальної діяльності у порівнянні з показниками підсумкового експерименту – 27%, решта – 51% під час констатувального експерименту та 53% після підсумкового експерименту – середній рівень та 26% під час констатувального експерименту і 20% після підсумкового експерименту – низький. Учні експериментальної групи виявили такі показники: збільшилися показники високого рівня з 25% до 36%, середнього рівня стало 54% (проти 52%), низький зменшився з 23% до – 10%, що свідчить про те, що систематичне залучення дітей до творчої, нестандартної роботи на уроках, а саме використання вчителем технології еколого-естетичного виховання, колективних творчих справ, творчих проєктів, ТРВЗ-вправ, що сприяє покращенню рівня творчих здібностей молодших школярів.

На основі проведеного дослідження встановлено такі рівні розвитку творчих здібностей молодших школярів: *низький рівень розвитку творчих здібностей* – було 26%, стало 20% в КГ та 23% до і 10% після експерименту в ЕГ; *середній рівень розвитку творчих здібностей* – було 51%, стало 53% в КГ та було 52%, стало 54% в ЕГ; *високий рівень розвитку творчих здібностей* – було 23%, стало 27% в КГ; та було 25%, стало 36% в ЕГ.

Таким чином, проаналізувавши отримані результати, можна зробити висновок, що експериментальна робота сприяла якісним та кількісним змінам у розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі реалізації нами творчого підходу.

ВИСНОВКИ

1. Здійснений теоретичний аналіз показав, що проблема розвитку дитини є однією з найважливіших у сучасній психолого-педагогічній науці. Розглядаючи її, важливо враховувати, що вона відзначається неоднозначністю підходів. На підставі аналізу філософської, психологічної та педагогічної літератури нами з'ясовано об'єктивні фактори розвитку особистості молодшого школяра, висвітлено психологічний та педагогічний аспекти проблеми творчого розвитку дитини молодшого шкільного віку та ролі природи в ньому, а також створення інноваційного середовища як його передумови, здійснено дефінітивну характеристику ключових понять дослідження: «розвиток», «творчість», «творчий розвиток», «творчий підхід до розвитку молодших школярів засобами природи», «освітня інновація».

У контексті нашого дослідження *розвиток особистості* ми визначаємо як процес кількісних та якісних змін, що охоплює становлення людини в біологічному, психічному та соціальному плані. Він характеризується фізичними, психічними змінами, розширенням та поглибленням взаємозв'язків різних властивостей особистості, новим рівнем функціонування та формування психологічних стратегій рішень особистих, професійних, соціальних проблем, цілісністю, інтегративністю тощо.

Складовою загального розвитку особистості є її творчий розвиток, який забезпечує здатність людини до продуктивної діяльності. *Творчий розвиток особистості* тлумачимо як процес розумової й практичної діяльності, результатом якої є створення оригінальних, неповторних цінностей, виявлення нових фактів, властивостей, закономірностей, набуття вмінь знаходити ефективні рішення будь-яких проблем, вміння самореалізуватися у сучасному світі. Творчий розвиток потребує формування в особистості творчих здібностей, основними складовими яких є комунікативна, інтелектуальна, імажинативна.

2. У дослідженні виокремлено критерії і показники (*комунікативний критерій* (послідовність думок; зв'язність мовлення; емоційність; завершеність думок), *інтелектуальний критерій* (швидкість мисленнєвих процесів; оригінальність мислення; гнучкість мислення; розробленість мислення), *імажинативний критерій* (цілісність образу; оригінальність думки; її варіативність)) та рівні (високий, низький, середній) розвитку творчих здібностей молодших школярів. Результати діагностичного вивчення цих рівнів засвідчили недостатній рівень сформованості основних компонентів творчих здібностей (зафіксовано домінування середнього рівня (51 %) та відносно низький відсоток високого рівня (23 %)), що свідчить про необхідність цілеспрямованого розвитку в учнів творчого мислення, формування вміння обґрунтовувати свою думку, зв'язно й цілісно висловлювати її, фантазувати.

3. На підставі проведеного теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, а також узявши до уваги результати констатувального етапу експерименту, було виокремлено та обґрунтовано *педагогічні умови* реалізації творчого підходу до розвитку молодших школярів засобами природи в контексті освітніх інновацій: створення сприятливого емоційно-психологічного клімату для творчого самовираження особистості молодшого школяра в навчально-виховному процесі, активізація миследіяльності під час опанування дітьми змісту природничої освіти, посилення імажинативної складової процесу пізнання молодшими школярами природного довкілля, стимулювання дітей до творчого вирішення практико-орієнтованих завдань природничого спрямування. Зазначені педагогічні умови лягли в основу побудови моделі розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами природи в контексті освітніх інновацій.

4. Розроблено, обґрунтовано та експериментально перевірено методику реалізації творчого підходу до розвитку молодших школярів засобами природи у контексті освітніх інновацій, яка передбачала створення спеціального психологічно сприятливого середовища для творчого самовираження кожного

учня. Цей процес є послідовністю мотиваційно-пізнавального, інтелектуально-імажинативного та креативно-діяльнісного етапів, кожен з яких супроводжувався доцільною реалізацією означених педагогічних умов і використовував можливості інноваційних технологій: ТРВЗ-технології, технології естетико-екологічного виховання, технології колективної творчої діяльності та проектної технології.

Мотиваційно-пізнавальний етап передбачав посилення мотивації до творчої діяльності, стимулювання творчого мислення дітей через активне їх залучення до вирішення творчих завдань природничого спрямування. З цією метою нами були використані можливості ТРВЗ-технології, яка оперує системою спеціальних вправ для розвитку творчого інтелекту.

Метою *інтелектуально-імажинативного етапу* було закріплення результатів розвитку творчого мислення, створення необхідного емоційного фону для подальшого розгортання творчих механізмів шляхом збагачення творчої уяви школярів. На цьому етапі ми використали технологію естетико-екологічного виховання, розроблену Г.Тарасенко. Завдання етапу реалізовувалися через активізацію чуттєвих аналізаторів учнів у процесі споглядання природи та піднесення її сприймання на належний емоційно-образний рівень.

Креативно-діяльнісний етап мав на меті залучення учнів до наукового пошуку, діяльності та закріплення отриманих результатів розвитку творчого мислення та уяви на практиці. У цьому нам сприяли проектна технологія і технологія колективної творчої діяльності, яка реалізовувалася через організацію колективних творчих справ. Зокрема, у контексті дослідження нами було розроблено колективний творчий проект «Земля – наш дім», а також КТС «Лікарські рослини», кінцевим продуктом якої став довідник з однойменною назвою для молодшого школяра.

Аналіз отриманих у процесі контрольного експерименту результатів виявив позитивну динаміку сформованості творчих здібностей молодших школярів (зріс відсоток дітей з високим рівнем на 4 % у КГ та 11 % у ЕГ, натомість зменшилася

кількість дітей з низьким рівнем на 6 % і КГ та на 13 % у ЕГ), що свідчить про ефективність розробленої методики.

Проведене нами дослідження, звісно, не претендує на вичерпне розв'язання проблеми реалізації творчого підходу до розвитку молодших школярів засобами природи у контексті освітніх інновацій. Подальшого вивчення потребують питання підготовки майбутніх учителів початкових класів до впровадження інноваційних технологій в процес ознайомлення дітей з природним довкіллям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристова Л. Р. Активность учения школьников. М. : Просвещение, 1968. 139 с.
2. Балаєва Н. І. Активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках у початкових класах. *Педагогіка і психологія*, 2004. № 278. 10 с.
3. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. Ростов-на-Дону : РГУ, 1983. 173 с.
4. Богоявленская Д. Б. Психологические основы интеллектуальной активности. М., 1988. 396 с.
5. Богоявленский Д. Н., Менчинская Н. А. Психология усвоения знаний в школе. М. : Просвещение, 1959. 242 с.
6. Вознюк О. Наукова сутність педагогічної системи В. О. Сухомлинського. *Наукові записки ТДПУ: Педагогіка*. 2002. № 5. 78 с.
7. Возрастная и педагогическая психология : учебное пособие для студентов пед. институтов / под ред. А. В. Петровского. М. : Просвещение, 1973. 288 с.
8. Волков Б. С. Психология младшего школьника. М. : Просвещение, 2002. 125 с.
9. Волобуєва Т. Розвиток творчої компетентності школярів. Х. : Основа, 2005. 112 с.
10. Выготский Л. С. Педагогическая психология. М., 1991. 480 с.
11. Выготский Л. С. История развития высших психических функций. Собр. соч. в 6 т. М., 1983. Т. 3. 132 с.
12. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте : психол. очерк : кн. для учителя. 3-е изд. М. : Просвещение, 1991. 93 с.
13. Выготский Л. С. Психология. М. : ЭКСМО Пресс, 2000. 1008 с.
14. Герберт О. І. Формування позитивної самооцінки підлітків «групи ризику» : методичні рекомендації. Бійськ : БПГУ ім. В.М., 2008. 36 с.

15. Гладюк Т. Ідеї формування екологічної культури молодших школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка : Педагогіка*. 2002, № 5. 62 с.
16. Горлач М. І. Філософія : підручник. Харків : Конгсум, 2001. 617 с.
17. Данилова Л. Як розвивати пізнавальну активність учнів. *Рідна школа*. 2002, № 6. 20 с.
18. Деркач В. «Батьківська школа» у Павлиші. *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка : Педагогіка*. 2002, № 5. 108 с.
19. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. К. : Академвидав, 2004. 352 с.
20. Дружинин В. Н. Психология творчества. *Психологический журнал*. 2005. № 5. 109 с.
21. Дудецкий А. Я. Теоретические вопросы воображения и творчества. Смоленск : Смоленский гос. пед. ин-т, 1974. 154 с.
22. Дьяченко О. М. Развитие воображения дошкольника. М. : Школа-пресс, 1996. 197 с.
23. Ерасов Б. С. Социальная культурология. 2-е изд. М. : Аспект-Пресс, 1996. 284 с.
24. Жолнович І. Організація пізнавальної діяльності школярів на уроках у 1-4 класах. Студентський науковий вісник ТДПУ. Тернопіль, 2003. Вип. 6. 91 с.
25. Загальна психологія: підручник / [О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін.]. К. : Либідь, 2005. 464 с.
26. Зязюн І. А. Освітні технології у вимірах педагогічної рефлексії. *Світло*, 1996. № 1. 24 с.
27. Ізюрова О. С. Колективна творча справа як форма розвитку толерантності підлітків у дитячому будинку. *Освіта і наука*, 2008. № 7. 86 с.
28. Ільченко В. Р., Гуз К. Ж., Ільченко О. Г. Я і Україна. Довкілля : підручник для 3 класу. Полтава : Довкілля ; К., 2003. 176 с.

29. Карабаєва І. І., Карасьова К. В. Взаємозв'язок уяви, гри та навчання в дошкільному віці. *Обдарована дитина*, 2008. № 10. 55 с.
30. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості ; за ред. Л. М. Проколієнко. К. : Рад. школа, 1989. 608 с.
31. Кремень В. Г. Філософія людино центризму в освітньому просторі. Тов. «Знання» України. К., 2011. 295 с.
32. Крысько В. Г. Общая психология в схемах и комментариях : учебное пособие. К., 2009. 256 с.
33. Кулакова И. В. Методологическое значение понятия «Инновация» в исследовании системы образования. Материалы XXVIII Всесоюзный научн. студ. конф. Ів.-Фр., 1990. 92 с.
34. Кульчицька О. І. Соціально-психологічні фактори формування таланта. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. Вип. 5 (9). Харків, 2004. 218 с.
35. Лелюх С. В., Сидорчук А. Т., Хоменко Н. Н. Развитие творческого мышления, воображения и речи дошкольников. Полтава, 2003. 240 с.
36. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М. : Академия, 2004. 346 с.
37. Максименко С. Д. Розвиток психіки в онтогенезі: теоретико-методологічні проблеми генетичної психології. К. : Форум, 2002. 312 с.
38. Максимюк С. П. Педагогіка: навчальний посібник. К. : Кондор, 2005. 667 с.
39. Матінова Н. А. Творчість як універсальний шлях розвитку особистості. *Класний керівник*, 2004. № 2. 83 с.
40. Меланов С. В. К вопросу о структуре и составе теоретического мышления. *Мир психологии*, 2001. № 1. 155 с.
41. Мелхорн Г. Гениями не рождаются: Общество и способности человека: кн. для учителя. Х.-Г. Мелхорн ; перевод с нем. М., 1989. 160 с.
42. Метод проектов Кукушин В.С. Педагогика начального образования. под ред. В. С. Кукушина. М. : MapT , 2005. 324 с.

43. Миронов Н. П. Способность и одаренность в младшем школьном возрасте. *Начальная школа*. 2004. № 6. 33 с.
44. Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Психологічна газета*, 2005. № 6. 55с.
45. Мухина В. С. Возрастная психология : феноменология развития, детство, отрочество : учебник для студ. вузов. М. : Академия, 1999. 456 с.
46. Натадзе Р. Г. Воображение как фактор поведения. Хрестоматия по психологии. Тбилиси, 1987. 223 с.
47. Новолодская Е. Г. Валеологические проекты. *Начальная школа*, К. 2002. № 11. 35 с.
48. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : Академвидав, 2008. 432 с.
49. Педагогіка : навчальний посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський , В. І. Шахов. 4 вид., випр. і доп. Вінниця : Державна картографічна фабрика, 2007. 400 с.
50. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів]. К. : Академвидав, 2006. 456 с.
51. Поніманська Т. І. Люди і я. Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини. *Дошкільне виховання*, 1999. № 8. 75 с.
52. Програма для середніх загальноосвітніх шкіл 1-4 класів. К : Поч. шк., 2006. 303 с.
53. Рагозина В. В. Педагогические условия развития творческих способностей на уроке. *Воспитание школьников*, 2007. № 4. 30 с.
54. Рагозіна В. В. Теоретичний аспект проблеми творчих здібностей. *Творчість, духовність, гуманізм в просторі освіти : збірник доповідей науково-практичної конференції*. Вінниця : «Універсум-Вінниця», 1998. 132 с.
55. Романець В. А. Психологія творчості : навч. Посібник. 2-ге вид., доп. К. : Либідь, 2001. 288 с.
56. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб., 2008. 713 с.

57. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. К. : Магістр, 1997. 256 с.
58. Савченко О. Я. Порівняння у навчанні учнів початкових класів. К. : Радянська школа, 1982. 176 с.
59. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб., К. : Академвидав, 2006. 360 с.
60. Сайфутдінова І. Ф. Роль правої півкулі в організації творчого мислення школярів молодшого віку. *Фундаментальні дослідження*, 2007. № 3. 38 с.
61. Сейфі С. Т. Жукова Н. М. Колективна творчість у формуванні «шкільного соціуму» і життєвих установок підлітка. *Світ психології*, 2008. № 1. 211 с.
62. Сисоєва С. О., Алексюк А. М., Волови П. М., Кульчицька О. І., Сігаєва Л. Є. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті. *Академія педагогічних наук України*; Інститут педагогіки і психології професійної освіти, К. : ВІПОЛ, 2001. 502 с.
63. Скубашевська О. С. Інноваційна освіта як акт творчості. *Мультиверсум. Філософський альманах* : зб. наук. пр. К., 2008. Вип. 70. С. 229–236.
64. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Основы психологической антропологии. Психология человека: введение в психологию субъективности : уч. пос. для вузов : Школа-Пресс, 1995. 384 с.
65. Словник української мови : в 11 томах. Том 8, 1977. 631 с.
66. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. К. : Радянська школа. Т.1, 1976. 654 с.
67. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. К. : Радянська школа. Т.2, 1976. 670 с.
68. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. К. : Рад. Школа, Т.5. 1976. 436 с.
69. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори в 5 т. Т.3. К. : Рад. школа, 1976. 279 с.
70. Сходинки творчості: методика ТРВЗ в початковій школі. О. В. Лесіна, В. П. Телячук. Х. : Основа, 2015. 112 с.

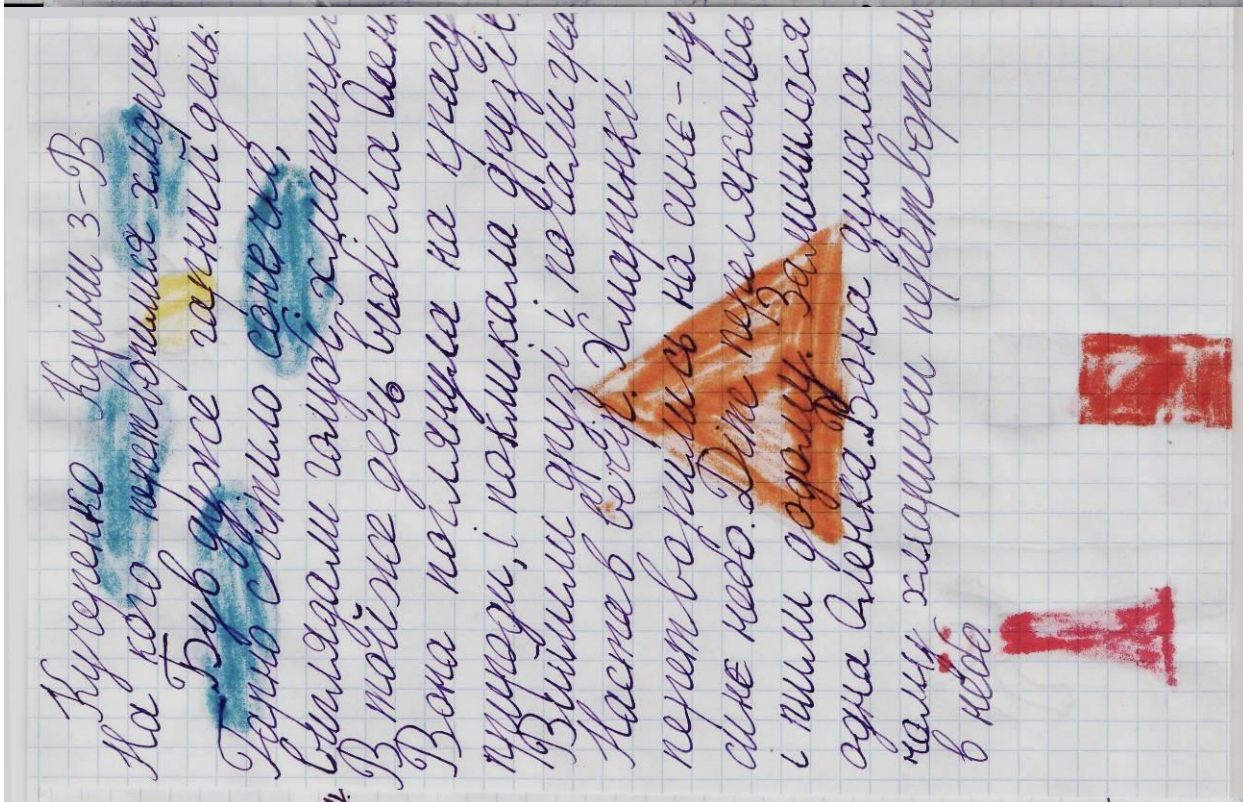
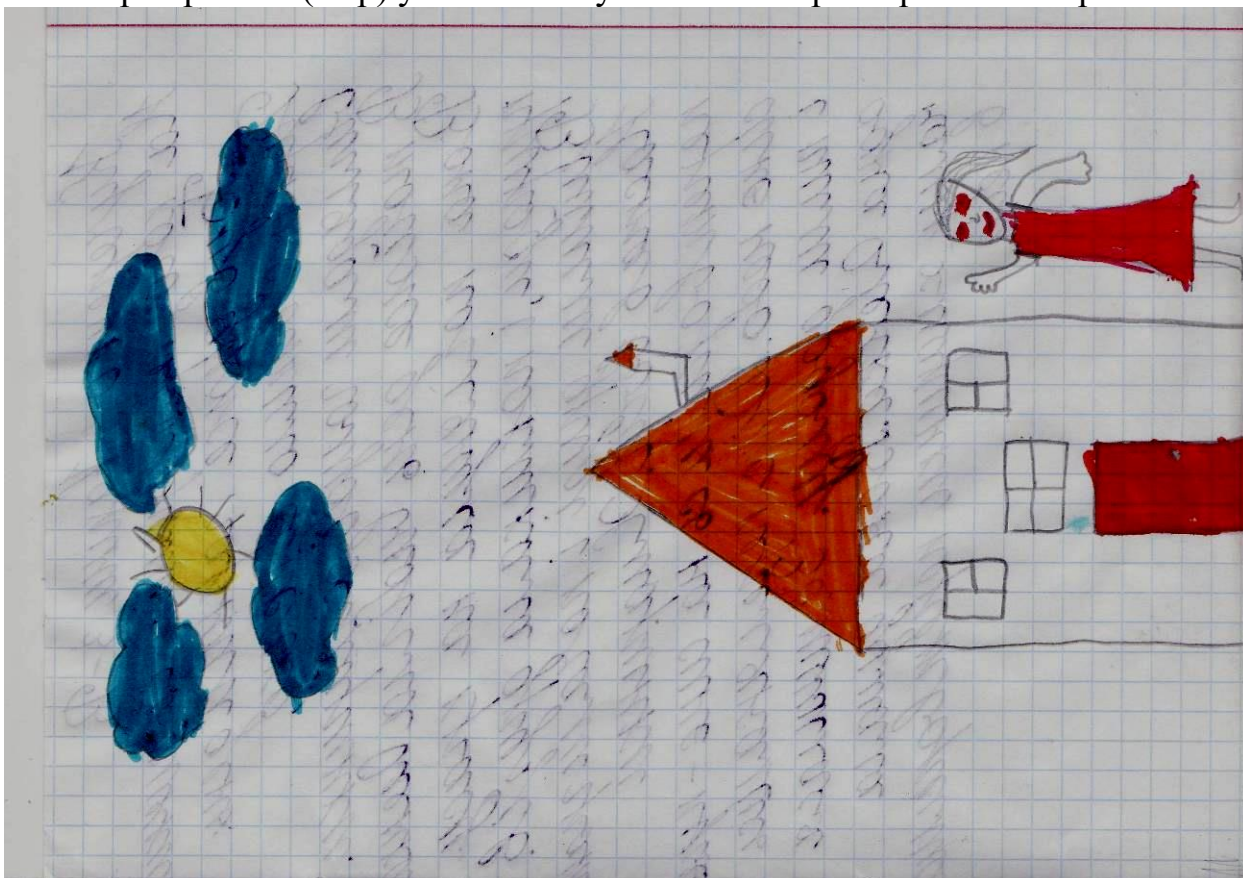
71. Тарасенко Г. С. Екологічна естетика в системі професійної підготовки вчителя. Вінниця : Віноблдрукарня, 1997. 112 с.
72. Тарасенко Г. С. Паросток: методика гуманістичного виховання дітей засобами природи. Вінниця : Віноблдрукарня, 2000. 192 с.
73. Тарасенко Г. С. Дивосвіт (уроки естетико-екологічної культури на матеріалах українознавства). К. : МПП Центр «Київ», 1995. 204 с.
74. Тихеева Е. И. Развитие речи детей. М. : Просвещение, 1967. 261 с.
75. Тітов І. Г. Творча уява молодшого школяра: її критерії та функції у навчальній діяльності. Обдарована дитина, 2008. № 10. 60 с.
76. Ткачук Л. Проблема розвитку позитивної самооцінки дитини у творчій спадщині В. Сухомлинського. *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка*, 2002. № 5. 32 с.
77. Туник Е. Е. Диагностика креативности : тест Е. Торренса. Иматон, 1998. 260 с.
78. Ушинський К. Д. Человек как предмет воспитания. *Собр. соч.* в 9-ти т. Т.8. М. : Педагогика, 1982. 315 с.
79. Філімонов В. Досвід колективної творчості. *Мистецтво в школі*, 2002. № 2. 83 с.
80. Хомерики О. Г., Поташник М. М. Развитие школы как инновационный процесс. *Методическое пособие для руководителей общеобразовательных учреждений* / под ред. М. Поташника. М. : Новая школа, 1994. 64 с.
81. Чечель І. Метод проектів, або спроба позбавити вчителя обов'язків всезнаючого оракула. *Директор школи*, 1998. № 3. 17 с.
82. Чечель І. Метод проектів: суб'єктивна та об'єктивна оцінка результатів. *Директор школи*, 1998. № 4. 26 с.
83. Шапарін А. А., Птіцин Г. М. Облік типу пізнавальних інтересів школярів при роботі над проектами з інформатики. *Педагогічна інформатика*, 1999. № 2. 27 с.

84. Шопіна М. О. Образна символіка як чинник розвитку творчого потенціалу молодшого школяра : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогіка та вікова психологія». К., 2009. 16 с.
85. Я і Україна : підручник для 3 класу. Т. М. Байбара, Н. М. Бібік. К. : Форум, 2005. 176 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Творча робота (твір) учнів на тему «На кого перетворилися хмаринки»

Кравчук Тамара 3-В клас
 На кого перетворилась хижинка
 Одного літнього дня Сергійко
 вишивав на папі. Мій і дивиться
 на хижинку і думав якби
 ж мені подарили песика
 то я б зрадів. Але в моїх
 батьків не має туди зародка-
 ти і їмму здається що хижинка
 почула його слова і перетворилася
 собакою. І біля їммо руці
 прийшла собака. Він зрадів
 і побіг до своїх батьків
 і ками батьки побачили
 песика зраділи!

Древинський Вигуків 3-В.

На ког перетворився хм.

На нбї чурбї жїм дїхїю

рїчїмї і жївїмї спрїчїмї.

— А найкраща хмїра на свїті

і найкращїмї. — Жїра на хмїра

Друга, сїра хмїра і заперїчїю.

— Жїра. А нїчїю жївїмї жївїмї

жївїмї жївїмї. Жїра жївїмї

жївїмї. Жїра жївїмї жївїмї

жївїмї. Жїра жївїмї жївїмї

жївїмї. Жїра жївїмї жївїмї

жївїмї. Жїра жївїмї жївїмї

жївїмї. Жїра жївїмї жївїмї

жївїмї. Жїра жївїмї жївїмї

жївїмї. Жїра жївїмї жївїмї

жївїмї. Жїра жївїмї жївїмї

жївїмї. Жїра жївїмї жївїмї

жївїмї. Жїра жївїмї жївїмї

жївїмї. Жїра жївїмї жївїмї

жївїмї. Жїра жївїмї жївїмї

жївїмї. Жїра жївїмї жївїмї

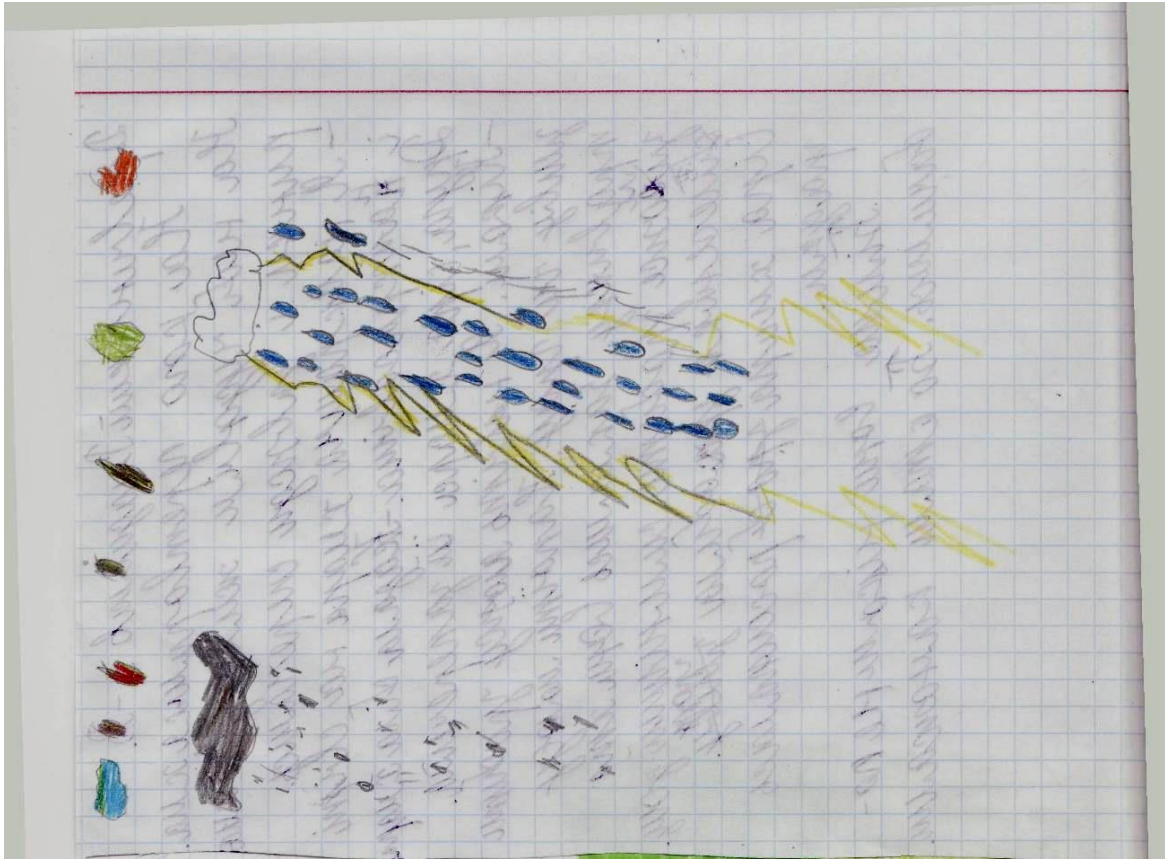
жївїмї. Жїра жївїмї жївїмї

жївїмї. Жїра жївїмї жївїмї

жївїмї. Жїра жївїмї жївїмї

жївїмї. Жїра жївїмї жївїмї

жївїмї. Жїра жївїмї жївїмї

Шелухи Алым 3-33

На нас перетворилися шматки

Давним давно шматки
дугами нового ім перетворилися.

Дугами і заземним світом
кочем. Кочемими були коча-
ли добу соня зростає і в кочах.

— Кочах і в неочисненому
шматку.

— А ким ви хочете бути?

— Кочемими або ~~шматками~~ ^{світлом}.

— Ну може ігрове до нас прий-
де, але нас зростає кочем.

Кочемими кочемими зростає
світлом росо зростає шматком.

Кочемими і в соня зростає.

Після соня зростає шматком-
зростає добу шматком на
шматком на нас і світлом.

розо які невидно і невидне в
день та в вечір. Якого світла
розо — рожево світло рожево
малу рожево на тропі світлі
шматком.

Дітичучу Аня 3-В

На кою перетворилися хмаринки
Прийшла весна. Засвітило
сонечко. З'явилися білосніжні
хмаринки. Розтанув сніг.
З теплого краю повернулися
птахи.

Дітич почали стукотіти
по деревах. На раптом
з'явилася чорна хмара. І
пішов дощ. Сонечко сховалося.
Пташки сховалися в дупла.

Дощ перестав йти.
Чорна хмарина перетворилася
са на білу.

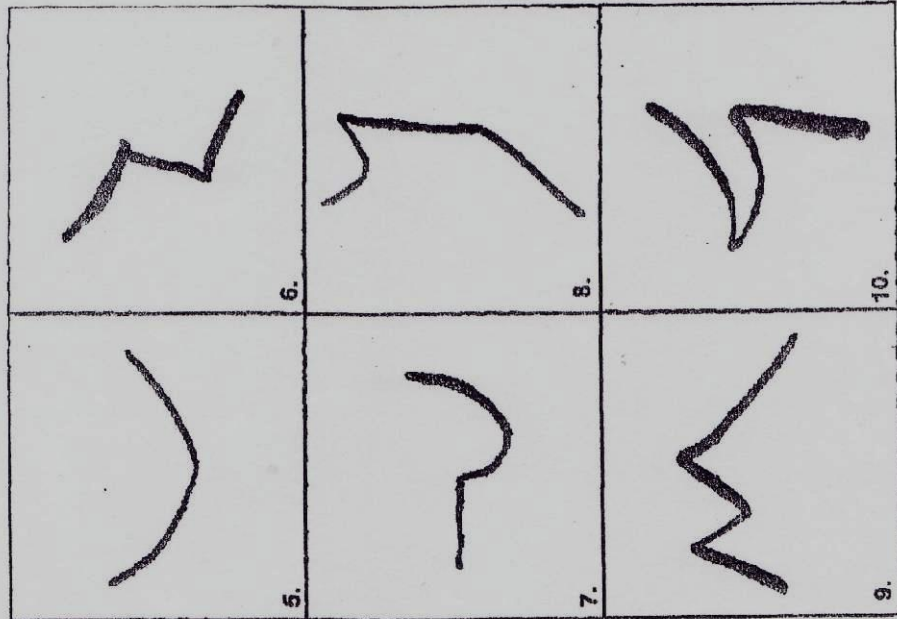

Шлях Водички
На кою перетворюється хмаринки
В спекотні дні з озер, річок, морів
випаровується вода.
Вона перетворюється на шматки
через деякий час в тієї хмарки накопичується
велика вода. Потім ця вода випадає
хмарки у вигляді дощу.
Оскільки хмаринки перетворюються на
воду.

ДОДАТОК Б

Бланк діагностики інтелектуальної складової творчих здібностей
(Тест Е.Торренса)

Фамилия _____

Имя _____

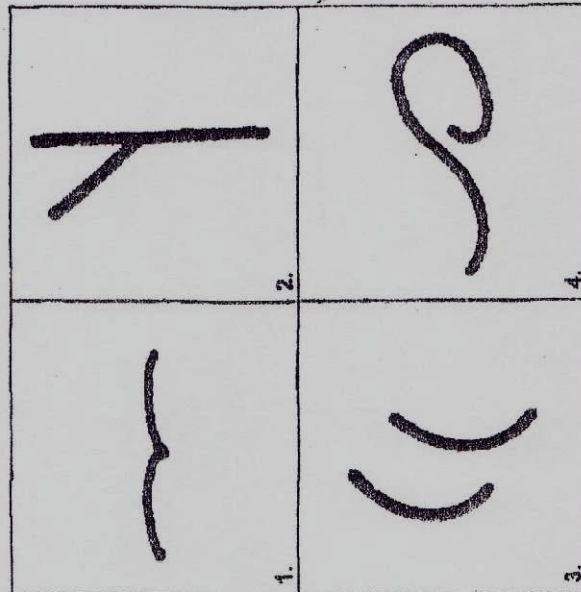
Дата _____

Закончи рисунк

На этих двух сторонах нарисованы незаконченные фигурки. Если ты добавишь к ним недостающие линии, у тебя получатся интересные предметы или сюжетные картины.

На выполнение этого задания отводится 10 минут. Постарайся придумать такую картинку или историю, которую никто другой не сможет придумать. Сделай ее полной и интересной, добавляя к ней новые идеи.

Придумай интересное название для каждой картинке и напиши его внизу под картинкой.

ДОДАТОК В

Діагностика інтелектуальної складової творчих здібностей (Тест Е.Торренса)

Замічник Сеніцин Ім'я Олексій
Дата 11.11.2013
Закони рисунків

На цих двох сторінках нарисовані неважкі фігури. Если ты добавишь к ним дополняющие линии, у тебя получатся интересные предметы или сюжетные картины.

На выполнение этого задания отводится 10 минут. Постарайся придумать такую картину или историю, которую никто другой не сможет придумать. Сделай ее такой и интересной, добавляй к ней новые идеи.

Придумай интересное название для каждой картинке и напиши его внизу под картинкой?

 1.	 2.
 3.	 4.

 5.	 6.
 7.	 8.
 9.	 10.

Фамилия Диряков Имя Владимир

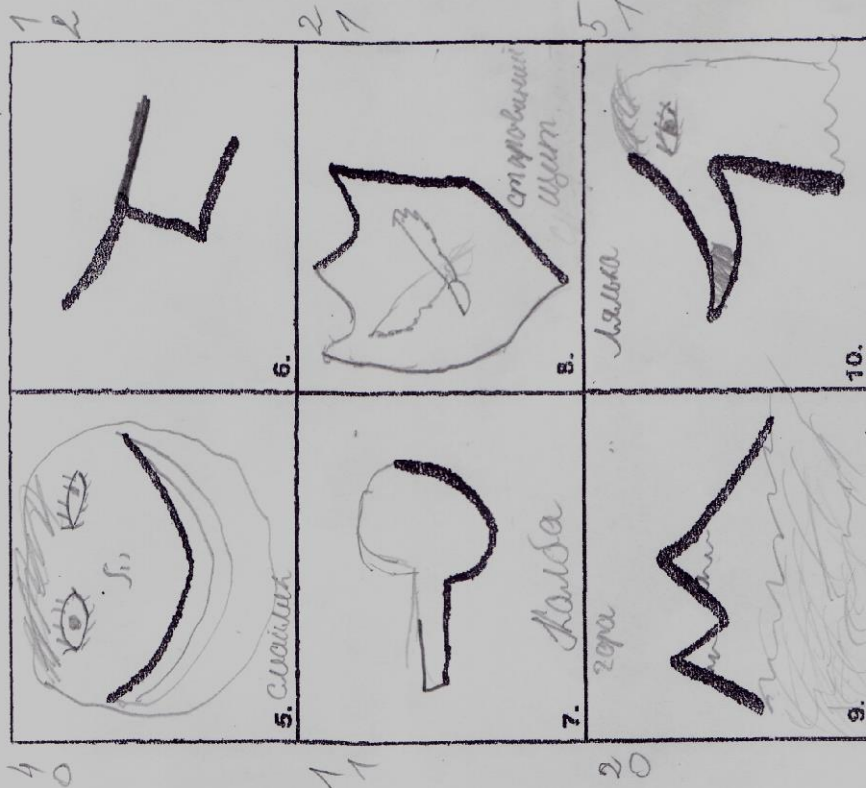
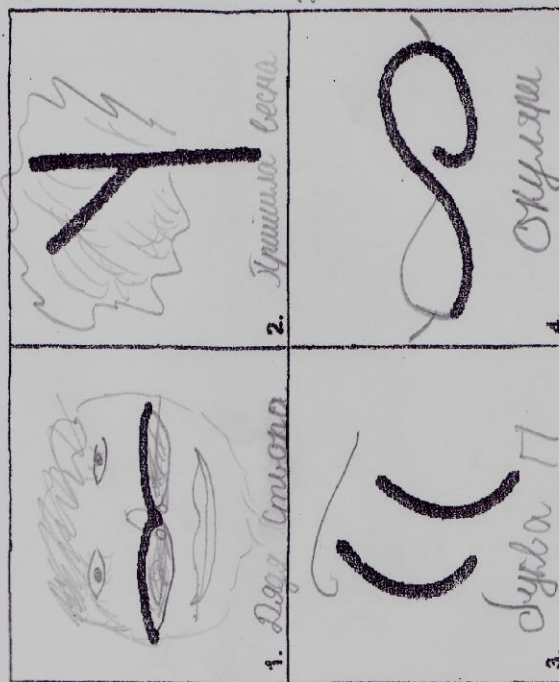
Дата 11.04.13

Закончи рисунок

На этих двух страницах нарисованы незаконченные фигуры. Если ты добавишь к ним дополнительные линии, у тебя получатся интересные предметы или сюжетные картины.

На выполнение этого задания отводится 10 минут. Постарайся придумать такую картинку или историю, которую никто другой не сможет придумать. Сделай ее полной и интересной, добавляй к ней новые идеи.

Придумай интересное название для каждой картинке и нарисуй его внизу под картинкой.

Фамилия Худяков Имя Савель

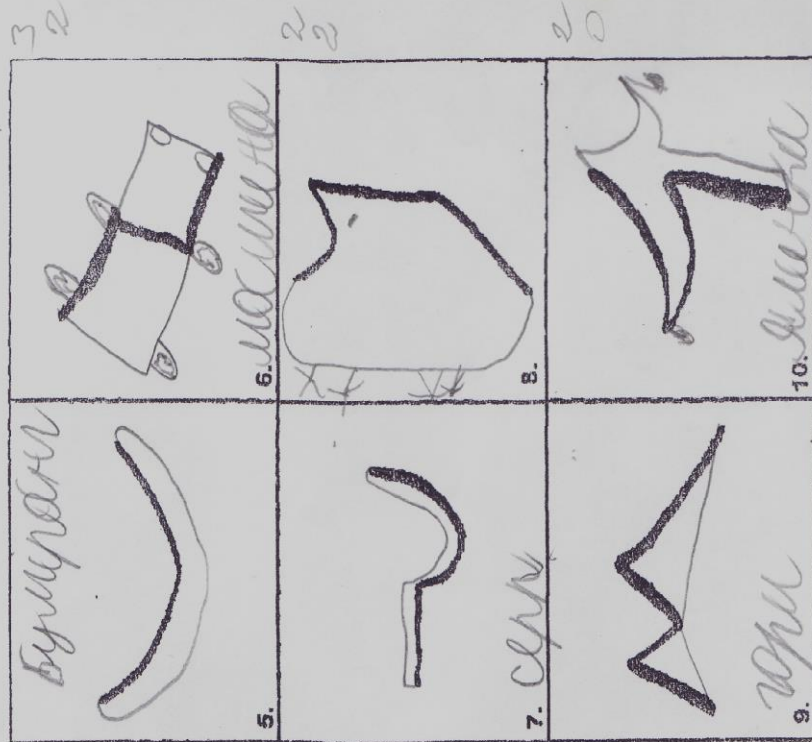
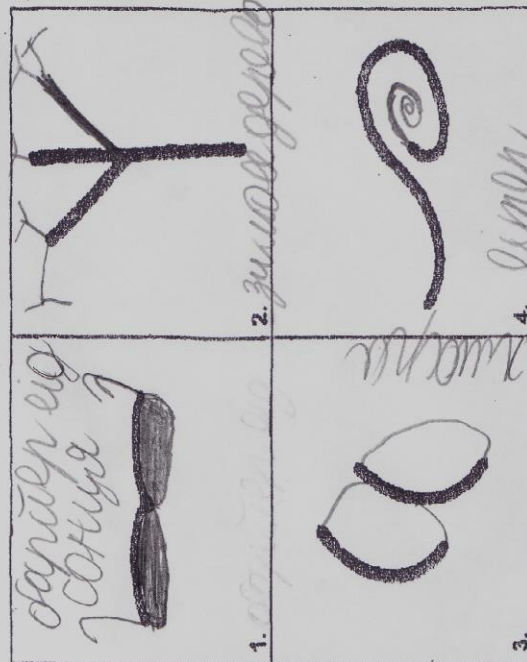
Дата _____

Закончи рисунок

На этих двух страницах нарисованы незаконченные фигуры. Если ты добавишь к ним недостающие линии, у тебя получатся интересные предметы или сюжетные картины.

На выполнение этого задания отводится 10 минут. Постарайся придумать свою картину или историю, которую никто другой не сможет придумать. Сделай ее позлой и интересной, добавляй к ней новые идеи.

Придумай интересное название для каждой картинке и напизи его внизу под картинкой.

Фамилия Вануков Имя Илья

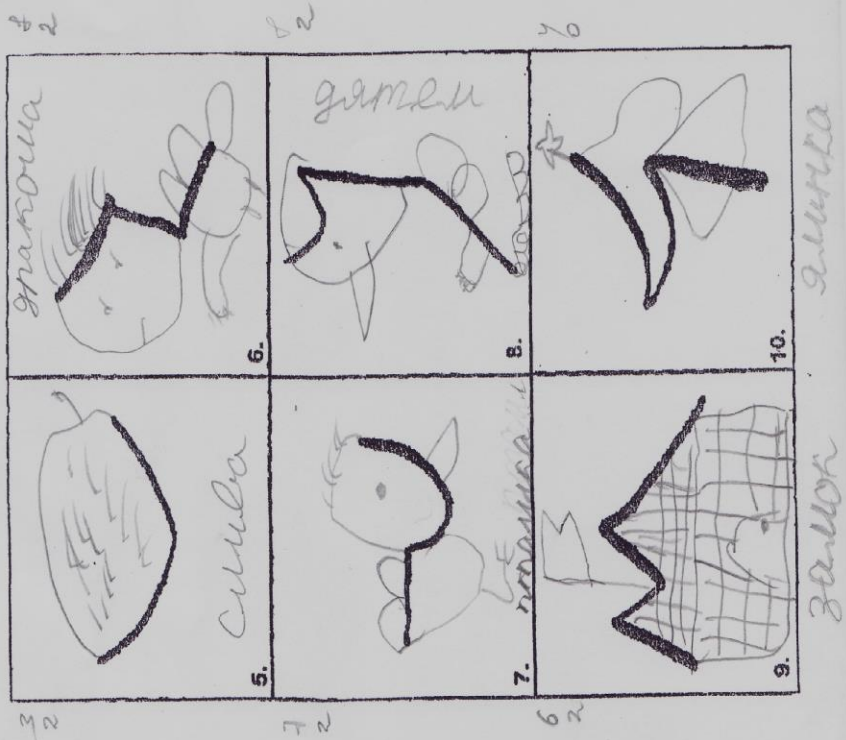
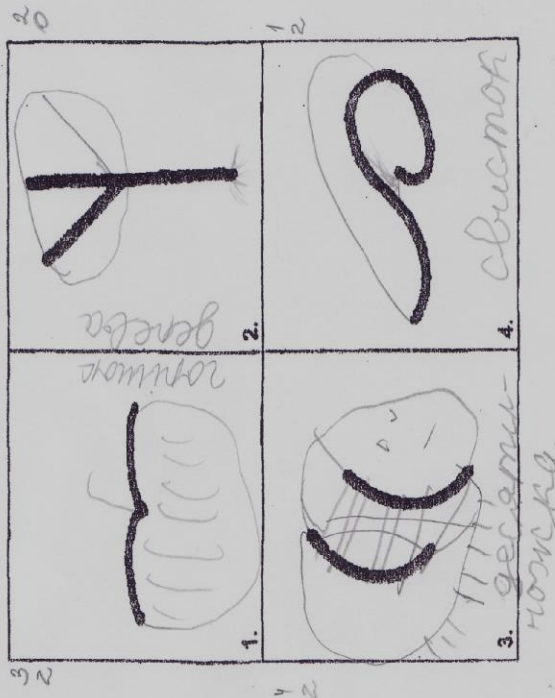
Дата _____

Завонни рисунок

На этих двух стоящих нарисованы незаконченные фигуры. Если ты добавишь к ним дополнительные линии, у тебя получатся интересные предметы или сюжетные картины.

На выполнение этого задания отводится 10 минут. Постарайся придумать такую картинку или историю, которую никто другой не сможет придумать. Сделай ее полной и интересной, добавляя к ней новые идеи.

Придумай интересное название для каждой картинке и нарисуй его внизу под картинкой

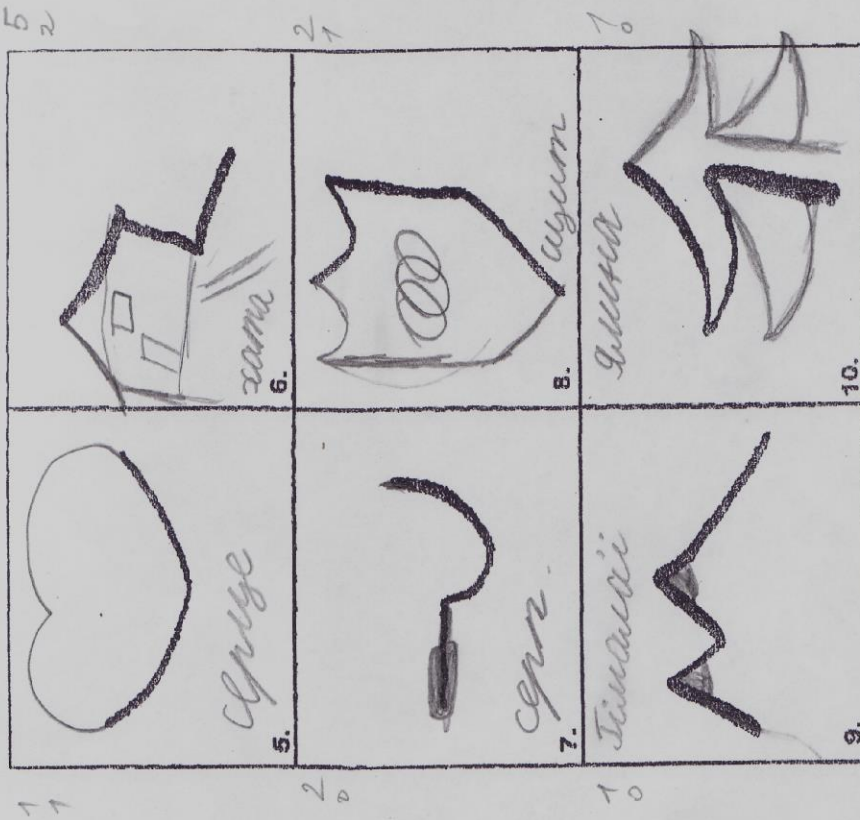
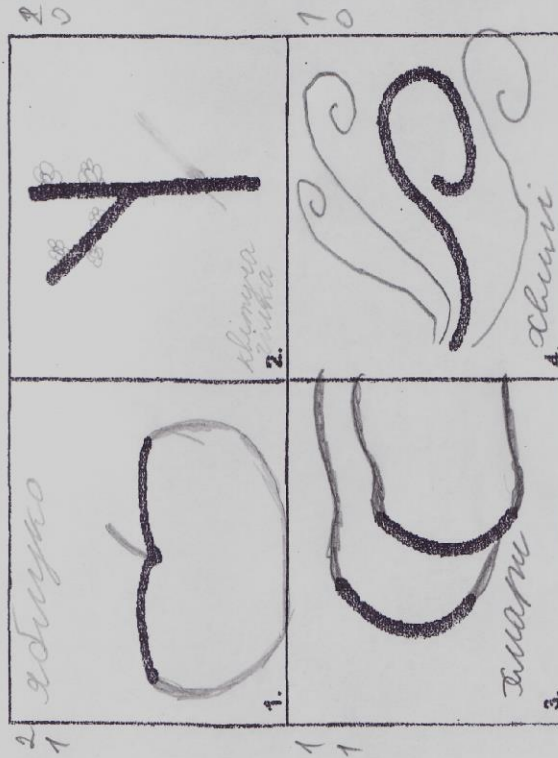
Фамилия Мамурцева Имя Светлана
Дата 14.05.2022

Закончи рисунок

На этих двух страницах нарисованы незаконченные фигуры. Если ты добавишь к ним недостающие линии, у тебя получатся интересные предметы или сюжетные картины.

На выполнение этого задания отводится 10 минут. Постарайся придумать такую картинку или историю, историю никто другой не сможет придумать. Сделай ее полной и интересной, добавляй к ней новые идеи.

Придумай интересное название для каждой картинке и нарисуй его внизу под картинкой.

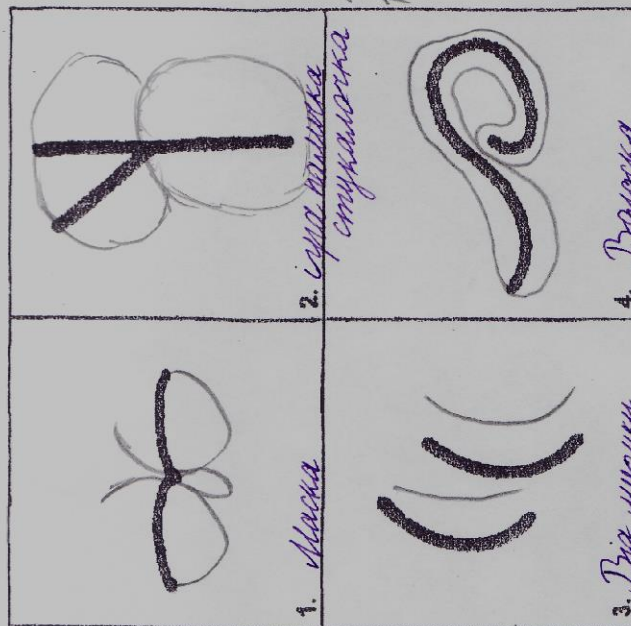
Фамилия Калугин Имя Сергей
Дата _____

Закончи рисунок

На этих двух столбцах нарисованы незаконченные фигуры. Если ты добавишь к ним упущенные линии у тебя получатся интересные предметы или сюжетные картины.

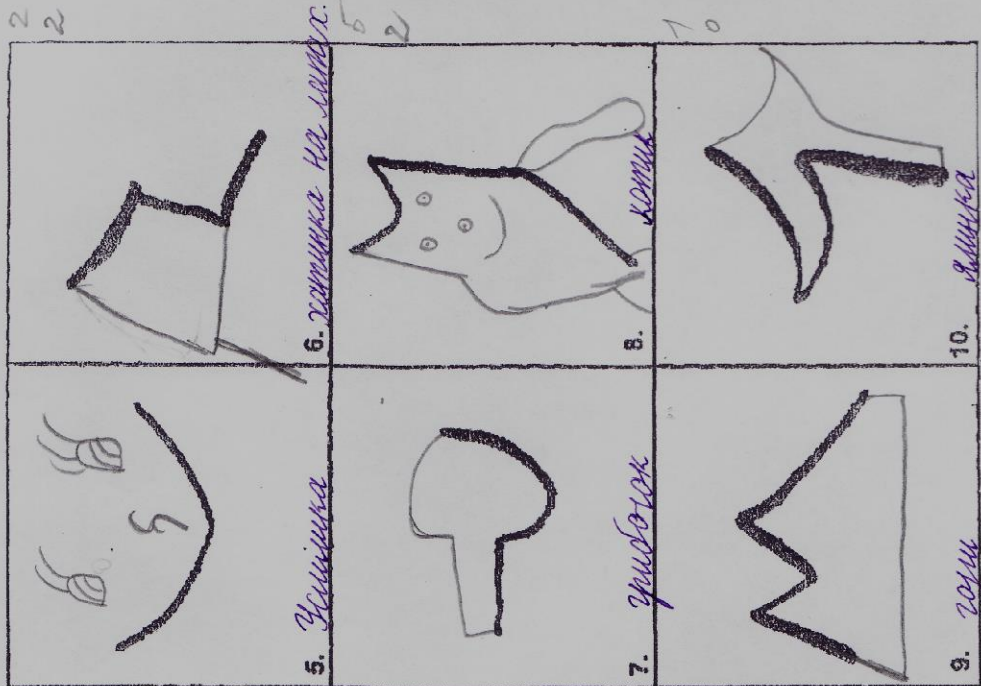
На выполнение этого задания отводится 10 минут. Постарайся придумать такую картинку или историю, которую никто другой не сможет придумать. Сделай ее полной и интересной, добавляя к ней новые идеи.

Придумай интересное название для каждой картинке и назови его внизу под картинкой.

3. Визитная
звезда.

4. Воротка

5. Чашечка

6. картинка на ленте

7. улитка

8. котик

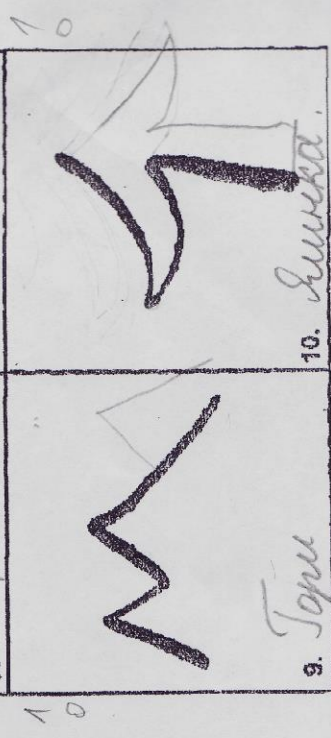
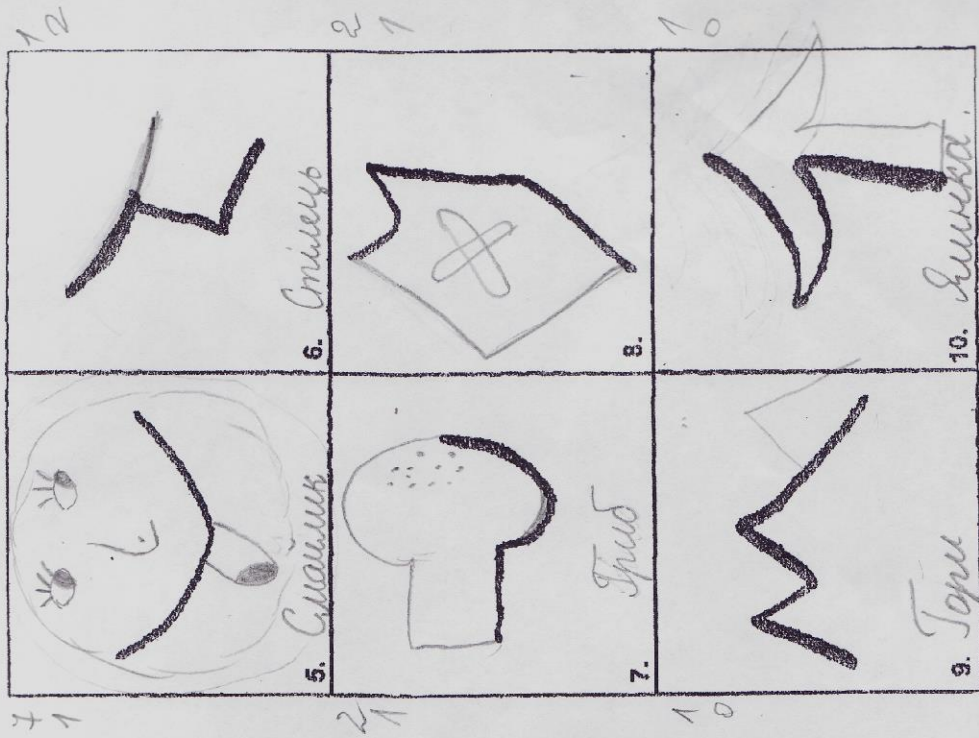
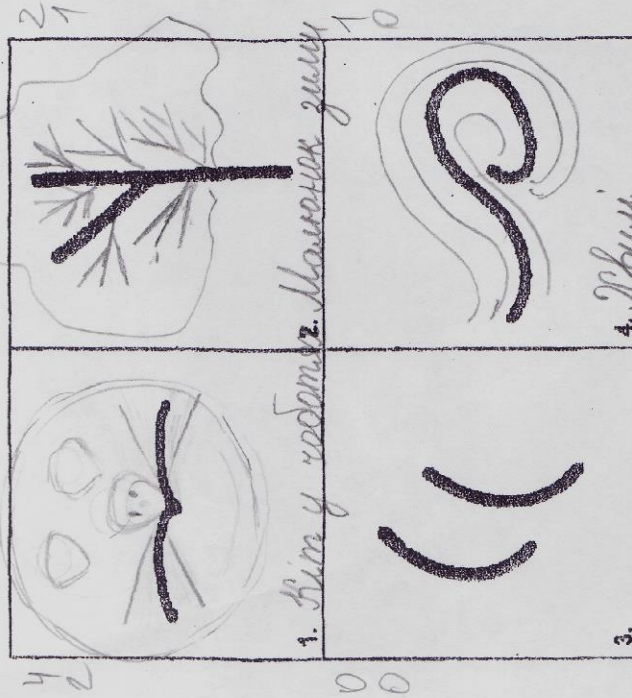
Фамилия Мартенко Имя Вячеслав
Дата _____

Закончи рисунок

На этих двух страницах нарисованы незаконченные фигуры. Если ты добавишь к ним недостающие линии, у тебя получатся интересные предметы или сюжетные картины.

На выполнение этого задания отводится 10 минут. Постарайся придумать такую картинку или историю, которую никто другой не сможет придумать. Сделай ее полной и интересной, добавляя к ней новые идеи.

Придумай интересное название для каждой картинки и назови его вкратце под картинкой.

ДОДАТОК Г

Зведена таблиця результатів діагностик и інтелектуальної сакладової творчих здібностей молодших школярів (за тестом Е. Торренса)

З-В

Ініціали	Послідовність думок	Зв'язність	Емоційність	Завершеність
1. Б.А.	-	-	+	-
2. Б.О.	+	+	+	+
3. В.М.	-	-	+	+
4. Д.О.	+	-	-	+
5. Д.А.	+	+	+	+
6. З.А.	+	+	+	+
7. І.М.	+	+	+	+
8. К.К.	+	-	+	+
9. К.В.	+	+	+	+
10. К.К.	+	+	+	+
11. К.Р.	+	-	+	-
12. М.О.	+	+	+	+
13. М.М.	+	+	+	+
14. О.О.	+	+	+	-
15. К.Н.	+	+	+	+
16. Р.А.	+	-	+	-
17. С.М.	+	+	+	-
18. С.М.	+	-	+	+
19. С.А.	+	+	+	+
20. Т.В.	+	+	-	+
21. Ш.М.	+	-	+	+
22. Ш.О.	+	+	+	+
23. Щ. О.	+	+	+	+

4-Г

Ініціали	Послідовність думок	Зв'язність	Емоційність	Завершеність
1. А.К.	+	-	+	-
2. А.Д.	+	-	+	-
3.Б.М.	+	-	+	-
4. Г. Є.	+	-	+	+
5. К.А.	+	+	+	-
6. К.Н.	+	+	+	-
7. К.Д.	+	+	+	-
8. К.С.	+	+	+	-
9. М.Д.	+	-	+	-
10. М.С.	+	-	+	-
11. М.Є.	-	-	+	-
12. С.О.	+	+	+	+
13. С.Г.	+	+	+	+
14. Х.А.	+	-	+	+
15. Х.О.	-	-	+	-
16. Я.Ю.	+	+	+	+

ДОДАТОК Д

Визначення особистої формули учнів за результатами діагностування
інтелектуальної складової творчих здібностей

2 – Н

4 – В

2 – Н

2 – Н

4 – В

4 – В

4 – В

3 – С

4 – В

4 – В

2 – Н

4 – В

4 – В

3 – С

4 – В

2 – Н

3 – С

3 – С

3 – С

3 – С

3 – С

4 – В

4 – В

2 – Н

2 – Н

2 – Н

3 – С

3 – C

3 – C

3 – C

2 – H

2 – H

2 – H

4 – B

4 – B

4 – B

3 – C

1 – H

4 – B

ДОДАТОК Е

Творча робота учнів на складання речень з трійки слів
(діагностика імажинативної складової творчих здібностей)

чужинців, між. Самсон

Мурі

1. Складіть яскраве дійсне
речення так щоб у кожному з
них входили всі ці слова

капелюх, дорога, дощ

Чоловік в капелюху

іде на дорогу - під
дощем.

Ноги в капелюсі ідуть
на дорогу під дощем.

Мама купила капелюх

і вона пішла в магазин

через дорогу під дощем

Дитина в капелюсі

на дорогу уреш в маля
під дощем.

чужинців, між.

Ху-ху-ху-ху

1. Складіть яскраве дійсне
речення так щоб у кожному з
них входили всі ці слова

капелюх, дорога, дощ

Дарний капелюх у

Свенки. Я купила капелюх.

У магазині гарні капелюхи.

Дарна дорога. Якісна дорога.

Наставлять дорога.

Як дощ. Я люблю дощ.

Дарний дощ цієї весни.

У мене гарний капелюх.

Я люблю капелюхи.

У насі подарили гарні

капелюхи.

Прийми, м'я: Мовчун
Анна

1 Складно якому дитині
розкрити таку історію камі-
ня вогнища біля цієї слова
каміння, дороба, дон
У мене в дитині є величезний
каміння. Я йшла по
дорозі, почався дощ
і що мене привів камінь
дощу, це - він з округлими
каміння - це камені му-
тант. Дороба - це камені
ним розкрити. Дощ і камені
згорюються. Каміння
випадає міжроба.
Я - каміння і дороба.
Козак *носив каміння
на ноги.

Прийми, м'я: Аннієна

1 Складно якому дитині
розкрити таку історію камі-
ня вогнища біля цієї слова
каміння, дороба, дон
Я йшла в каміння
по дорозі, йшов дощ.
Камінь камінь іде
по дорозі в каміння.
Мамині кутини
новий каміння, вона
йшла в каміння
по дорозі під дощем.
Мамині іде під
дощем на дорозі в
каміння.

1 Складіть якомусь бичені
печень так урро у коніє з
ниє вродили вчї зі слова
капелюх, дороща, доуц
На дороща доуц, Мелас
вчї капелюх. Дороща мелас.
Доуц на мочив капелюх
вчї мелас на дороща.
У капелюх понам кра-
пичи доуц та на дороща.
Доуц вчї на дороща мелас
капелюх та дороща.
Доуц у капелюха мелас
на дороща. Капелюх доуц
звоніє вчї вчї вчї вчї
капелюх на дороща і вчї.

1 Складіть якомусь бичені
печень так урро у коніє з
ниє вродили вчї зі слова
капелюх, дороща, доуц
Капелюх доуц
вчї мелас.
та вчї на мочив
звоніє вчї на мочив
капелюх капелюх
капелюх вчї доуц.
Капелюх доуц
вчї звоніє та
вчї вчї вчї вчї.
вчї вчї вчї вчї
доуц.

виродили, ми і чоловіки, ми.

1. Сьогодні я знову бачу
речень так що у кожному
речі вродили всі ці слова

написав, дорос, дощ

Одного разу я швидко по-
рози. Цього дощ і я на дні
картеш. Висноє є дуже гар-
ний написав. А що з ним
по дорозі, під дощем. Висноє
нагадується дощ. А тато
хочу по дорозі. Дощ мє,
як з вітра. А любимо свій
написав. А Дощ мє на доро-
зі.

виродили, ми і чоловіки, ми.

Максим

1. Сьогодні я знову бачу
речень так що у кожному
речі вродили всі ці слова

написав, дорос, дощ

1. Дощ у кожному написав
дорозі. 2. На дорозі
написав написав якого
написав дощ. 3. Написав
у кожному написав по-
рози під дощем. 4. Написав
написав на дні під дощем,
що через дощ, щоб
написав написав. 5.
Написав написав написав
і по дорозі написав під
дощем до школи.

ДОДАТОК Ж

Серія творчих завдань для учнів початкової школи

Ігри на розвиток творчості :**Гра “Я квітка”**

Вік учасників: 9-10 років.

Місце проведення: парк, лісова галявина.

Тривалість: 5-7 хвилин.

Гравець розповідає про листочки, плоди, пелюстки, аромат “своєї” квітки.

Інші гравці впізнають цю квітку.

Гра “Дерева і кущі”

Вік учасників: 7-9 років.

Місце проведення: клас, парк, лісова галявина.

Орієнтовна тривалість: 5-6 хв.

Перед початком гри діти пригадують, як відрізнити кущ від дерева. (Повідомляються умови гри: коли називають дерево, руки потрібно піднімати вгору, а коли кущ – опускати вниз (або присісти, якщо гра проводиться надворі). Учні, що помилились, виводять з гри. Через 1-2 хвилини учням, що бажають продовжити гру, потрібно назвати 5 дерев або 5 кущів.

Гра “Буває-не буває”

Хід гри. Учитель пропонує дітям: “Я розповім вам кілька історій, а ви уважно слухайте і потім скажете, чи може таке бути”.

Перша історія. Випав великий сніг і зацвіли проліски. Назбирала Оленка пролісків та й прийшла до бабусі привітати її з 8 Березня.

Друга історія. Надворі так затишно і тепло. На землю опадає жовте листя. Діти вперше прийшли до школи.

Третя історія. Зацвіли квіти, відлетіли птахи, розпустилися бруньки.

Четверта історія. У саду цвітуть троянди, а двірник підмітає сніг на стежці.

П'ята історія. Василько ходив учора в ліс і сказав, що бачив у норі півня.

Гра “Квітковий магазин”

На столі розкладаються горщечки з кімнатними рослинами. 3-поміж дітей вибирають “продавця”. “Покупці” описують рослину, яку вони хотіли б придбати, при цьому не вказуючи назви рослини.

(“Покупці” можуть описати якусь городню культуру або рослину поля, луків)

“Продавець” за описом повинен відгадати, про яку рослину йде мова? Якщо її немає в його “магазині”, то рекомендує, де її можна купити. (Наприклад: моркву, квасолю – в овочевому магазині). Одну і ту ж рослину діти описують по-різному. Бажано, щоб вони не повторювались.

Гра “З якої квітки бджілка зібрала мед?”

Дидактичне завдання. Грає довільна кількість дітей. Кожен отримує “бджілку з відерцем”, на якому написана літера. За сигналом потрібно правильно посадити бджілку на квітку, з якої вона збере мед, тобто на квітку, назва якої починається з цієї літери.

Назви квітів, наприклад: кульбаба, ромашка, фіалка, пролісок, волошка, мак, барвінок, троянда.

Гра “Посади клумбу по порядку”

Дидактичне завдання. Грає 5-10 дітей. Кожен гравець обирає квітку (в пелюстках є цифра) і повинен посадити її тільки тоді, коли настає його черга.

Обладнання. Набірне полотно (клумба).

Квіти: мак – 1, волошка – 2, пролісок -3, троянда – 4, фіалка – 5, конвалія – 6, барвінок – 7, мальва – 8, кульбаба – 9, ромашка – 10.

Гра “Намалюй!”

Виховна мета: бачити природу з іншого погляду.

Необхідні матеріали: альбом для малювання, вугілля, олівці.

Хід гри

На прогулянку взяти те, чим можна малювати й, перебуваючи на свіжому повітрі, спробувати намалювати те, що привернуло вашу увагу.

Після завершення роботи можна відкрити виставку найкращих робіт з врученням дипломів.

Гра “Віночок”

Кожному учневі роздаються назви квіток (дикорослих та культурних рослин). У формі кола розставляються стільці. На одному з них сидить дівчинка, починає плести віночок (імітує процес плетіння). Діти, взявшись за руки, водять хоровод. Для цього можна використати вірш Н.Забіли “Кульбаби”.

На леваду я пішла б
Ціла купа там кульбаб:
Ніби сонечка малі
Посідали на землі,

Дівчинка-ведуча ходить всередині кола і співає разом з іншими. Діти присідають.

Ведуча:

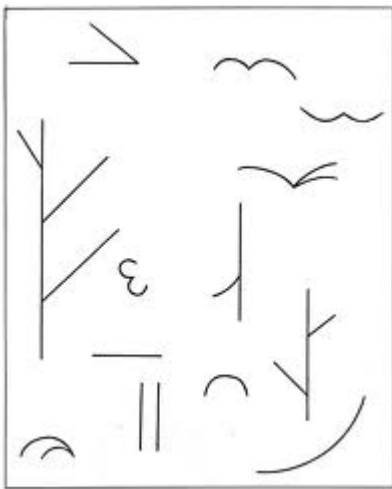
Я нарвала б тих квіток
Та сплела собі вінок,
Щоб і я була в вінку,
Наче квітка на лужку.
Тільки вранці квіти всі
Умиваються в росі,
Росяна травичка –
Змокнуть черевички.

Далі ведуча називає квіти, які б вона хотіла бачити у своєму вінку, описує їх зовнішній вигляд, не вказуючи назви рослини. Той учень, котрий зображує дану квітку, повинен назвати її і сісти поруч з ведучою. Другий учень – біля першого. Таким чином утвориться коло, яким буде “віночок” квітів. В процесі гри діти можуть розповідати легенди, вірші чи співати пісні про ту чи іншу квітку. Якщо ведуча не справляється зі своїм завданням, то стає “квіткою”, а її роль виконує інший учень.

Вправи на розвиток творчих здібностей:

1. Поділити дітей на групи. Кожна група отримує набір матеріалів: пластилін, камінчики, кольорові серветки, целофанові пакети, сірники, підставка. За допомогою цих матеріалів треба зобразити зміни у природі і захистити свій витвір словесно.

2. Домалюй композицію за допомогою кольорових олівців так, щоб вийшов осінній пейзаж.

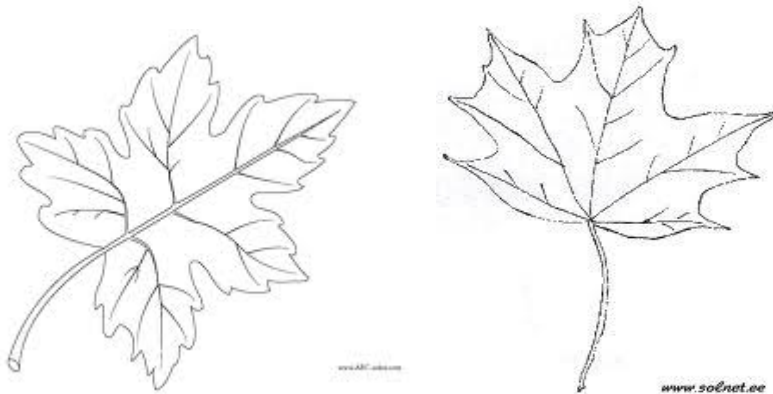

3. Збери листочки, шишки, горішки, жолуді, ягоди горобини. Виготов з них композицію і принеси на виставку “Осіння фантазія”.

4. Розкажи за картиною, які зміни відбулися в природі.

5.Розмалюй перший листочок такими кольорами,які притаманні для весни,а другий для осені. Що між ними ще різного?

6.Уявіть,що ви деревця та,яка ростуть в лісі. Спробуйте передати їх стан, якщо почав дути сильний осінній вітер(злива,ясно).

7.Розглянь малюнки. Склади за ними розповідь “Які зміни відбуваються в природі восени?”

8.Уявіть себе художником. Які об’єкти ви зобразили б на своїй картині та в яких кольорах,якщо це була б рання (пізня) осінь?

9.Пофантазуйте.Як ви уявляєте осінь?Чи є це істота?За допомогою яких засобів можна передати красу природи цієї пори?Спробуйте її передати.

10.Об’єднайтеся в групи по 5 учнів. Ваше завдання продумати і показати якесь осіннє явище природи за допомогою міміки та жестів.

11. Накресліть таблицю, яка складається з 9 екранів. Оберіть об'єкт живої природи, який ви будете аналізувати. Заповніть таблицю в певному порядку, починаючи з центральної комірки.

Об'єкти живої природи:

6.	3. НАДСИСТЕМА (клас, місце)	9.
4. Минуле	1. Система (об'єкт, його властивості, функції)	7. Майбутнє
5.	2. Підсистема (частини)	8.

1. Що(хто) це? Яке воно? Назвіть властивості та функції.

2. З яких частин складається?

3. Де живе?

4. Яким був у минулому?

5. З яких частин складався в минулому?

6. Де знаходився в минулому?

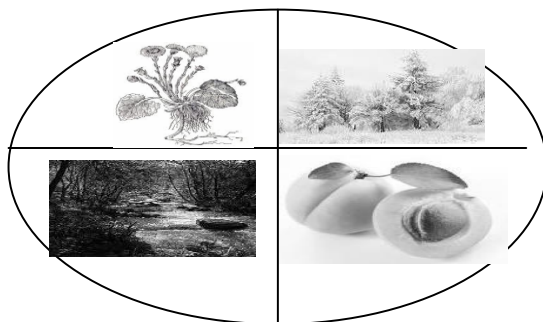
7. Який об'єкт буде в майбутньому?

8. З яких частин буде складатися?

9. Де буде мешкати?

Висновок: Зміни живого об'єкта залежать від таких умов: світло, тепло, вода, повітря, їжа.

12. "Круги Луллія"

- Як мати-й-мачуха може рости взимку, біля річок і давати плоди? Доведіть користь такого перетворення.

13. “Морфологічний аналіз”

- Придумати фантастичну тварину.

По вертикалі позначені різні тварини, по горизонталі – частини їх тіла та місце де вони живуть. Необхідно заповнити клітинки перетину та указати всі ознаки.

Після того, як таблиця заповнена, взяти вибірково деякі ознаки і придумати фантастичну тварину. Поясніть умови життя такої тварини.

Тварина	Частини тіла				Місце
	Голова	Тулуб	Хвіст	Лапи	
Заєць					
Жираф					
Лисиця					
Крокодил					

14. “Біном фантазії”

Два учні записують слово з різних сторін дошки: Один – живий об’єкт, інший – неживий. Наприклад: муха-камінчик. За допомогою різних прийменників записують різні словосполучення (муха на камінчику, камінчик з мух, камінчик без мухи, муха під камінчиком). Придумати історію з відповідним заголовком.

15. Як ви вважаєте, чи однаково шурхотить ліс хвойний, листяний та змішаний? (Шум вітру в лісі змінюється залежно від породи дерев. Сосни та ялини розбивають вітер на вихори, що часто налітають один за одним; при цьому утворюється свистячий звук високого тону. У листяному лісі постійно стоїть шум, тому, що широка поверхня листків розбиває вітер на невеликі струмки. Листя, дрижачи, руться одне об одного, шелестять. Навесні, коли листя молоде та ніжне, їхнє шелестіння м’яке; грубішає воно восени, коли листки стають жорсткішими.

16.Творча задача

Для лісу характерно трьохярусне розташування рослин. Вирубали рослини верхнього ярусу(полога лісу). Назвіть можливі наслідки. Перерахуйте фактори, дія яких зміниться.

Можлива відповідь. Зміняться умови життя інших ярусів: частину рослин загине, частина пристосується до нових умов. У першу чергу зміниться освітленість нижніх ярусів, а також - водний режим ґрунту і частково - мінеральний склад (за рахунок зміни кількості “Споживачів”). Все це призведе до зміни рослинного співтовариства на цій ділянці. Велика ймовірність того, що загинуть тіньолюбні рослини, що опинилися на світлі. Світлолюбні, навпаки, зростатимуть краще. Під їх пологом розвинеться нове покоління тіньолюбних рослин.

17. Розповісти про природний світ лісу. Один учень показує маршрут подорожі за планом місцевості і повідомляє через які природні спільноти він проходить, другий називає тварин і птахів, яких він зустріне на своєму шляху, третій розповідає про рослини, які він побачить в дорозі.

18. Завдання “Лист зеленому другу”

Учень вводиться в наступну ситуацію “Уяви, що десь в глибині лісу росте невелике деревце. Іноді його поливає дощик, іноді похитує вітер. Буває, що на деревце прилітає зграйка птахів - співають, метушаться, б'ються ... і відлітають. Це деревце сказало по секрету, що йому дуже хочеться мати друга - людини, краще школяра, ніж дорослого. І що спочатку йому хочеться отримати від нього листа ..”

Учитель пропонує дітям: “Напишіть деревцю. Може бути, хтось із вас виявиться саме тим другом, якого воно чекає. Подумайте, про що йому хотілося б прочитати у вашому листі, на які питання відповісти, що ви могли б запропонувати деревцю, щоб воно з радістю погодився дружити з вами?”Робота може бути проведена як невеликий твір, краще - з ігровими елементами: лист вкладається в конверт, супроводжується малюнками, заповнюється адресу.

19.Доведіть,чому листя на дереві жовтіє,а згодом і обпадає?

20.Щоб сталося з природою,якби зникло сонце? Обґрунтуйте.

Завдання підвищеної складності:

Історія старого чайника

Мета: розвивати уяву при складанні історій на задану тему. Діти придумують різні історії на тему “Що може повідати про природу старий чайник?”.

Казкові імпрровізації

Мета: вчити вводити в казки образні вирази. Педагог пропонує дітям придумати казку, яка починається словами: “В деякому царстві, деякій державі ...”. Події казки розгортаються в дрімучому лісі, а їх учасники – Мухомор і дівчина.

Весела історія

Мета: вчити складати історії на задану тему. Педагог пропонує скласти історії про: собаку, яка жила в холодильнику; ворону, яка любила кататися на велосипеді; щуку, яка грала на гітарі.

Ожилі предмети

Мета: вчити використовувати в казкових імпрровізаціях анімізм. Діти повинні придумати казку, в якій нежива природа діє як жива.

Абракадабра

Мета: розвивати уяву при вигадуванні абстрактного тексту. Педагог пропонує придумати незвичайний мову, на якому діти можуть говорити, як, об’єкти неживої природи.

Виклади карти на стіл

Мета: розвивати уяву при складанні колективної казки. Дітям необхідно придумати колективну казку. Для цього підготовлена спеціальна колода карт, зроблена шляхом наклеювання на картонні картки різноманітних картинок природи. Педагог просить витягти з колоди, не дивлячись, одну карту-картинку, і перша дитина починає розповідь, інтерпретуючи зміст картинки.

Фантастичний образ

Мета: вчити комбінувати різні деталі при створенні нового образу. Педагог показує дітям елементи зображення (ніс, очі, вуха тощо) і пропонує побудувати з них фантастичний образ, істота або предмет.

Малюнок у кілька рук

Мета: розвивати творчі здібності при створенні колективного образу. Педагог пропонує дітям уявити себе у вигляді якого-небудь образу. Потім на аркуші паперу перша дитина зображує окремий елемент задуманого образу. Другий, відштовхуючись від наявного елемента, продовжує малюнок, використовуючи роботу попередника для трансформації свого задуму. Точно так само поступає третій і т.д.

Використання предметів

Мета: розвивати відтворює уяву по зображенню. Педагог розглядає з дітьми картинки із зображенням знайомих предметів і пропонує перерахувати всі можливі способи вживання цих предметів, які вони знають і можуть уявити. **Як слоненяті переправитися через річку, якщо він не вміє плавати?**

Мета: вчити розв'язувати задачі-протиріччя. Педагог. Далеко-далеко, в африканських джунглях, жив маленький слоненя. Одного разу на березі річки він задивився на яскраву метелика і відстав від мами. Слони переправилися через річку, а малюк залишився. Плавати він не вміє, але йому обов'язково потрібно дістатися до стада: там його охороняють і захищають. Отже, щоб вижити, слоненя повинен переправитися через річку до стада, але він не може цього зробити, тому що не вміє плавати. Як допомогти слоненяті переправитися через річку?

Проблеми

Мета: вчити знаходити варіанти вирішення проблемної задачі. Педагог. Що робити, якщо треба дізнатися погоду на вулиці, не виходячи з дому? Скільки способів ви знаєте? Скількома способами можна повідомити новину іншій людині? Перерахуйте якнайбільше способів. Діти відповідають.

Як зберегти шматочок зими влітку?

Мета: вчити висловлювати ідеї в образотворчій діяльності. Педагог каже, що людям завжди хочеться того, чого немає, або того, що наступить не скоро. Так влітку, коли спекотно, ми починаємо згадувати зиму. Чи можна зберегти шматочок зими влітку? (Педагог вислуховує всі версії, і вони спільно обговорюються.)

Чому це сталося?

Педагог пропонує дітям назвати якомога більше можливих причин для наступних ситуацій. Стоїть у дворі дерево обліплено птахами. Річка вийшла з берегів і затопила луки.

Про годинник

Педагог. Уявіть, що грабіжники викрали в місті всі годинники. Ні в кого годин не залишилося. Як можна слідкувати за ходом часу, поки в місто не завезуть новий годинник? Скільки способів ви можете запропонувати? Діти відповідають.

Архімед

Педагог пропонує проблемні ситуації. Діти повинні дати якомога більше варіантів вирішення цих проблем. Після того як вони впораються з однією проблемою, запропонуйте їм знову пошукати нове рішення і так до тих пір, поки ідеї не вичерпаються. Як виростити пальму біля будинку? Як бути?

Як їм допомогти?

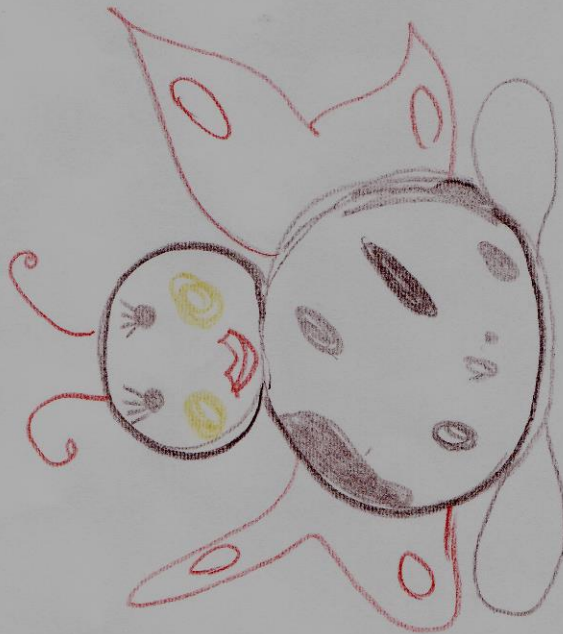
На що вона схожа?

ДОДАТОК 3

Зразки виконання творчого завдання “Фантастична тварина”

ДОДАТОК II

Зразки виконання творчого завдання «Історії про які не написано в книгах»

Мені дуже шкода.
я помирав від спраги.
Мою мої казали мене
покинути я їм так
гарно сподобалося. Я дуже
людей люблю, дарувати
їм свою краву, але тепер
мої мстотки завали.

Я маленька дівалка.
 Мені так сумно одній
 стояти на вікні. Агов...
 Люди! Я хочу пити. Чо-
 му ви про мене забули?
 Егей!!! Сонце не пали
 так. Покатай мене.
 Скоро мої дідаї прий-
 дуть і дадуть мені води.
 Я тоді посміхнусь тобі
 і у тебе буде щирний нас-
 трій. Давай зроби добро
 один одному.

Мені дуже коєтось ли-
ти. Я благаю щоб ме-
нє допомогли. Я знаю,
що є добра дівчинка,
вона приходить кожен
ранок, але мабуть вона
зайнята добрими спра-
вами. Я люблю цю дів-
чинку. Прощаю її. Я її
щастю.

ДОДАТОК К

Зразки конспектів уроків милування природою за Г.С.Тарасенко

Тема: Фестиваль весняних кольорів

Придивіться уважно до весняної пори. Які зміни вона з собою приносить? Зверніть увагу на пробудження природи, яка струшує з себе останній сніг.

Які барви приносить нам рання весна? Давайте разом придумаємо казочку “Весна-художниця”.

А тепер проведемо конкурс “Гостре око”. Умова: вказати якнайбільше кольорів, яких не було взимку і що вперше з'явилися у весняній природі.

Як ви думаєте, чому весну часто називають блакитною? Де можна побачити весняну голубінь?

Яких відтінків набуває сніг ранньою весною? Як можна охарактеризувати його колір?

(Можливі характеристики: бруднуватий, сіруватий, жовтуватий та ін.).

– Придивіться до голих ще дерев, чагарника. Весна огорнула їх фіолетово-сріблястим серпанком. Проталини теж не безбарвні. Природа поступово розкриває свою “палітру”, і починається справжній фестиваль барв. Де можна побачити сірувато-коричневі відтінки? А чи помітили ви рудувато-червоні і сріблясто-блакитні? Знайдіть їх у навколишній природі.

– Помилуйтеся весняним небом. Якого воно кольору? Чому небо весною інколи називають усміхненим? Як ще можна охарактеризувати його?

(Можливі характеристики: чисте, вміте, прозоре, ясне, лагідне та ін.)

– Помилуйтеся першими весняними листочками. Як можна охарактеризувати їхню зелень?

(Можливі характеристики: ясна, прозора, ніжна, несмілива, тендітна).

Допоміжний художній матеріалі

Віктор Конєвський Дню

Зима з чекання аж отерпла –

І грім перекотився гулом,

І щирим оком злива тепла
 У кожну бруньку зазирнула.
 Вчинилось диво біля мене
 По тому дощику грайлистім:
 Верба прозїрчасто-зеленим
 Вся обнизалася намистом,
 Осика, вчора без'язика,
 Залепетала перволистом...

– Погляньте, як яскраво світить весняне сонце! З чим можна зрівняти його золотий диск?

Загадка на допомогу: Блакитний платок, рожевий клубок:
 По платку катається – людям усміхається.
 (Небо і сонце)

Підставте обличчя і долоні весняному сонечку. Як воно гріє? (Можливі відповіді: м'яко, ласкаво, ніжно, пестливо та ін.).

З чим можна порівняти тепло і ласку весняного сонця?

Подивіться навкруги, який прекрасний день! Все залито світлом, виграє під виблисками сонця. Чому, на вашу думку, віддзеркаленні сонячного проміння називають "зайчиками"?

– Що нагадує вам гра сонця на водній поверхні? Підберіть дієслова, що влучно передають це поетичне єднання двох природних стихій.

(Можливі варіанта: блищить, горить, сяє, яріє, вилискує, леліє, мерехтить, іскрить, палахкотить та ін.).

– Де весною можна зустріти радісну гру сонця і води?

Загадка на допомогу: Деревя по коліно у воді стоять,
 Сонячні промінчики виблискують, горять.

Зупинись і пильно подивись туди –

Що це за симфонія сонця і води?

(Повінь)

– Спробуйте “намалювати” словами картину “Повінь у сонячний день”.

Допоміжний художній матеріал:

Ліна Костенко Берізки по коліна у воді

Переярками та узлісками,
по розлитій з весни воді
гуси плавають між берізками,
білі-білі, як лебеді.

Ані шелесту, ані бризочки,
ні далекого шуму коліс.

Лиш гусей лебедина низочка
огинає струни беріз.

– Придивіться: особливої краси і кольорової виразності надає весні квітування. Перерахуйте кольори весняних квітів. Яке забарвлення вам подобається найбільше і чому?

Придумайте символіку до весняних кольорів – зеленого, жовтого, блакитного та ін.

(Можливі варіанти: зелений – символ відновлення життя; жовтий – символ сонячного тепла; блакитний – символ чистої води і вмитого неба та ін.).

– Отже, весна-художниця не пожалкувала фарб і щедро розквітчала природу. Як ви думаєте, чим відрізняються кольори ранньої весни від кольорів весни у розквіті?

Тема: Весняна симфонія

– Давайте послухаємо весну. Якими звуками сповнила вона природу?

– Як ви гадаєте, чому весну вважають "найголоснішою", "найго-мінкішою" порою року?

– Охарактеризуйте, як звучить пробудження весняної природи? Які звуки весни подобаються вам найбільше? Чому?

Допоміжний художній матеріал:

Олександр Олесь

*Все навколо зеленіє,
річка ллється і шумить.
Тихо, тихо вітер віє
і з травою гомонить.*

Після *зимової* тиші звучання весняної природи сприймається, стоголоса “симфонія”. Як ви думаєте, про що “співає” весна?

А тепер прислухайтесь до того, як весна “відчиняє ворота” воді? Які звуки ви чуєте?

Загадка на допомогу:

Прислухайся до шуму:

З весною він іде!

Щось тріщить, ламається,

Скрегоче і гуде..

(Льодохід)

– Спробуйте “намалювати” *словами* картину “Весняний льодохід”.

Допоміжний художній матеріал:

Віктор Кочевський

Льодохід

Повніє річка вглиб і вшир,

Закручує шалений вир...

Пливуть крижини по воді,

Неначе білі лебеді.

Шумить ріка: – Спішу! Спішу-у-у!

Ламає все, крім комишу:

Стоїть, старенький, над водою,

Трясе рудою бородою.

– Чи чуєте ви шум весняної води? Як можна його охарактеризувати? Підберіть дієслова, що передають шум весняної води найбільш влучно. (Можливі

варіанта: біжить, шумить, дзвенить, дзюрчить, співає, хлюпає, вирує, клекотить, булькотить, кипить та ін.).

Загадка на допомогу:

Прокинувся – і відразу

До сонечка біжить,

Стрибає по камінчиках,

Хлюпоче і дзвенить.

(Струмок)

– Придивіться до стрімкого руху талої води. Що означає вислів “вода прокинулась”? Спробуйте створити пластичний етюд “Весняний струмок”.

– А хто придумав казочку “Куди поспішає весняний струмок”?

– Послухайте капіж. Який настрій викликають ці звуки? Згадаймо українську народну пісню “А вже весна”, яка оспівує пробудження весняної природи. Уявіть себе композиторами і утворіть мелодію до слів “За вікном дзвенить капіж”.

– Чи прислухались ви коли-небудь до шуму весняного дощу? Який він за характером? Порівняйте його з осіннім дощем.

(Можливі характеристики: веселий, бадьорий, пустотливий, завзятий, жвавий, моторний та ін.).

– Як ви вважаєте, чому поети та художники дуже часто оспівують весняну грозу? У чому її принадливість? Що приносить вона з собою на землю?

Допоміжний художній матеріал:

Микола Вінграновський

ГРІМ

Була гроза, і грім гримів,

Він так любив гриміти,

Що аж тремтів, що аж горів

На трави і на квіти.

Грім жив у хмарі, і згори
 Він бачив хто що хоче:
 Налив грозою грім яри,
 Умив озерам очі.

Ось по небі кінь біжить, З-під копит вогонь летить, А внизу земля дрижить.

– А що нагадує вам весняний грім? З чим можна порівняти його?

– А тепер уявіть, що дощ – жива істота. Як би ви намалювали його
 “портрет”? Опишіть словами цю картину.

Художня версія на допомогу:

Дмитро Павличко

Дядько Дощ
 Дядько Дощ стоїть над лісом –
 Неба велетень сяга.
 Він сміється, мов залізом
 Дудонить: – Га-га! Га-га!
 Одягнувся, мов на свято,
 Запорізький в нього шик:
 Тучі шапка сивувата.
 Блискавки червоний шлик.

– Весна стрімко йде по землі. Все живе вітає її дзвінким хором радісно
 дзижчать бджілки і джмелі, весело стрекочуть коники, збуджено гудуть хрущі...
 Все це хвилює нас не менше пташиного співу, адже це звуки рідної землі. Тарас
 Шевченко, слухаючи гудіння хрущів на весняним садом, назавжди закохався в
 квітучу красу України і ніжно оспівав її у відомому вірші. Хто пригадає декілька
 рядків з нього? (“Садок вишневий коло хати”).

– Отже, вдумайтесь у таємниці краси і виразності весняних звука
 Спробуйте якнайповніше визначити їх особливості, адже вони надаючи весні
 неповторного характеру. Якого саме?

(Можливі характеристики: весна діяльна, гомінка, стрімка, кипуча, рухлива, бурхлива, дзвінка, життєрадісна та ін.).

– Давайте всі разом придумаємо кілька поетичних рядків про *весняний* “оркестр”, використавши такі рими: сяє – співає; шумить -дзвенить.

– Згадаймо українські народні пісні, присвячені весні (веснянки). Спробуймо привітати ними весняну природу (Наприклад: “Благослови мати, весну закликати”, “При долині мак”, “А ми просо сіяли, сіяли”, “Подольночка” та ін.).

Тема: Танок осіннього листя

– Давайте помилуємося граціозними рухами осені – ось вона неквапливо лине по землі, обтрушуючи дерева та кущі... Як, на вашу думку, краще сказати: осінь ходить по гаях? Осінь блукає по гаях? Осінь біжить по гаях? Осінь танцює по гаях? Осінь скаче по гаях? Який вираз влучніше відображає пластику рухів в осінній природі?

Загадка на допомогу:

Сумно у гаях блукає,
Жовті шати одягає,
Золотисту стелить постіль
Жде сестрицю білу в гості
(Осінь під час листопаду)

– Чи помічали ви, як листя падає долу? Придивіться до осіннього листопаду: якого настрою надає він пейзажу?

(Можливі відповіді: сумного, журливого, задумливого, замріяного, сонного, загальмованого та ін.)

Допоміжний художній матеріал.

Анатолій Камшчук
Останній листочок
Листя падає додолу.
Засинає гай і поле.
На вербі один листочок.

До зими один деньочок!

– Дивіться: на землю тихо впав осінній листочок. Давайте уважно роздивимся його та порівняємо з іншими. Спробуйте знайти серед опалого листа суцільні форми, а також розсічені та склад

ні. (Можливі "знахідки": суцільні – береза, верба, липа; розсічені – дуб, клен; складні – каштан, горобина, ясен, акація та ін.).

– Форма якого листа вам подобається найбільше? Чому?

– Форма якого листочка здається вам найвиразнішою? Підніміть із землі осінній листочок, роздивіться його і продовжіть думку: "Мій листочок схожий на..."

– А на що схоже листа берези? А що нагадує вам каштановий лист?

Загадка на допомогу.

Моє листа хитромудре

І не схоже на кружальця,

Моє листа, мов долоні,

Розчепірило п'ять пальців

(Лист каштана)

– Обмацайте осінні листочки: знайдіть, наприклад, найцупкіший листок.

А тепер влаштуємо гру "Впізнай листок на дотик". Умова: із заплющеними очима обмацати листок, проаналізувати особливості його форми та характер поверхні і визначити назву дерева. Піднімемо голови і подивимося туди, звідки до нас злітають листочки: яка з крон дерев подобається вам найбільше? Чому?

– Вдивіться в крони дерев: які з них нагадують вам колону, конус, кулю, парасольку, свічку?

Як ви думаєте, чому вербу називають плакучою, берізку -кудрявою, тополю – стрункою, дуб – могутнім, кипарис – гордим?

Знайдіть у навколишньому пейзажі дерево, яке заслуговувало б назви "богатир". Чому ви обрали саме це дерево?

– Зараз дерева скидають листочки, поступово оголяючи свої віти. Як ви думаєте, що відчувають дерева, втративши своє золоте вбрання?

Загадка на допомогу.

Тремчу, тремчу – змерзаю,
Холодним всім вітрам
Сорочку золотую
По клаптику роздам
(Осінній ліс)

– Простежте за польотом осіннього листя, доберіть дієслова, що влучно передають характер руху листя під час листопаду (наприклад: летить, падає, кружляє, в'ється, танцює, пурхає, лине, миготить та ін.).

Допоміжний художній матеріал:

Дмитро Павличко
Вітер
Якось вітер ніс листок,
Я тоді листок підніс,
І прикульгував щокрок,
Але вітер, наче біс,
І щокрок відпочивав,
Хап мені його з руки
І листок на землю клав.
Та й у поле – навпрошки.
Так сердешний занеміг,
І високо понад лан
Ніби ніс він збіжжя міх,
Зринув хитрий вістряган,
Важко дихав і сопів,
Свиснув, крикнув з-під небес,
Аж упав, нарешті, в рів.

І листок у хмарі щез.

Коли, на вашу думку, політ осіннього листя стає схожим на танок? Придивіться, як легко злітає з дерева лист, плавно гойдаючись у повітрі від найменшого подиху вітру – спробуйте повторити його рух: придумайте танок Осіннього Листя.

Як ви вважаєте, з чим можна порівняти листочки, що спадають з дерев?

(Можливі порівняння: із золотим дощем, із сльозами, з метеликами, з птахами, з парашутиками та ін.).

Загадки на допомогу:

Золоті метелики з дерева летять,

Крильцями своїми сумно шарудять.

(Листопад)

– Помилуйтеся ще раз прощальним танком природи. Отже, який настрій викликає у вас картина осіннього листопаду? Про що вони мріють, як ви гадаєте?

ДОДАТОК Л

Зразки дитячих робіт за результатами проведення уроку милування
природою

Презентація проекту “Земля – наш дім”

Хід уроку

I. Організація класу:

- привітання з гостями,
- налаштування дітей на роботу.

II. Зустріч з „ПіснеЗнайкою”:

- звучить пісня „О, Земле” (кадр 1)
 - а) про що ця пісня?
 - б) що відчули, прослухавши її?
 - в) що очікуєте почути далі?

III. Тема. Мета проекту. Об'єкт пізнання

IV. Вчитель: сьогодні поговоримо про те довкілля, про той дім природи, у якому живуть люди, тварини і рослини. Усі ми живі творіння природи на планеті Земля (її біологічні мешканці), і нам необхідно берегти свою Землю, бо у космосі така одна.

(Представлення груп).

V. Презентує група дослідників „Пізнайки”.

1.Є у Космосі зорі великі й малі, є холодні й гарячі планети.

Я – людина! Я живу на казковій Землі

І пізнати всі мрію секрети

2. З чого зроблена наша планета жива?

Таємниці я хочу відкрити.

І чому є повітря, вода і трава

Всі умови для того, щоб жити.

3. Світ-загадка лежить під ногами у нас:Форму кулі

Земля наша має.

Всередині гаряче ядро, далі газ

Все тверда оболонка скриває.

4. Літосфера - це зверху земна є кора,

У заглибинах – водні простори.

Океанів – 4, озера й моря,

А на суші – рівнини і гори

5. В Антарктиді мороз, люди там не живуть,

Та й повсюди загрози існують.

Землетруси й вулкани планету трясуть, Урагани й цунамі руйнують.

(Запитання від інших дітей)

Ну, а з давніх часів, з вікової пори

Де ми з вами усі проживаєм'?

6. Ми живемо на поверхні земної кори.

В море ходим, в повітрі літаєм.

- А в земної кори є які складові?

Що там є? Дуже хочеться знати!

VI. Підсумок роботи групи.

VII. Фізкультхвилинка

VIII. Презентує група „Творчий пензлик”

1. Ми дуже любимо малювати. Ось вирішили зробити колективну роботу “Земля - наш спільний дім”, а також композицію “Рідна Земля”, намалювавши улюблені куточки рідної землі.

2. Гра “Дарунки землі” (звучить запис пісні “О, Земле”. Дітям роздаються 2-3 квітки з українського віночка і вони записують слова побажання: якою хотіли б бачити свою Землю? А потім, зачитуючи, приклеюють віночок з цих квітів навколо планети Земля.

IX. Підсумок роботи групи.

X. Презентує група “Юні екологи”.

1. Ми, учні групи „Юні екологи” звертаємось до присутніх тут зі своїм застереженням “Планета людей в небезпеці”.

Ось послухайте:

4. Щороку у ріки, озера, моря скидається до 6 кубометрів забрудненої води, а це шкідливі речовини.

5. Хмари несуть кислотні дощі, пилові бурі, а наслідки Чорнобильської катастрофи не знають державних кордонів.

6. За підрахунками вчених, за три з половиною століття із планети безповоротно щезли 46 видів ссавців і 94 види птахів.

7. Ліси зникають з величезною швидкістю.

Планета людей - у небезпеці!

Вчитель: Чим же ми можемо допомогти планеті? (Діти демонструють речі, зроблені із пластикових пляшок, із пакетів. Театр екологічної моди представляє моделі одягу із відходів).

XI. Підсумок роботи групи.

У всьому Всесвіті

На всіх одна,

Що буде робити

Без нас вона?

(Пісня „Україна")

Вчитель: Мені приємно було спостерігати за вашою роботою. Я вдячна вам за працю. Думаю, що ви завжди будете пам'ятати, що планета земля – наш спільний дім.

XII. Презентація роботи групи «Казкарики»

XIII. Підсумок роботи групи

XIV. Домашнє завдання

1. Розповісти вдома рідним про створений проект.

2. Посадити дерево чи кущ і доглядати за ним.

XV. Подарунок від вчителя

Перегляд мультфільму про захист навколишнього світу.

Довідничок молодшого школяра.

Лікарські рослини

*- старослов'янські воїни
лікували рани;
- маленьким дітям
готували чай від
страху...*

Цикорій

*“Біб кави потерти об біб
цикорію і останній кинути
у великий қазан із водою...”
(рецепт приготування кави
по-німецьки)*

Марк Твен

A photograph of a dense cluster of green, rounded leaves, likely from a plant like Euphorbia pycnantha, showing their smooth texture and prominent veins.

Лікарські рослини застосовуються:

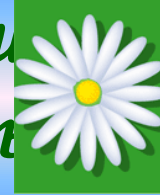
всередину

- віджятий з рослини сік;
 - відвари з рослин;
 - витяжка із коренів, кори, насіння, плодів;
 - порошок з висушених
-

назовні

- ванни;
- обгортання;
- примочки;
- компреси;
- прикладання частин рослини ...

Рослини, що застосовуються в народі при лікуванні шлунково-кишкових захворювань

Звіробій

Деревій

Піжма

Нагідки

Цмин

Ромашка

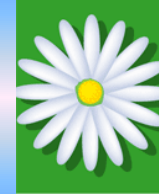

Кульбаба

Цикорій

Рослини, що застосовуються в народі при лікуванні застудних захворювань:

Мати-й-мачуха

Калина

Нагідки

Алтей

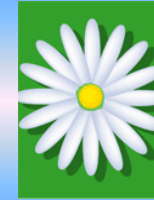
Материнка

Горобина

Липа

Подорожник

*Рослини, що застосовуються в народі, як
заспокійливі засоби:*

М'ята

Валеріана

Глід

Верес

Меліса

Материнка

Деревій

Шипшина

Загальні правила збирання лікарських рослин:

*Вся рослина
або її надземна
частина*

На початку цвітіння

Листя

Перед початком цвітіння

*Кореневища,
корені, цибулини*

Восени або весною

*Насіння та
плоди*

В період повного дозрівання

Загальні правила зберігання лікарських рослин:

*Вимоги до
приміщення:*

*- чисте, сухе, що добре
провітрюється, куди не
проникають прямі сонячні
промені та волога*

*Вимоги до
тари:*

*- закриті фанерні або
картонні коробки;
- ягоди – на постійних
протягах у тканинних
мішечках*